

ك. ت.

زانینگهها ماردین ئارتوکلویی ئهنستیتویا زمانین زندیین ل ترکیهیی ماکهزانستا زمان و چاندا کوردی تهزا لیسانسا بلند

بنیاتی هونهری د داستانا زهمبیلفروش یا "فهفیی تهیران و مرادخانی بایهزیدی" دا

خوێندكار

ژێگر نجيب عبدالرزاق

12411...

شێورمەندێ سەرەكى

پ.ه.د. موستهفا ئوزتوورك

شێورمەندێ دەرەكى

عيماد وميسى خالد

۲۰۱۷ماردین

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ KÜRT DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Feqiyê Teyran'ın ve Mradxanê Bayezidî'nin Zembilfroş Destanlarında Edebi Sanatlar

JEGR NAJEB ABDULRAZAQ 14711003

Danışman

Yad. Doç. Dr. Mustafa Öztürk Prof.Dr.Imad Waisi Khalid

Mardin 2017

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mardin Artuklu ÜniversitesiLisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Feqiyê Teyran'ın ve Miradxanê Bayezidî'nin Zembilfroş Destanlarında Edebi Sanatlar" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir. ()
☐ Tezim sadece Mardin Artuklu Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden
erişime açılabilir.

JEGR NAJEB

كورته

داستان نینهراتیا هزرین دهستپیکییین مروفان دکهت، د دهرحهقی ژیان و ههبوونیدا و ههم ژی بنیاته کی کوك و کارایی ئهدهبیاتین پاش خوّیه، مینا "روّمان ، چیروك،... " ، ههلبهت ژ بلی ئهفی یه کی ژی بلندی و نزمیا ئاستی داستانی ژی بو بهرفره هی و بهرتهنگیا دیتنا مروفین وی سهرده می دزفریت. واته پیگههشتنا عهقلی د ئالیی داهینان و هزرکرنیدا پیشهربوویه، بی گومان ئه فوداهیین هزری دهینه دیتن دنافبهرا داستانا جیهانی و داستانا کهفنا کوردی " فولکلوری"دا .

دئه قی قه کولینیدا ئه وال ژیر ناف و نیشان "بنیاتی هونه ری د داستانا زهمبیلفروش یا "فه قیی تهیران و مرادخانی بایه زیدی"دا، شروفه کرن لسهر چه ند مژاره کین گرنگ هاتیه کرن د ئیکه م ته وهردا به حسل له داستانی ب هه می هورگه لیین ویفه هاتیه کرن، واته داستانا جیهانی و داستانا کوردی و گرنگ ترین قوناغین ده ربازبوونا کاروانی وی هه تا کو روّمان بویه جه گرا وی، دیسان فه کولین لسه ر هه بوونا داستانا کوردی و جوّر و تایبه ته مه ندیین ئه وی هاتیه کرن و بوچونین دایبه تمه ندیین ئه وی هاتیه کرن و بوچونین دایبه تمه ندین کورد د ئه فی ئالیدا هاتینه به ر تیروشکین فه کولینی د ته وه مره مین دندا به حس ل داستانا زه مبیلفروش و که ساتیا وی هاتیه کرن، کو هه مان که ساتیا د به رهه مین زهمبیلفروش وه کولین لسه ر هاتیه ئه نجامدان جودا ده ردکه فن. ب ریّیا داستانا زه مبیلفروش وه کو تیکسته کا فولکلوری و به رهمه مه کی ره سه ن کو کوکا بابه تی وی ژ جفاکا کوردی هاتیه وه رگرتن، کومه کا بابه تین په وشتی و جفاکی و ئولی دناف خوّدا د حه وینیت، له وما خه لکه که بتنی وه کو داستانه کا ئه فینداری بری خوّ ناده نه نه فی به رهه می، به لکو مینا خه لکه که با به تینی وه کو داستانه کا نه فینداری بری خوّ ناده نه نه فی به رهه می، به لکو مینا داستانه کا په رو به روشت به رزی به کو دده نی.

د تهوهرهکی دیدا دی بنیاتی هونهری" هوزان"ی ژ لایی تیوری قه هاتیه شروقهکرن و تیدا قوناغین دهربازبوونا کاروانی هوزانا کوردی و ئهوان گوهورینین ب سهر فورم و روخساری ویدا هاتین هاتینه دیارکرن، د تهوهری دوماهیکیدا پراکتیزهکرنا هورگهلیین بنیاتی د ههردوو داستانین زهمبیلفروش یین"فهقیی تهیران" و "مرادخانی بایهزیدی"دا، ب مهرهما ههقبهرکرنهکا روخساری دناقبهرا ههردوو تیکستان هاتیهکرن ، زیدهباری وهکههقی و جوداهی و بلندی و نزمیا ئاستی دارشتنا ههردوو بهرههمان دیارکریه.

ÖZET

Destan, ilk çağlardan beri insanoğlunun kendi yaşam ve varlığı ile geliştirmiş olduğu düşünce sisteminin temsilciliğini yapmakta ve aynı zamanda, kendisinden sonra gelen hikaye, roman gibi edebi örneklerin de esasını oluşturmaktadır. Elbette, bunların yanı sıra, destanın seviyesinin yüksek ve düşük olması o dönem insanlarının düşünce ufkunun genişliği ve darlığını göstermektedir; yani bu idrak etme, ortaya koyma ve düşünmede bir ölçüttü. Şüphesiz ki bu düşünsel farklılıklar eski Kürt folklorik destanları ile diğer milletlerin destan örnekleri arasında görülmektedir.

'Feqiyê Teyran ve Muradxanê Bazidî'nin Zembilfroş Adlı Destanlarında Edebî Sanatlar' başlıklı bu tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, destan bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştır, yani Kürt folklorik destanları ile dünya destan örneklerinde en önemli konaklar ve bu konaklar arasındaki geçişlerden kadar bahsedilmiştir. Yine Kürt destanlarının tarihi varlığı, çeşitleri ve özelliklerinden bahsedilmiş ve bu konu üzerinde uzman Kürt araştırmacıların fikirleri de göz önünde bulundurulmuştur.

İkinci olarak Zembilfroş Destanı ve bu destanının kahramanın kişiliği üzerinde durulmuştur, fakat aynı kişilik araştırmamızın konusu olan iki ayrı destanda farklı çıkmaktadır. Kökeni Kürt toplumundan alınan orijinal ve folklorik bir eser olan Zembilfroş Destanı, kendi içinde ahlaki, toplumsal ve dini konuları kendi içerisinde barındırıyor. Bundan dolayı insanlar bu destana sadece bir aşk hikâyesi olarak değil, bunun yanında kutlu ve üstün ahlak anlayışına sahip bir eser olarak bakıyorlar.

Diğer bir bölümde, edebi sanatlar teorik olarak yorumlanmış, yine bu bölümde kürt şiirinin geçtiği konakları ve bunun getirdiği formsal değişimler belirlenmiştir. Bu bölümün devamında bu edebi sanatlar ve biçim ölçüleri her iki destandan da örnekler verilerek ve karşılaştırılarak pratize edilmiştir. Bunlara ek olarak, her iki destan arasındaki benzerlik ve farklılıklar, yüksek ve düşük edebi üslup belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Zembilfroş Destanı, Feqiyê Teyran, Miradxanê Bazidî, Karşılaştırmalı Edebiyat

ABSTRACT

It has been realised that epic is representing the very beginning thoughts of human beings regarding life and existence, it is also a strong and effective base for the literatures followed it, for instance, novel, story and other piece of works of literature. Beside to this, the quality of the level of epic was affected by the way of thinking of people in ancient periods of time, this means that the development of minds in terms of thinking and creativity was the criteria. Thus, those different ways of thinking can be found between the global epic and the ancient Kurdish (Folklore) epic.

This research, which is entitled as (The Artistic Basis in the Epic of Zembilfrosh by "Feqiye Teyran and Mradkhane Bayezidi), focuses on some important aspects. In the first section, the research briefly refers to epic with all its details both globally and the Kurdish epic, also the most important phases that the epic has passed through until it was replaced by novel are examined. The thesis discusses the existence of the Kurdish epic, its types and characteristics, as well as the opinions of Kurdish specialists in this regard are mentioned. Another section of this part examines the epic of Zembilfrosh and his personality, he appears in two different ways or personalities in the two literary works (epics) by the two poets who have been researched in this thesis. Epic of Zembilfrosh as an ancient (Folklore) text, which its strong content is derived from the Kurdish society, includes a number of moral, social and religious topics. Therefore, people consider it not only as an emotional epic but also as a sacred epic that contains high moral values.

In another section of this thesis, the artistic basis of poetry is theoretically highlighted, in which the crossing stages of the Kurdish poem and the changes of its form are recognized. In the last section of the research, the fundamental details are applied in the two epics of Zembilfrosh of the two poets Feqiye Teyran and Mradkhane Bayezidi, for a structural comparison between the two texts. Additionally, the differences and similarities, as well as, the strengths and weaknesses of narrative level of both of them are examined.

نافهروك

I	كورتيا ڤەكولينىّكورتيا ڤەكولينىّ
II	ÖZET
III	ABSTRACT
IV	ناڤەروك
X	ليستا كورتكرنيّليستا كورتكرنيّ
	پێشەكى
	پشکا ئێکێ: داستان
4	باسیٚ ئیٚکیٚ: تیٚگهه و پیٚناسهو پهیدابوونا داستانیٚ
12	باسیّ دوویّ: جوّر و تایبهتمهندییّن داستانیّ
12	1 - جۆرێن داستانێ
	1 - 1 داستان ژ لايئ ناڤەروكى ڤە
18	1 - 2 داستان ژ لایی رەسەنايەتیی قە
21	1 - 3 داستان ژ لایی دار شتنی قه
25	2 — تايبەتمەندىين داستانى
28	باسیّ سییّ: داستانا زهمبیلفروش و رهههندیّن ئهویّ
28	1 — کهسایهتی و داستانا زهمبیلفروش
30	2 - تێکسته داستانا زهمبيلفروش د ئهدهبياتا کورديدا
شش	3 – گەنگەشەيا داستانبوون و نە داستانبوونا زەمبيلفرو،
38	پشکا دووێ: بنیاتێ هۆنەری دهۆزانا کوردیدا

39	بنیاتیّ هونهری د هۆزانا کوردیدا
41	باسیٰ ئیٚکیٰ: کیٚش و ریتم و سهروا
41	1 - كيْش و ريتم دهوزانا كورديدا
41	1 - 1 كێۺ
42	1 - 2 ريتم
43	1 - 3 كێش و ڕيتم د هۆزانا فۆلكلۆرييا كورديدا
43	1 - 3 - 1 هۆزانا فۆلكلۆرىيا كێشدار
	1 - 3 - 2 كێشێن سەرەكيێن فۆلكلۆرى
48	1 - 3 - 3 هۆزانا فۆلكلۆرىيا بێكێش
49	1 - 4 كێش د هۆزانا كلاسيكييا كورديدا
51	2 - سەروا د ھۆزانا كورديدا
57	باسیّ دوویّ: زمان و ویّنیّ هوّزانیّ
57	1 - زمانی هۆزانی تیگهه و پیناسه
61	2 - وێنێ هۆزانێ زاراڨ تێڰهه و پێناسه
64	2 - 1 گرنگيا وێنێ هۆزانێ
65	2 - 2 جۆر و پێكهاتا وێنێ هۆزانێ
66	2 - 2 - 1 وێنێ هۆزانێ ژ لايێ پێكهاتنێ ڤه
69	پشکا سێیێ: پراکتیزهکرنا بنیاتێ هۆنهری د ههردوو داستاناندا
70	باسیٰ ئیٰکیٰ: کیٚش و ریتم و سهروا د داستانا "زهمبیلفروش"دا
70	1 - كێۺ و ريتم

72	2 - سەروا2
ش"دا 86	باسیّ دوویّ: زمان و ویّنهییّن هوّنهری د داستانا "زهمبیلفروهٔ
86	1 - شروڤەكرنا بنياتى زمانى و ئاستىن وى
86	1 - 1 ئاستى مۆرفۆلۆژى
92	1 - 2 ئاستى سىنتاكسى " رستەسازى "
96	1 - 3 ئاستى سىمانتىكى" واتاسازى "
ا داا	2 - بەرجەستەكرنا وێنێن ھۆنەرى د داستانا "زەمبيلفروش'
102	2 - 1 وێنه ژ لايێ پێكهاتنێ ڨه
107	2 - 2 وێنێن ڕۅنبێژی تێگهه و پێناسه
107	2 – 2 – 1 وێنێن هۆنەرى د هۆنەرێن رۆنبێژيدا
114	ئەنجام
118	ليستا ژێ د هرانليستا ژێدهران

پەيقىن كورتكرى

پەيڤ	فيّما
ديوانا فهقيي تهيران	(د. ف)
چیروکا زهمبیلفروش	(ج٠ز)
دکتور	4
لاپەرە	لل
ژماره	ژ
صفحة	ص

بێشەكى

ئەڭ قەكولىنە د چارچوقى رىنبازا وەسفى شروقەكارى و بەراوردى دا ھاتيە ئەنجامدان، گرنگيا بابەتى ئەقى قەكولىنى دوى چەندىدا خۆيا دبيت، كو ئەڭ قكولىنا دوو تەوەران بخوقە دگريت د ئىكەم تەوەردا رول و گرنگيا ژانىرى داستانى و قوناغىن دەربازبوونا كاروانى وى يىن ئەدەبى و ژلايى تيورى و ديروكى تا كو گەھشتنا وى بى ئىقى سەردەمى. راوەستيان لىسەر داستانا كوردى و تايبەتمەنىدى و جۆرىن داستانى و دياركرن و ئاماۋەدانا ئەوان خالىن سەرەكى يىن كو بوينە مژارين گەرم يىن قەكولەران، لسەر جۆر و شىنواز جوداھيىن دناڤبەرا داستانى ب قوناغىن وى قە، ب گشتى و جوداھيا پيقەر و تايبەتمەندى و جورىن داستانا كوردى دىلەران داستانبوون و نەداستانبوونا زەمبىلفروش، كو ئىكەل يا جىھانى ب تايبەتى، دىسان مژارا دىالكىتىكا داستانبوون و نەداستانبوونا زەمبىلفروش، كو ئىك ۋ مىۋارىن گىرنگ يىن ئەقى قەكولىنى ھاتىيە بەحسكرن و روونكىرن، كو لسەر ئەقى كو ئىندى ھەتا نوكە چ قەكولىنىن ئەكادمى لسەر نەھاتىه ئەنجامدان.

د دووهم تـهوهردا زهمبیلفـروش وهکـو تێکسـتهکێ داسـتانی دناڤبـهرا فـهقیێ تـهیران و موردا خانێ بایهزیدی دا کهفتیه بن ڤهکولینێ د ئـالیێ فوٚرم روٚخسارێدا ئـانکود ئـالیێ بنیـاتێ وێ هوٚنهری.

ئارمانجا مه ژئههی فهکولینی پرکرنا فالاتیهکییه ئهوا کو درهخنا کوردیدا ههی، ب تایبهت لسهر مژارا داستانا کوردی، ژ ئالیی تیوری و پراکتیکیفه بیخینه د واری شروفهکرنیدا، دهرگههی جوداهیا داستانا کوردی دگهل داستانا جیهانی فهکهین و بیخینه ل ژیر فهکولینی.

د وارئ پراکتیکیدا دوو داستانین زهمبیلفروش ینن (فیهقیئ تهیران، مورداخانی بایهزیدی)هاتینه ههلبژارتن و ل ژیر روناهیا ریبازا وهسفی شروقهکاری جوداهی و وهکههقیین هیهر دوو تیکستا ب شروقههیین هیویر و کویر د ئالیی بنیاتی هونهریقه ههقبهربکهین و پراکتیزهبکهین. جور و شیواز و بنیاتی ههر دوو تیکستان شروقهبکهین، ژ ئالیهکی دی قه ههولا شروقهکرنا دابیشا مژارا داستانبوون و نه داستانبوونا زهمبیلفروش ب دهین.

چ کار و قهکولین، بی ئاستهنگ ناگهههنه ئارمانج و ئهنجاما، ئهقی قهکولینی ژی بههرا خو ژ ئاستهنگ و ئاریشهیان ههبویه، وهکی نهبوونا ژیدهرین سهرهکی و پیدقی لسهر نقیسینین تیوری دواری داستانا کوردیدا ب زمانی کوردی، ههروهسا نهبوونا پیقهرین داستانابوون و نهداستانابوونا ئهوان سهریی هاتیین دناقا فولکلوری کوردی دا ههین.

دیسان تیبینی لسهر ناقی و ناسناقی ههر دوو هوزانقانان ههبوو کو ئهو ژیدهرین مه تیکستین داستانی ژی وهرگرتین، وهکو ئهوان مه ئهو ناق و ناسناق بکارهیناینه وهکو "مرادخانی بایهزیدی" و" فهقیی تهیران" . بهلی د گهلهك ژیدهراندا " بازیدی" بکارهاتیه . و ناقی تهیران ههقی تهیران هاتییه.

١

ديارييه بۆ...

- 💠 ههر دوو كهسيّن ب سايا سهرى ئهوان ئهڤرو ئهز خوّ دبينم" دهيك و بابيّن خوّشتڤى".
 - 💠 بيبيكا چاڤێن من " ژوان " ، ههڤخهم و ههڤسوز و ههڤژينا من "هلبين".
 - 💠 ههمی پالیشتین زانست و زانینی. ب تایبهت خهمخورین ئهدهبیات و چاندا کوردی.
 - 💠 هەر دوست و ھەڤالەكىٰ ھارىكار دگەل من.

سوپاسی بۆ...

❖ ههر دوو سهرپهرشتین زوّر بهریّز (د . موسته فا ئوزتورك) وهکو سهرپهرشتی ئیّکی و (د . عیماد وهیسی) وهکو سهرپهرشتی دوویی و دهره کی ب گیانه کی زانستی وهکو شیّورمه ند و سهرپهرشتین ئه فی نامی بوینه و هاریکاریا ئهوان ژبو ئه نجام گههشتنا ئه فی نامی و سهرپهرشتین میدا.

پشکا ئیکی

باسی ئیکی: تیگهه و پهیدابوونا و داستانی

۱ – تێگهه و پێناسه

داستان ومکو چهقهکی سهرهکییی نهدهبیاتی ب گشتی و فوّلکلوّری ب تایبهتی دهیّته هرٔمارتن، ب نالاقهکی ههره کهقن و سهرهکی یی قهگیّرانا دیروك و سهرهاتییّن گهلان دهیّته نیاسیـن، تیّگههی "داستان" د بنهرهتدا ژ زاراقی (("ئیپوّس EPOS" که به یونانی مانای وشه و چیروّکه، ومکو خوازه مانای ئهفسانه دهدات بوو بهبنچینهی وشهی "Epic". ومکو ئاوهلناویش مانای گیّرانهوه دهدات به دهستهوه ، واتا بهرههمیّك که دهکریّت بگیردریّتهوه))(۱) ههردیسان دهربارهی تیّگههی داستانی ب زمانی فرهنسی دبیّژنی ((Eqique و دبنهرهتدا پهیقهکا یونانیه ژ "Epikos" هاتیه رامانا وی " ئاخفتن " یان "چیروّك" ه و عهرهبان ومرگیراندیه بوّ پهیقا "ملحمه" و دیارکریه کو رامانا وی د ئهدهبیدا چیروّکه شعرهکا خودان چهندین سروده، تیّدا رویدانیّن قارهمانی دهیّنه قهگیّران)(۱).

داستان ب بلندیا هونهری خو یی قهگیرانی تام و خوشیا خو یا ئهدهبی ب بلندی و پیروزی پارازتیه، کهسیّن د بوونه قارهمان چ خوداوهند بن یان مروقیّن ئاسایی یان کهسیّن مهزنیّن ئولی ب رهنگهکی جودا هاتینه بهحسکرن کو گهلهك جاران دورهیّل و خهیال و ئاشوپ تیکهلکرینه ، ویّنهییّن ژیانا جڤاکی دگهل جیهانهکا ئهفسانهیی ب ریّکا پهسن و دیالوّگ و سالوخدان و ئاموژگاریان شروقهکریه.

((لهناو کورداندا کارێك پێی دهگوترێ داستان که ئازایی و چهلهنگییهکی زوّر لهلایهن رولهکانی میللهت نوێنرابێت) $^{(7)}$. عهلائهددین سهججادی د پهرتوکا "مێژووی ئهدهبی کوردی" دا دهرباره پهیڤا داستان و رهسهناتیا تێگههێ وێ دیاردکهت ((وشهکه له بنهرهتدا "داواستان"ه، واته شوێنی جهنگ و شهر و شور. ویا "دادستان"ه، واته شوێنی عهدل.. به درێژبونهوه و زهمان وشهکه زمانی کورتی کردوتهوه و بووه به "داستان") $^{(3)}$

ههروهسان "د . عززهدین مستهفا رهسول" د پهرتوکا "ئهدهبی فوّلکلوّری کوردی" دا دهربارهی تیّگههی داستانی "ئیپوس" دیار دکهت کو ((به یونانی "ووشه" و "چیروّك"ه له ئهدهبی روّژههلاتدا به مانای داستان، مهسنهوی، بهیت، چیروّك.. هتد، بهکاردیّت. بهلاّم هیّشتا به تهواوهتی

⁽۱) سهنگهر شیّخ محهمهد حاجی: بنیاتی گیّرانهوه له داستانی (مهم ز زین) ی ئهحمهدی خانی و روّمانی (شاری موسیقاره سپیهکان)ی بهختیار عهلی دا ، چاپا ئیّکیّ ، چاپخانا خانی ، دهوك ، ۲۰۰۹ ، ل ۱۵ .

^(۲) د. طلال حرب : اولية النص، نظرات في النقد و الاسطورة و الادب الشعبي، الطبعة الاولى، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر و التوزيع، بيروت، ۱۹۹۹،ص۱۷۶.

^(۲) سهنگهر شیّخ محهمهد حاجی: بنیاتی گیّرانهوه له داستانی (مهم ز زین) ی ئهحمهدی خانی و روّمانی (شاری موسیقاره سپیهکان)ی بهختیار عهلی دا ، ل ۱۲ .

⁽۱۹) عهلائهددین سهججادی: میْژووی ئهدمبی کوردی، بهلاوکردنهومی کوردستان(انتشارات کردستان)،سنه، ۱۳۹۱، ل۱۹۵.

سنوور بو مانای ئهم ووشانه دانهنراوه))(۱) . ههبوونا پتر ژ رامانهکی بو تیگههی داستانی، دهلالهتی ژ بلندیا ئاستی هونهری و گرنگیا ئهفی ئهدهبی دکهت ب بورینا قوناغین رهوشهنبیری و هزری و تیگههشتنا جفاکان نرخ و بهایهکی جوانی نهریت رهوشت و ئازایهتیا گهلان دیاردکهت، وهکو خودیکهکی رهنگ و رویین دیروکی ب شیوهکی ئهدهبیانه ددهتهنیاسین سهربور و رویدانین قارهمانانه و تراژیدی بوینه ئالافین داهینانا ئهفان داستانان، لسهر بنیاتی سالوخدان و ههلسهنگاندن و فهگیرانی و دهربرینا رویدانین ئهنتیکه و پر هیز و راستهقینه رادوهستیت .

دهربارهی پیناسهیا داستانی وهکو ژانرهکی سهرهکیی ئهدهبیاتا فوّلکلوّری و قهریّژا هزرو بیرو بهرههمیّن گهلان، گهلهك پیّناسه بو هاتینهکرن، سهرهرای ههبوونا خالیّن جودا لیّ ههر ههمی د ئیّك بازنهدا دزقرن.

داستان ((چیرۆکێکی شیعری، میللی، پالهوانییه. رووداوی لهتوانابهدهر دهگێڕێتهوه که کهسانی ئاسایی ناتوانن ئهنجامی بدهن، گرنگترین شتیش لهو جۆره شیعرهدا توخمی خهیاله که درێژ دادڕی له داهێنانی وێنهی جۆراو جۆر و، گهورهتر پیشاندانی جهنگهکان، و ئهوهی نامۆ و سهر سورهێنهربێ))^(۲)، واته سهرهرای فهگێرانا رویدانێن شهر و جهنگان، خهیال وهکو توخمهکێ سهرهکیێ کاریگهر تێدا دیاره. هندهك فهکولهر د وێ باوهرێ دانه کو ((داستان وهکو ژانرهکێ ئهدهبی زیاتر له ئهفسانه نزیکه، له رووی مێژووی سهرهلدانهوه رهنگه کۆنترین ژانری ئهدهبی بێ، سهرهتا وهك ئهدهبێکی میللی وفۆلکلۆری دهرکهوتووه پاشان له ئهدهبی نوسراودا))^(۲)، گرنگیا ئهفسانی ژبو جفاکێ مروفایهتیێ د سهردهمهکیدا کاریگهریا خو لسهر داستانێ ژی کربوو، توخمێ خهیائێ و سالوخدانێن ئاشوپی کهفتینه نافا ئهفان داستاناندا وهکو گهلهگ جاران رویدانێن سهیر و قارهمانێن خودان شیان یان هێزا خوداوهندان هاتیه بهحسکرن

"د. طلال حرب"دبیّژیت: ((داستان کارهکیٚ چیروٚکی یه خودان بنهماییّن خویه، زیّدهروییی د بیرهینانا قارهمان و شاه و خوداوهندیّن وی ییّن بت پهرستی دا دکهت، لسهر بنهماییّن چیقانوکی رادبیت، دبیت داستان هوٚزان بیت وهکو داستانا ئهلیاده و ئودیسا ل ده ٔ گریکا و شاهنامی ل ده ٔ فارسان و دبیت پهخشان بیت وهکو ژیانناما عهنتهره))(ن). راسته داستان چیروٚکه شعره نی ههبوونا وی وهکو یهخشان دبیت ژ ئهگهرهکی بابهتی بیت، کو داستان خوبخو هٔهگیّرانا

⁽۱) عيززهددين مستهفا رمسول: ئهدمبي فۆلكۆرى كوردى، چاپخانهى (دار الجاحظ)، بهغدا، ۱۹۷۰، ل۲٦.

^(۲) سەنگەر شیخ محەمەد حاجى: بنیاتى گیّرانەوە لە داستانى (مەم ز زین) ى ئەحمەدى خانى و رۆمانى (شارى موسیقارە سپیەکان)ى بەختیار عەلى دا، ل۱۹

د.موحسین ئەحمەد عومەر: فەرھەنگى ئەدەبى، چاپخانەى حەمدى، سلیمانى، ۲۰۱۲، ل $^{(7)}$

^(÷) د. طلال حرب : اولية النص، ص١٧٧.

چیرۆك و رویدانین دەمهكى نه، واته ههر رویدانهكی چیروكهكا ل پشت، "مهمی ئالان" داستانهكا شعرییه، دراستی دا ههبونا وی چیروکهكا کهتوارییه و بویه بنیاتی ئاڤابونا ئهڤی داستانی.

داستان ریّکا تیّگههشتنا مهیه بو تیّگههیّن میتولوجی ییّن خهلکی ل ئهوان سهردهمان دهرباره سروشت و جفاکی ((چیروکهکا دریّژه، دچارچوفی کهتواری میتولوجی دا چارهسهریا رویدانهکا دهستنیشانکری دکهت، تیّگههیّن خهلکی ییّن ئهوان روژان تیّدا رهنگفهدهن، ژ دیارترین ئهفان تیّگههان عهرد یان ژی جیهانهکا کهتورای، دیلی ههفرکیا خوداوهندیّن ئهولمبیه، ئهگهر خوداوهندا فیابا ههفرکیی بکهن، خهلك بو ئارمانجیّن خو بکار دهینان))(۱)

يشتى ڤەخواندنا ئەڤان يێناسان، ديار بوو كو پێناسەكرنا داستانا جيهانى دگەل داستانا كوردى جوداهيهك ههيه، ئهڤ جوداهييه بۆ تايبهتمهنديين ههر مللهتهكى دزڤريتن، مللهتى كورد ژى خودان تايبەتمەنديين خۆيە. ئەڤ جوداھيە دكەڤيتە دناڤا كارەكتەرين رولى سەرەكى د ئافراندنا بەرھەمنن داستانندا دبینن، پالپشتیا داستانا جیهانی لسەر هنزین رادەبەدەر و خوداوەنديّن خيّرو شەرا و قارەمانيّن ئەفسانەيى و ھەبونا ئاشوپەكا زور رادوەستىت. ھەر چەندە داستان ئیلهاما خوّ ز رویداینن کهتواری وهردگریت لیّ تیّکهل دبیت ب داهیّنانا دیمهنیّن ئهفسانیّ ئەو رويدان ژ كنارێن دورھێلێ چيروكا راستەقينە دوير دكەڤن ب تايبەت دەما بيروباوەرێن روحى و همبوونا هێزێن نهيهني و خوداوهندا كارتێكرنێ لسهر كهسێن ئاسايي دكهت يان پهسندانا هێز و شيانا رادهبهدهريّن قارهمانان، ههر وهكو بوينه سمبول و دناڤا لايهريّن ئهدهبيات و شارستانييا گەلاندا ھاتینه توماركرن. د پێناسەكرنا داستانا كوردیدا ھەمى رویێن داستانا جیھانی تێدا نینن، بۆ نموونه رولي خوداوەندين خيرو شەرا د داستانا كورديدا زور ناھيته ديتن، ئەڭ چەندە ژى بۆ خوّ گونجاندنا داستانین فولکلوریین کوردی دگهل بنهمایین ئایینی ئیسلامی دهین، کو مللهتی كورد بريارا پەسەندكرنا وى دابوو، لەورا بۆ خۆ دويرئىخستن ژ دژايەتيا دناڤبەرا كەلتورى كوردى و كەلتورىٰ ئىسلامى جۆرە خو گونجاندنەك پەيدابوو و رۆلىٰ خوداوەندان ھاتە لادان و ل شوينا ئەوان ھندەك پالەوان يان ھێزێن رادەبەدەر ھاتنە بكارھينان كو دويربن ڗْ خوداوەند بوونێ تا ومكو دژايەتيى دناڤبەرا وى و بنەمايىن ئىسلامى پەيدانەبىت، چونكە ھەبوونا خوداوەندان گومان د خسته سهر يهكتاپهرستييّ د ئيسلاميّدا . ئەڭ چيرۆكيّن قارەمانى و دلدارييّن داستانا كوردى ژناڤا كەلتورىّ رەسەنىّ كوردى ھاتىنە وەرگرتن و گەلەك جاران كارتىّكرنا چاندا ئىسلامى تىّدا يا دیاره ، به نی سیمایی ژیانا جفاك و شارستانی و کهلتوری کوردی د داستاناندا یا رون ودیاره

[.] $^{(1)}$ حناء عبود: من التاريخ الروية، دراسة ، من المنشورات اتحاد الكتاب لعرب، دمشق، $^{(1)}$ ، ص

((وهکو ئاویّنه خاسییهتهکانی گهل وایه و گوزارشت لهو پالهوانیّتی و دلدارییانه دهکات که لهههناوی میّرْووی گهلیّکهوه ههلقولاوه))(۱)

ئهم دشیّن بیّژین داستان ئهو چیروکه شعرا فوّلکلوّری و مللی یه کو ب شیّوی سهرزاری هاتیه فهگیّران ژ بهرهبابهکی بو بهرهبابهکی پشتی خوّ، رویدانیّن راستهقینهییّن دیروکی و قارهمانیّن شهرو جهنگان و سومبولیّن ئهقینداریی و هیّزیّن باشی و خرابیا خوداوهندا ب خهیالهکا ئهنتیکه بوینه هیٚقیّنی ئافراندن ئهقان داستانان.

۳ - پەيدابون:

٣ - ١ داستانا جيهاني:

دەستنیشانکرنا دەستپیک و دیروکا پەیدابونا داستانا جیهانی یا کەڤن و فوٚلکلوٚری کارەکی ب زەحمەتە، چونکە د ناڤا ئەدەبیاتا نە نڤیسیدا چەند شاکاریٚن داستانان پەیدا بوینە د سەردەمیْن جودا دا ((داستان خوٚی دیاردەیەکی میٚژوویی یه، لەبەر ئەوە لای هەموو میللەتان چوٚن پەرە ناسیٚنیٚت بەلکو لە گەشەکردن و پەرەسەندنیاندا جیاوازی هەیه))(۲). نیٚزیکبونا داستانی ژ دیروکی ژ ئەنجامی قەگیرانا رویدان و سەرهاتییٚن ژیانا جڨاکینه.

بهرفرههیا ئهوان بابهت و رویدان و نهخشه و وینهیین د داستاناندا هاتین کیشان، سالوخدان و سیمایی نهتهوه و مللهتین کهفنین وهکو "سومهری، هندی و گریکی" ل بهریا زاینی پهیدابوینه ((میژووی داستانی کون و نووسراو له ناو مللهتاندا به تایبهت سومهری ، هندی، بو چهند هزار سالیک بهر له زایین ولای گریکهکانیش بو چهند سهدهیهک بهر له زاین داین دهگهریتهوه))(۲). دنافی ره و ریشالین دیروکیدا داستانی رهنگهکی جودا دایه ژیانا مللهتان دهگهریتهوه) شهردهمهکیدا کو مروفایهتیی فیای د دیاردین سروشتی و ههبونی بگههیتن وهکو ههفرکیا فارهمانین ئهفسانه یی دگهل مرنی، کارتیکرنا باوهریین گیانی و ئولی لسهربیرو باوهرین ئهوان ، پر قرارا ههبوونا خوداوهندا وهکو هیزهکا ههره مهزن دگهردونیدا.

ههر وهکو دیروکنڤیس و قهکولهرین فوّلکلوّر و ئهدهبیاتا جیهانی دیاردکهن، کو ئیّکهم بهرههمیّ داستانی جیهان پیّ ئاشنابوی و گههشتیه بهر دهستیّ مه داستانا دهقهرا میزوپوتامیا "گلگامیّش" ه ((دیروکنڤیس و قهکولهر ئهڤیّ داستانیّ ب شاکارا ئهدهبیاتا جیهانی د ههژمیّرن و کهڤنترین داستانا قارهمانی د شارستانییّن کهڤندا ژلایی دریّژی و تهمامییّدا هاتیه نیاسین داستانا

⁽۱) مستەفا دنى دنى : داستانى بەدىعلمەلەك و بەدىعلجەمال، ئامادەركن ھەردەويىّل كاكەيى ئىنستىتىوتى كەلەپوورى كورد، چاپ يەكەم، چاپخانەي كەمال، ۲۰۱۳، ل ۷ .

⁽۲) کامهران موکری (محهمهد ئهحمهد تهها) : ئهدهبی فولکلوری کوردی، ل ۵۸ .

^(۲) سهنگهر شیّخ محهمهد حاجی: بنیاتی گیّرانهوه له داستانی (مهم ز زین) ی ئهحمهدی خانی و روّمانی (شاری موسیقاره سیهکان)ی بهختیار عهلی دا ،ل ۹ .

گلگامیشه))(۱). ئانکو ب ئیکهم بهرههمی داستانی دهیته دانان و دیروکا وی بو هزاران سالان بهری زاینی فهدگهریت واته خودانین ئیکهم داستان د دیروکی دا سومهری بوینه، وهکو ئیکهم پینگافا کو سهردهمی مژداری دیروکا داستانی رونکری، سهردهمی جیهانا هیزو ههفرکیا قارهمانی.

پشتی بورینا ئهفی سهردهمی شارستانیا گریکان دوو شاکاریّن ئهدهبی ب رهگهز و بهاییّن هونهری و ئیستاتیکی، دیروکا ئهدهبیاتا جیهانی گهشکرهفه، ئهو ژی داستانا" ئیلیاده ، ئودیسه" ییّن هومیروسی ((ئیپوسی"ئیلیاده - Iliade" له گهورهترین شاکاری ئهدهبی هوّنهری گیّتی دهژمیّریّ، وه یهکهمین بهرههمی ئهدهبی بهرزی گریکی کوّنه، له سهدهی نویهمی پیّش مهسیح له سالی"۸۵۰" له لایهن هومیروس دانراوه و کوکراوهتهوه و ریّکخراوه .. ههروهسا ئیپوسی " ئودیسه - Odysse" له سهرهتای سهدهی حموتهمی پیّش مهسیح ریّکخراوهتهوه))(۱) واته گرنگی و سهنگیا ئهفان دوو بهرههمان ژبو ئهدهبیاتا گریکی ب تایبهت و جیهانی ب گشتی بهایهکی زیّده ههبوو ((کاریگهریان بهسهر کاریّن ئهدهبی و هوّنهری نهوهیهك له دوای یهکهکان ههبوو. ئهم دوو داستانه، له کونهوه تاکو روّژگاری ئهمروّ به رهمزو هیّمای هوّنهری نهمر دانراون))(۱).

پشتی گریکان بهریا زاینی ل روژههلاتی و ب تایبهت ل هندی، بهشهکی گرنگی رموشهنبیری و میتولوژیا هندوسی ب زمانی سانسکریّتی هاته نقیسین دناقا دوو بهرههمیّن پر بهادا ((له پاش داستانی یوّنانی له سهدهی پیّنجهمی پیّش میلادا داستانی" مهابههارتا - Maha بهادا ((له پاش داستانی یوّنانی له سهدهی پیّنجهمی پیّش میلادا داستانی" مهابههارتا - Bharta و " رامایانا - هندی دهبینین))(3)، ئه همهردوو بهرههمیّن روژههلاتی وهکو سامانهکی زیندی دهیّنه دیتن ژ بوّ دیروکا داستانا جیهانی وهکو قوناغهکا گرنگا داستانی ((پوّیهمی "مهابههارتا" و "رامایانا" ی هندیش بریتین له یادگاریّکی کونی بهرههمی داستان..ئهم نموونهی ئیپوسی هندی - کهشتیّکی گهورهیه له کهلچهری جیهانا، باری سهرنج، له دمروونی ئهو نهتهوه گهورهیهن له پلهیهکی میرژوودا دهرئهخا))(۵). ئانکو ئهم دشیّین بیرژین ئهو کهلتور و یاسا و داب و نهریت و ئهفسانه و ئایینیّن کهفنیّن ب زمانی سانسکریّتی ژ بهرهبابهکی بو کهلتور و یاسا و داب و نهریت و ئهفسانه و ئایینیّن کهفنیّن ب زمانی سانسکریّتی ژ بهرهبابهکی بو

دهما رومانیان داستانین گریکان خواندین و وهرگیراندینه سهر زمانی لاتینی زور پی کاریگهربون، لدیقدا قیان لاساییا ئهوان بکهن لهورا ((مهزنترین شاعری ئهدهبی لاتینی فیر جیلیوس "۲۱ - ۱۹ پیش مهسیح" کو دیارترین شاعری روما بوو، ههولدا مینا نهتهوی گریکی شاکارهکی بهرههمی داستانی بو ئهدهبیاتا روّمانی بدانیت، ئهو بو ئیپوسا"ئینیاده" ل سالا(۲۹)

⁽١) طه باقر: مقدمة في ادب العراق القديم، دار الحرية للطباعة. بغداد، ١٩٧٦، ص١٠٠.

⁽۲) د . مارف خەزنەدار: مێژووى ئەدەبى كوردى، چايخانەي ئاراس، چايى دووم، ھەولێر، ۲۰۱۰، ل ۱۵۹.

^(۲) هۆمیرۆس: ئیلیاده، و: حهمه کهریم عارف، چاپی یهکهم، دهزگای چاپ و پهخشی سهردهم، سلیّمانی، ۲۰۰۹، ل ۷ .

^(ئ) كامەران موكرى: ئەدەبى فۆلكلۆرى كوردى، ل ۵۸.

د. عیززهدین مستهفا رسول: ئهدهبی فۆلکلۆری کوردی، ل ۳۱ . $^{(\circ)}$

دیسان "بهههشتا بهرزهبوی"دناقا ئهدهبیاتا ئینگلیزان دبیته بهردهوامیا کاروانی داستانی وهکو باشترین و جوانترین بهرههم د ئهوی سهردهمیدا و ب تایبهت د ئهدهبیاتا ئنگلیزاندا (هوزانقانی ئینگلیزی"ملتون - John Milton" ل سالا "۱۶۵۵" زاینی شیا داستانا" بهههشتا بهرزهبوی" بدانیت، ئیکه ژ جوانترین کارین ئهوی یین ئهدهبی، ب مهزناتی و سهنگیا شیوازی خو نیزیکی داستانا رهسهن و کهفن دبیت))(3).

کهواته کاروانی داستانی د گهلهك سهردهمین دیروکیدا دهربازبوویه ههتا کو ل دوماهیکی پشتی دهرکهتنا ژانریّن نوی ب تایبهت "روّمان" ی هیّزو و رولی داستانی کیّم دبیت، ئهو دهمی داستان پهیدابووی مروقایهتی د قوناغ و هزرکرنهکا ساده و دهستپیّکی دا دژیا ((مروقی ب دیتنهکا ئهفسانهیی و خهیالی سهحدکره گهردوونی و ههقسهنگییا لوجیکی نهدزانی، واته بهروقاژی چهرخیّن نوی ییّن باوهری ب چ نهی ب عهقل و لوجیکی نهبیت))(۱). لهورا ژبهر ئهقان ئهگهران ل جهی ئهقی ژانری ئهدهبی "روّمان"یهیدابوو.

⁽۱) د. مارف خەزنەدار: مێژووى ئەدەبى كوردى، ل ١٦٤.

^{(&}lt;sup>۲)</sup> د. فائق مصطفى و د. عبد الرضا على: في النقد الأدبي الحديث(منطلقات و تطبيقات)، طبعة الاولى، دار الكتب للطباعة والنشر، موصل،سنة ۱۹۸۹، ص ۱۱٦.

 $^{^{(7)}}$ أنطونيوس بطرس: الادب (تعريف ، انواعه ، مذاهبه)، المؤسسة الحديثة للكتاب، طرابلس - لبنان، ٢٠٠٥، ص ٦٤.

[.] ههمان ژیّدهر، ص ٦٦ .

د. فائق مصطفى و د. عبد الرضا على: في النقد الأدبي الحديث(منطلقات و تطبيقات، ص ١١٦.

۳ - ۲ داستانا کوردی:

دیسان پهیدابوونا بهرههمی نهدهبیاتا سهرزاری"فولکلوّری"و ب تایبهت داستانا کهفن و فلکلوّری فهدگهریته سهردهمی پهیدابونا فهگیرانا سهرهاتی و ههلویستیّن مروفایهتی و تیگههشتانا جفاکی بو ژیانی ((پهیدابوونی داستانیش وهك زوربهی لایهنهکانی دیکهی بهرههمی نهدهبی ناکارهکانی له نهتهوهیهکهوه بو نهوی دیان دهگوّری و به پنی باری ژیان و فوناغهکانی سهرههلدهدا بوّیه لای نیّمهی کورد نهو داستانه بهرههمی پاش نهفسانهیه و فوناغی بهرهو وردبونهوهی روشنبیری و تیّگهیشتن ههلویّست ومروفه))(۲) نانکو سهردهم و شارستانی و گهورینیّن ناستی هزری و هوّنهری دبنه نهگهری پیشداچوون و گهشهکرنا داستانی، نهفه ژی ل دهفه همی مللهتان وهکو نیّك نینه، ((سهردهمی کوّن له ناو کورد اله چاو سهردهمی کوّنی نوروپی کهمیّك درهنگی کوتایی پی دی، دهشی کوتایی سهردهمی کون لهناو کورد دا هاوتای کوتایی سهدهی ههژدهبیّ))(۱) کهواته داستانا کوردی ژ لایی دهمی فه دگهل داستانا جیهانی ب تایبهت روژئاڤای دفیّك دهمدا نینه، بی گومان دهربازبونا ژیانا جفاکیّن روژئاڤایی د سهردهمیّن بهری زاینیّ و پشتی دئیّك دهمدا نینه، بی گومان دهربازبونا ژیانا جفاکیّن روژئاڤایی د سهردهمیّن بهری زاینیّ و پشتی دئیّك دهمدا نینه، بی گومان دهربازبونا ژیانا جفاکیّن روژئاڤایی د شهردهمیّن بهری زاینیّ و پشتی دانینی و باتینی و زانستیّ، کارتیّکرنه کا بهرچاهٔ لسهر نهدهبیاتی ههبوو و ب تایبهت ژانریّ بهرامبهر جفاك و ناین و زانستیّ، کارتیّکرنه کا بهرچاهٔ لسهر نهدهبیاتی ههبوو و ب تایبهت ژانریّ داستانیّ. بهایی نههٔ چهنده د داستانا کوردیدا دیار نابیت نهو ژی چهند نهگهره ههبوینه، وهکو

⁽۱) شفان جرجیس عبدالله: ئەرك و رەگەزیّن ئەفسانیّ د چوار رۆمانیّن دەقەرا بەھدیناندا، ناما ماستەریّ، زانكویا دھوك، ۲۰۱۳، نەمەلاقكریه، ل ۲۹.

^(۲) كامەران موكرى: ئەدەبى فۆلكلۆرى كوردى، ل ۳۷ .

^(٣) خالد جوتيار: داستانی قهلای دم دم، سهمای ئهجندان حهکايهت و لێکوڵينهوه، چاپخانهی سيما، ههولێر، ٢٠٠٦، ل١٣ .

د. موحسین ئەحمەد عومەر: فەرھەنگى ئەدەبى، ل ١٣٤. $^{(2)}$

نهبونا کهش و ههوایهکی ئارامی سیاسی، بی دهستههلاتیا کوردان لسهر ئاخا کوردستانی ب تایبهت د قوناغین دوماهیی واته سهد سالا ههژده و نوزداندا کو ریّگربوون د پیشقه چوونا بیاقین خواندن و ئهدهبیات و زانستیدا، بتنی ئهو ئهدهب نهبیت یی ب ریّکا فوّلکلوّری و ب شیّوی سهرزاری دناقا خهلکیدا هاتیه قهگوهاستن و پارازتن، باشترین نموونه " داستانه".

دەربارەى پەيدابونا داستانى " د . مارف خەزنەدار " دبيّژيت: ((چيروكى شيعرى " ئيپيك" وەك بەرھەميّكى ئەدەبى ميّژويەكى گەلى كۆنى ھەيە، دەتوانىن بليّين ئەم جورە ھونەرە مىلليە لەگەل ژيانى ئادەميزادى ناو ئەشكەوت پەيدابووە))(۱).

کهواته پهیدابونا داستانی * و ب تایبهت داستانا کوردی یا رون و ئاشکهرا نینه، بهلکو بتنی هنده بهرهه مین که فنین دهستپیکی گههشتینه مه، ئهو بهرههم فهریژا هزرو بیرو باوهر و رهوشت و نهریتین ملله تی کوردن تیکه * ب خهیاله کا هونه ری و شاعرانه هاتینه فه گیران.

(۱) مارف خەزنەدار: مێژووى ئەدەبى كوردى، بەرگى دووم، چاپى ئەكەم، دەزگاى ئاراس، چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، ھەولێر،

^{*} بو زانیاریّن زیّدهتر لسهر پهیدابونا داستانیّ بنیّره، سهنگهر شیّخ محهمهد حاجی: بنیاتی گیّرانهوه له داستانی (مهم ز زین) ی ئهحمهدی خانی و روّمانی (شاری موسیقاره سیبهکان)ی به ختیار عهلی دا ، ل ۳۵.

باسي دووي: جوّر و تايبهتمهندييّن داستانيّ.

١ - جۆرين داستانى:

ل دویف ئهوان ژیدهر و چافکانیین ب دهست مه کهتین ب چهند رهنگان بهحس ل جوّریّن داستانی هاتیهکرن چ د ئالیی نافهروکیدا بیت یان دارشتن و رهسهنایهتیی فه بیت، کهواته پولینکرنین جوراوجور ژ لایی بسپور و شارهزا و تایبهتمهندیّن ریّبازیّن ئهدهبی و فوّلکلوّری فه هاتیهکرن. رهخنهگر و ئهکادیمییّن کار لسهر داستانی کری ل پهی خواندن و تیّگههشتنا خوّ جوّریّن داستانی دیارکرینه. ههروهسا ههتا نوکه چ سنوریّن دیارکری د نافا ئهدهبیاتیّن فوّلکلوّری دا نه هاتینهدانان ژبو دیاربونا رهگهز و بنهماییّن ههر جوّرهکی ئهدهبی فوّلکلوّری تایبهت دئهدهبیاتا فوّلکلوّری کوردیدا وهکو " داستان، چیروک، بهیت، چیروکه بهیت، ئهفسانه، ..." لهوما ئهفه دبیته ئهگهری پر نه زهلالی و ئالوزبونا ریّکیّن فهکولینیّن ئهکادیمی، ههر وهکو "انطونیوس بطرس" دبیریت: ((دووجوّر داستان ههنه "داستانا دهستپیّکی، داستانا کلاسیکی"))(") واته مهرهما ئهوی داستانا خوّمالیا رهسهن و فوّلکلوّری و داستانا بهرههمیّ هزر و خهیالا نقیسهرهکی، ئانکو سهردهمیّ پشتی یونانیان و دنافا ئهدهبیاتا کلاسیک و شویندا.

مارف خەزنەدار د پەرتوكا "مێژووى ئەدەبى كوردى"دا داستانى دابەشى دوو جۆران دكەت (لايى دارشتنى قە (بەيت، چېروكى شىعرى، "داستان = مەسنەوى") بەلى ئەگەر ئەم (ئالىى ناقەروكى قە سەحكەينى پرانيا شارەزايىن داستانى، لسەر دياركرنا بابەت و ناقەروكا ئەقان بەرھەمان دوو جۆر بۆ داستانى دياركرينە ئەوۋى "داستانا قارەمانى، داستانا ئەقىنى"نە، بايبەت د داستانا كوردىدا.

ل ژیر سیبهرا ئهوان دابهشکرنین ژ لایی کهسانین بسپورقه بو داستانی هاتینهکرن دشیاندایه ل سهر سی جوران بهینه دابهشکرن:

- ١ ١ داستان ژ لايي ناڤهروكي ڤه.
 - ۱ ۱ ۱ داستانا قارهمانی
 - ۱ ۱ ۲ داستانا ئەڤىنى
 - ۱ ۱ ۳ داستانا ئولى
- ۲ ۱ داستان ژ لایی رهسهنایهتیی قه.
 - ٢ ١ ١ داستانا خومالي
 - ۲ ۱ ۲ داستانا هەڤیشك

انطونيوس بطرس: الادب(تعريف ، انواعه ، مذاهبه)، ص ٥٦ - ٥٧ .

[ٔ] د . مارف خهزنهدار: میّژووی ئهدهبی کوردی، ل ۱۹۱ .

- ٣ ١ داستان ژ لايي دارشتني ڤه.
- ۳ ـ ۱ ـ ۱ ـ داستانا فۆلكلۆرى"گەلەرى"
 - ۳ ۱ ۲ داستانا دارشتی

۱ - ۱ داستان ژ لايي ناڤهروكي ڤه:

۱ - ۱ - ۱ داستانا قارهمانی:

داستانا قارهمانی کهڤنترین جوٚری داستانی یه، ههر چهنده میٚژوویا پهیدابوونا داستانی یا دیارکری نینه ل چ سهردهم پهیدابویه، به لی بابه تی قارهمانی مینا هیٚقیّنی دروستبونا داستانیّن فوٚلکلوٚری و گهلهری دهیّته زانین ((قارهمانی رهگهزهکی سهرهکی یه د پتریا داستاناندا ییّن کو ب داستانیّن قارهمانی دهیّنه نیاسین))(() ژبهر کو پتریا داستانان گریّدای رویدانیّن میْژووینه و بالیشتی لسهر قارهمان و میْرخاسیی کریه.

سهردهمین کهفن و قوناغین دهستپیکا پهیدابوونا ئهفسانه و داستانی و ئهوان گوهورینین بسهر ژیانا جڤاکاندا هاتین، هیز و دهستههلاتا زوّر، شهر و جهنگین بهردهوام، باوهرییین ههبوونا دهستههلاتا خوداوهندان... بونه وینه و هزرو خهیالا مللهتان، ههمی رویدان و بویهرین خوّ کرنه د چارچوڤی ئهڤان بهرههماندا و داب و نهریت و کهلتوری سادهیی ژیانا جڤاکان پی هاته تومارکرن، (داستانا قارهمانی ئهوان داستانان قهدگریت کو پرن ژ وینه و دیمهن و خهیالا گریدای ئازایهتی و قارهمانییی و خوراگریی و دهینه قارهمانییی، ئانکو ژبو راکرن و ههلدانا پهردهکییه لسهر ئهڤی قارهمانییی و خوراگریی و دهینه قهگیران)(۲)

داستانا قارممانی پالپشتین لسهر دوو بنهمایان دکهت ژبو وهرگرتنا رویدان و کهساتینن نافا داستانی نهو ژی "خهیال و کهتوار"ه، ئانکو نافهروکا داستانی لسهر بابهتهکی ئاشوپی رادوهستیت و کهساتینن ئاشوپی رولی سهرهکی تیدا دبینن ((داستان چیروکیکی شیعرییه و خهیال رولیکی گرنگی تیدا دهگیری))(۱) واته قارهمان کهسهکی خورافی یه و ههبوونا نهوی ئاشوپهکه دنافا بیروباوهرین مللهتیدا، بهلی کارهکتهری هیزا باشیی یه و شیانین بی سنور ههنه داکو بهرامبهر ههر ئاستهنگهکی راوهستیت. جاران ژی قارهمانی داستانی کهساتیهکا راستهقینهیا جفاکی یه و ههبوونا نهوی دنافا کهتواریدا راستیهکه و سهرهاتیا وی دهیته فهگیران.

[.] ۱۸٤ مطلال حرب: أولية النص، ص ۱۸۶ .

^(۲) فەرياد فازل عومەر: ئەدەبى كوردى، چاپى دووم، بەرلىن، ١٩٨٦، ل ٤٦ - ٤٧ .

^{(&}lt;sup>۲)</sup> د . محمد غنيمي هلال: النقد الأدبي الحديث، نهضة مصر للطباعة، طبع بمطابع شركة سادس من أكتوبر، مصر، ابريل ١٩٩٦، ص ٩١.

^{*} بۆ زانياريّن زيّدەتر لسەر قارەمانيّن حيكايەت و فۆلكلۆرىّ كورديدا بنيّرە، سازان جەوھەر غەريب: پالەوان لە حيكايەتى فۆلكلۆرى كوردى ناوجەي كەركوك، ل٧٦ .

ئهم دشنین بیّرین تایبهتمهندیا قارهمانی تایبهتمهندیهکا دیاره دپریا داستاناندا و کاریگهریهکا بهرچاق لسهر ژیانا خهلکی ههبوویه، ب بهرفرههی کار لسهر ئهوان باوهری و هیڤی و ئومیّدیّن پیّشیا جڤاکان ههمبهر رویدان و نههامهتییّن ژیانی دههر ئالیهکی دا کریه.

د فوّلکلوّر و ئهدهبیاتا کوردیدا داستانا قارهمانی جههکیّ بلند و بها ههیه، مینا خودیکهکیّ یه مروق ژین و ژیارا کوردهواییّ ب دریّژاهیا دیروکیّ تیّدا دبینیت. ئه قبهرههمه شیاینه ئالییّ قارهمانیا مللهتیّ کورد رونبکهن و پهیوهندییّن ناقا جقاکی دیاربکهن ((ئهشیّ کهوا ژیانی پر له ئازارو خهباتی سهختی چهندین سهدهی میّژووی کون و نویّی گهلی کورد کاریّکی وای کردبیّ که ئازایهتی و قارهمانیّتی ببن به بهشیّك له سیفهتی ئهم گهله))(۱) باشترین نموونه داستانا " کهلا دمدم"ه کو بویهرهکا سروشتی بوو، میر "خانیّ لهپ زیّرین" هه قبهری زولم و زوریا شاهیّ عهباسی راوهستای و شیا ب خوراگریا خوّ داستانه کا قارهمانی توماربکهت.

دناڤا داستانا کوردیدا ههر چهند قارهمانی داستانی یی سهرکهفتی نهبیت ژی، بهلی رولی ئەوى يى قارەمانى و ھێزو باوەريا ئەوى بەرەڤانى پێكرى بويە جھێ شانازيێ و سەربلنديێ. ژبەر هنديّ دبينين گەلەك جاران ب دوو رەنگان ئەو داستان ھاتينە قەگيّران ھەر وەكو " د . موحسين ئەحمەد عومەر" دبێژيت: ((جەنگ وەكو ئەنجامێك لە يال پراكتيكى داستان بووە، بە تايبەتى بە دوو شيّوه گوتراوه، له شيّوهي لاواندنهوه، له شيّوهي يالهوان و قارهماني، له ناو ئهدهبياتي كورديش ئيمه ئهم دوو شيوازهمان ههيه ، وهك داستاني " قهلاى دم دم"، كه بنجينهكهى رووداوێکی کارەسات ئامێزی مێژووييه "١٦٠٨ز" لەنا ئاگای گەلەکی " لاشعور جمعی conscience " كورد به زور شيّوه گوتراوه جاريّك بوّ پيّشانداني ئازايهتي، جاريّكي ديكه بوّ هێورکردنهوهی گیانی بریندارن بوو و فوربانی))^(۱) دناڤا ههر مللهتهکیدا کهسانێن هوشمهند و ژیر ههنه کو ههولا ئارامکرنا دهروون وگیانی خهلکی ددهن. دناڤا جڤاکی کوردیدا رویدان و كارەساتين مللەتى ب ستران و داستان هاتينه گوتن و قەگيران و قەگوهاستن، تيدا بزاق كريه كو روییّن باشی و جوانییّ نیشانبدهن، هیڤی و ئومیّدیّن مللهتی ب ئازایهتیا قارهمانیّن ناڤا داستانیّ هەر زیندی بهیّلن، لەوما رولیّ دەنگبیّرْ و داستان بیّریّن کورد رولەکیّ گرنگ و نەتەوەیی بوویە ((دەنگبێژ ب ئەڤى ئاواى يەيامەكێ ددەن جڤاكى كو مروڤێن باش ھەردەم لبەر زلم و زوريێ ب سەردكەڤن، ژ جڤاكى رە وھا تى گوتن وەكى دەروێش بن، ژ مرنى نەترسن ل ھەمبەر زولم و زوریا تالانکەران ب ئاوایەکی میرانه شەربکن)^(۳)

کهواته ب رهنگهکی جوان و بالکیش به حسا دلیّری و چاق نهترسیا قاره مانیّن ملله تی کورد دناقا ئهقان داستاناندا هاتیه کرن، ژبهر هندی رولی ئهوان د پارازتن و بهرز راگرتنا تیکستیّن

⁽۱) كامەران موكرى: ئەدەبى فۆلكلۆرى كوردى، ل٦٣.

د. موحسین ئەحمەد عومەر: فەرھەنگى ئەدەبى،ل ۱۲۱. $^{(7)}$

^(٣) مهدمهت شرین فلز: خهباتهك لسهر داستانا دهرویّشیّ عهقدی، ناما ماستهریّ، زانینگهها ماردین ئارتوكلو، ۲۰۱۶، ل۳۰ .

داستانیدا یی زوره. مینا گوتارهکا زمان و نهریت و رهوشتی رهسهنی جفاکی دگهل پافژی و رهسهنیا بیروباوهریّن ئولی و هزری ژ سهردهم بو سهردهمی هاتینه فهخواندنن سهرهرای ههبوونا همر گفاشتنهکا دهرهکی چ ژ لاییّ"دهستههلات، هیّز، ئاین، زمان، سیاسهت،...هتد" فه بیت .

۱ - ۱ - ۲ داستانا ئەقىنى و دلدارى:

دناقا داستانا جیهانیا کهقندا بابهتی قارهمانی وهکو شهنگست و تایبهتمهندیهکا سهرهکی هاتیه نیاسین کو داستانی بنگهها خو لسهر ئاقاکری، بهای دگهل هندی داستانین ئهقینداری ئهدهبیاتا فولکلوری دهولهمهنتر دکهن ب ئهوان بهرههمین بوینه شاکارین ئهقینیی و جهی خو د دل و دهروونی خهلکیدا کرین.

گهشبوونا ئهقی جۆری داستانی بهرامبهر داستانا قارهمانی بۆ ئهوی چهندی قهدگهریت کو ژیان چهندا سهخت و دژوار بیت، بی قیان و ئهقینی نابیت، ههر چهنده ئه بابهته وهکو داستانا قارهمانی دناقا داستانا جیهانیدا رهین خو ب کویراتی دانههیلاینه، بهای شیایه ههبوونا خو و کارتیکرنا خو دیاربکهت ئهو ژی ژ ئهگهری ((جفاك و کومهلگههین که ن ب کومهلگههین شهرو جهنگان دهاتنه نیاسین، دهستههلات ژبو مان و ههبوونا خو دکر، هه فرکی لسهر بهرفرههکرنا سنورین دهستههلاتا خو دکر))(۱) ئانکو ئهو گرنگی و بهایی دایه داستانا ئه فینداری کیمتر بویه ژ داستانا قارهمانی.

ئهگهر ئهم تهماشهی داستانا روژههلاتی بکهین ئه بابهته د بهرههمیّن ئهواندا ب رهنگهکی بهرفرههر و کاریگهرتر دیار دبیت ((داستانی دلّداری له ههموو جیهاندا و به تایبهتی له پوژههلاتدا سوّزیّکی تایبهتی و ههستیّکی قوول و راستگویی یهکی رووداوو هونهرمهندیی تیایه، که نهیخاته ریّزی گهنجینهی ئهدهبی لیریکهوه))(۲) داستانا ئه فینی و دلداری روّخساری ژیان و رهوشت و تیتالیّن مللهت و جفاکان دیاردکهن، وهاداری و جوانیا ئه فینا راسته فینه ددهنه پیش چافی ئه داستانه شیاینه دنافا ناخی خهلکیدا بچن و د کویراتیا ههست و سوزیّن ئهواندا خوجه بین.

داستانا ئەڤىنى مىنا كەرستىن قەكولىنا جڤاكى مروق دشىت نىرىن و رەوشت و پەيوەندى كەلتور و مەودايى بىركرنى لسەر ھەمى ئالىين ژيانا جڤاكى ب سادەيى ببينىت، ئانكو نە بتنى ئەڤىنەكا سادە و گەھشتنا مرادى يان نە گەھشتنا مرادى بەرھەم و ئەنجامى ئەوى يە ((ئەم جۆرە داستانە لە كوردىدا بە تاقى تەنيا رووداوىكى سادەيى دلدارى ناگرىتەوە، بەلكو بۆ ئەنجام گەيشتنى ئەو دلدارىه داستانە دلدارىكە نموونەيەكى بالاى لە داستانى قارەمانىتى تىدا بەدى

⁽١) أنطونيوس بطرس: الأدب (تعريفه، أنواعه، مذاهبه)، ص ٥٦.

عیززهدین مستهفا رهسول: ئهدهبی فوّلکلوّری کوردی، ل $^{(7)}$

دهکری، وهکو داستانی "خهج و سیابهند"))(۱) بپیاردان و ویدهکی و خواستا ژنی لسهر حهزو ئه فینا وی یا بی سنور، تابلویهکا رهنگینا ژیانا جفاکی کوردی نیشانددهت، لهوما ئه چیروکین دلداری دویرو قالا نهبوینه ژ رویدان و ههلویستین قارهمانی ژ لایی ههر دوو رهگهزین نیرو می فه بهرامبهر باشی و خرابیی و ئاریشین جفاکی.

چەندىن شاكارىن ئەقان داستانان ب ھەقپشكىا مللەتانىن رۆژھەلاتى د ئەدەبىاتا جىھانىدا ھاتىنە توماركرن ((لە ھەموو داستانىكى دلادارى كورد يا سۆزى ئەقىن و دلادارى يەكەى رۆژھەلاتى بەدى ئەكرىنت))(٢٠) ئەق ھەقپشكىا ھزرى و كەلتور رەوشەنبىريا دناقبەرا شارستانيەتىن مللەتىن رۆژھەلاتىدا ھەى ژ ھەر لايەكى ئەگەرىن خۆ يىن تايبەت ھەنە.

١-١-٣ داستانا ئاينى " ئولى ":

لایهنی ئایینی و روحی د بیروباوهرین مروفیدا ههر ژ دهستپیکا مروفایهتیی ل دهمی بزاقا گههشتنا بهرسفین ئالوزین میشکی خو کری، ژبو ئارامکرنا دهروونی خو ژ هزروبیرین شهرخواز و هیزین خرابیی دیار بویه و رهنگفهدانه کا دیار د ئهفان بهرههمین دهستپیکیدا کر، شیا هنده بنهمایان وه کو چارچوفه کی ئاینی دانیت و بیروباوه رل ده فه ملله تان پی هاتنه پهروهرده کرن.

دپهرسگهه و جهین ئایینیدا ئه و بیروباروهر ب ریکا داستانان دهاتنه پهیرهوکرن وهکو ریّورهسمیّن ئاینی ژبهر هندی داستان ((ل دوماهیکا چهرخی تیوّکراتیا پیروز"Theocracy *" دهرکهتیه، بهری ههر تشته کی جهمکی ئایینی تیّدا رهنگفهدایه، دنافا پهرستگههاندا هاتینه گوتن و فهگیّران وهکو بهشهکی ریّورهسمیّن ئایینی)) فهگیّران وهکو بهشهکی ریّورهسمیّن ئایینی) فهگیّران وهکو بهشهکی ریّورهسمیّن ئایینی) دهستههلات و هیّزا خوداوهندو مهزنه کهسیّن باوهرییّن ئولی دزقریت کو ههلگرا پهیره و پهیامیّن دهستههلات و هیّزا خوداوهندو مهزنه کهسیّن ئولی بویه، ئهفه وهکو سهردهمی دهستییّکی یی داستانی دیسان رهنگفهدانا بواریّن جودا ییّن ژیانی د سهردهمیّن بهلاقبوونا ئهفان داستاناندا گهلهك رههندیّن دیروکا داستانی دیارکرن، ئهگهر و ئارمانجیّن وی هاتنه دیتن. دنافی مللهت و شارستانییّن کهفندا ئهو لایهنی هزری و ئایینی ب ریّکا داستانی دهاتنه یارازتن و بکارهینان ((د داستانیّدا ویّنی زیندیی ئایینی د بیروباوهریّن خهلکی دا

^(۱) فەرياد فازل عومەر: ئەدەبى كوردى،ل ٤٧.

[.] میززددین مستهفا رهسول: ئهدهبی فۆلکلۆری کوردی، ل $^{(Y)}$

^{*}تيۆكراتى: ومكو زاراڤ ژ پەيڤا يۆنانى " Theocrafie" يا هاتى، پێك دهێت ژ" Theos " واته خودێ و " Krathos " دەستهەلات ، هەر دوو پێكڤه ب رامانا دەستهەلاتا خودێ دهێن، ئەڨ زاراڤه ژ بۆ حكومەتێن ئاينى دهێن يێن بنهما و ياسايێن خودايى پەيرەو دكەن، بۆ زانيارێن زێدەتر بنێرە ۴۹-http://saraer.org/essaydetails.php?eid=۱۹۰%cid

^(٣) نظرية الأدب: تأليف عدد من الباحثين السوفييت المختصين بنظرية الأدب و الأدب العلمي،،ترجمة: د. جميل نصيف التكريتي، ص١٣٤.

دهێته دیتن)) $^{(\prime)}$ کهواته داستان د پلا ئێکێدا ل بن باندورا پیروزیێن ئایینی و نهریت و باوهریێن شارستانیێن دهستپێکیدا پهیدا بوویه.

ناقهروکا داستانین کهقنین قارهمانی هیزا کارتیکرنا لسهر رویدانان ههبوویه ((داستان چیروکین قارهمانی و ئهفسانهیی نه ئه قجا ئه و داستان و ئهفسانه چیین پیروزی بن یان گهردوونی و شروقهکاری بن دبنه قوناغا ئیکی ژ قوناغین ئایینی))(۲) داستان و لایهنی باوهری و پیروزیین ئولی ژ رویی دیروکی قه د هه قپشکن و د گهله ک جهاندا شیاینه وهکو هیزهکا ئیکگرتی ناقهروکا داستانان بکهنه مهیدانا هه قرکیا قارهمانین نموونه یی و هیزین راده به ده و خیرو شهرین خوداوه ندان.

ههر وهكو مه دياركرى داستانا جيهانى ل ژير كارتيكرن و رولي پيروزيين ئايينى لسهر ژيانا مللهتين كهڤن و خودان باوهريين دهستپيكى و تايبهت گهشهكريه، ئهو مللهتين ب هيز و پرژماريا خوداوهندان كاريگهر. بهلي ئهڤ كارتيكرنه ب رهنگهكي جودا كار لسهر مللهتين خوديناس كريه، شهنگست و بنهمايين داستاني ژلايي باوهريين ئايينى قه د ئهڤان جڤاكاندا دهينه گوهورين، ههر وهكو((تيكهليا دناڤبهرا هيزا مروڤي ژ لايهكي قه و هيزا رادهبهدهر ژ لايهكي ديترڤه، دهيته تيبينيكرن ئهڤ تيكهليه ب ئاشكرايي د ئهوان داستاناندا ديار نابن ئهو داستانين د ناڤ جڤاك و رهوشهنبيريا ئايينين ئاسمانى نياسين))(۲).

ئهگهر ئهم سهحکهینه قوناغین داستانی د چهرخین ناقیندا بهرههمین داستانا ئایینی ب رهنگهکی دیار دهینه دیتن باشترین نموونه" کومیدیا یهزدانی - The divine comedy" یه یا شاعری ئیتالی "دانتی ئالیگیری - Dante Alighiery"، ئه داستانه ژ سی پشکان پیک دهیت " دوژه ه، پاقژی، بههه شت" بابه تی سهره کی لسهر ژیانا مروفی و رووبروو بوونا وییه بهرامبهر دادپهروهریا خوداوهندی (3).

داستانا کوردی مینا داستانا جیهانی یا دهستپیکی لایهنی باوهری و هیزا باشی و خرابیی هاتییه به حسکرن ههر چهنده پرانیا ژیدهران نافهروکا داستانا کوردی ب سهر دوو جوّراندا دابه شکریه "قارهمانی، ئه قینی"به لی ئه ده بیاتا کوردی یا قالا نینه ژ ئولدارییی و پیروزیین ئایینی .

د داستانا کوردیدا لایهنی پیروزیین ئاینی دناقا گههین ژیانا جفاکیدا بووینه هیمایی گهلهك داستانان، ژبهر کو کورد ههر ژ کهفندا مللهتهکی خودان باوهر بوینه، خودی نیاسیه، ئه فی باوهریه وهکو بهشهکی نافهروکا داستانان دیاربوینه ب تایبهت پشتی هاتنا ئاینی ئیسلامی و ل ژیر باندورا ئهفی ئاینی دبینین نافهروکا بهرههمین فولکلوری ب تایبهت داستانی پر بوینه ژ بابهتین

⁽۱) د. طلال حرب: أولية النص، ص ١٨٤.

⁽٢) على الجزيري: الأدب الشفاهي الكردي، الطبعة الثانية، مطبعة اوفيست، اربيل، ٢٠٠٠ ، ص١٦١.

علي جزيري: الأدب الشفاهي الكردي، ص١٣٩.

[.] نطونیوس بطرس: الأدب (تعریفه، أنواعه، مذاهبه)، ص $(^{(i)})$

چاکیی و خودی نیاسیی، ترسا روژا قیامهتی، خودیرکرن ژ رهوشتین خراب، پاقژیا دهروونی... هتد، بو نموونه ((بهیتا زهمبیل فروش ب ههردوو شیوان "کلاسیکی و فوّلکلوّری "صوفیاتیه و لایی پاشهروژا مروقی ئان ب دروستی روژا دوماهیی "ئاخرهت" دیاردکهت دبیّژیت کو دوماهیا مروقی ههر مرنه و دنیا یا پویچه و بی وجه))()

روئی کاریگهری ئاینی لسهر ژیانا جفاکا کوردی ئهگهرهکی بهیز بو کو باوهریین ئولی جهی خو دنافا ئهفان داستاناندا ببینن، ب تایبهت ئایینی ئیسلامی. کوردان ههر ژ کهفندا ههولا گونجاندنا کهلتوری رهسهنی کوردی دگهل بنهمایین ئیسلامی کریه ((داستانین روژههلاتی ب گشتی و یین کوردی ب تایبهتی خودان مورکه کی مللییین دیارن و باوهریین بت پهرستی تیدا تیکهل دبن دگهل باوهریین ئیسلامی))(۱) دا کو ههفدژییا بیروباوهران پهیدا نهبیت و بشین ب ئاشتی و دویری ئاریشان کهلتور و فولکلوری خو زیندی بهیلن.

۲ - ۱ داستان ژ لایی رهسهنایهتیی قه:

د ئهدهبیات و فۆلكلۆرێ كوردیدا دوو جۆر داستان ژ لایێ رەسەنایەتیێ قە دهێنه دیتن ئەو ژى داستانا خۆمالی و یا هەڤپشك ((سەرچاوەی چیرۆكه شیعرییهكانی لای كورد ولای هاوسێكانی له دوو جێگاوه هەڵدەقولێت یهكێكیان له ناوەوه، واته خومالی، ئەوی دیكهیان له دەرەوه یه واته بێگانه))(۲) داستانا خۆمالی ژ لایێ زمان و قارەمان و ژینگهه و رەوشت وداب و نهریتان قه ژناڤ مللهتێ كورد سەرهلداینه و بهلاڤبوینه، ههروهسا هندهك ب ههڤپشكی باهرا خۆ دناڨ داستانا مللهت و نهتهوهیێن دەوروبهردا ههبوویه.

٢ - ١ - ١ - داستانا خومالي:

داستانا خوّمالی ئهو داستانه یا کو ژ هناڤێن مللهتهکی دهردکهڤیت، رهسهنایهتی و شارستانیا ئهوی مللهتی تێدا خوّیا دبیت، مینا پێناسهکی کهلتور و زمان و چاندا جڤاکی ددهته نیاسین. رهێن ئهڤان داستانان دناڨ لهشی مللهتهکیدا شیندبن و گهشه دبن و دبنه بهرههم. ژێدهر و چاڤکانیێن رویدانێن داستانا خوّمالی گرێدای باری رهوشهنبیری و هزری وپێگههشتنا جڤاکییه، ئهو قارهمان نواندنا قوناغێن ژیانا کومهلگههان دکهن. نموونه بو ئهڨی جوٚری د داستانا جیهانیدا "ئهلیاده، ئودیسه"یین "هومیروس"ی نه د ئهدهبیاتا یونانی. ئهڨ داستانه ب ههمی رهنگان دهربرینی ژ ژیان و جڤاکا یونانیان دکهت وهکو بهرههمهکی رهسهنی یونانی دهیّته نیاسین.

⁽۱) محمد ئەمىنى ئوسمان: ديوانا مەلان، ئەمىنداريا گشتيا رەوشەنبيرى و لاوان، ١٩٨٦، ل ٢٠٧.

علي جزيري: الأدب الشفاهي الكردي، ص١٣١. $^{(7)}$

^{*}بۆ زانيارێن زێدەتر لسەر داستانا كەلا دمدم بنێرە، حەجيێ جندى: دمدم،دەزگاى چاپ و بەلاٚوكراوەى ئاراس،چاپى يەكەم، ھەولێر،۲۰۰۷.

^(٣) د . مارف خەزنەدار: مێژووى ئەدەبى كوردى،بەرگى دووەم، چاپخانەى ئاراس، چاپى دووەم، ھەولێر، ٢٠١٠، ل ٣٩٢.

باشترین نموونه بو داستانا خومالی د ئهدهبیاتا و فولکلوری کوردیدا داستانا" کهلا دمدم"ه، بویهرین ئهفی داستانی ژ ناف ژینگهه وکومهلگهها کوردی هاتینه وهرگرتن، وهکو داستانهکا بناف و دهنگ رویی بهرخودان و خهباتا میراتیا کوردان ههمبهر داگیرکهرین ئاخا کوردستانی دیاردکهت، بنیاتی ئهفی داستانی کوردیه ژبهر کو زمان کوردیه قارهمانی داستانی کورده، ژینگهها ئهفی رویدانی ههر کوردستانه. ههروهسا داستانین ئهفینداری ژی دهینه دیتن وهکو بهرههمهکی خومالیی مینا " خهج و سیابهند" دهیته دانان ((یهك ژ وان داستانین کوردان یین بناف و دهنگ خهج و سیابهند" دهیته دانان ((یهك ژ وان داستانین کوردان یین بناف و دهنگ خهج و سیابهند"ه))(۱) ئهف سومبولین ئهفینداریی دنافا چیاو زوزانین سروشتی کوردستانی دا ب ئهفینهکا جوان و پافژ پهروهرده بووینه، ههر چهند دوماهیکا ئهوان یا تراژیدیه بهای دلپاکی و ومفاداریا کورو کچین کورد یا پری ههست و سوز بابهتی داستانان گهرم و گورتر دکهن و دبنه یهیامین سوزداریی.

۲ - ۱ - ۲ داستانا ههفیشك:

همهٔپشکیا داستانان د ئهدهبیات و هؤلکلوّریّن نهتهوه و مللهتیّن ژیّك جودا دا دبیته جهی نازراندنا گهلهك پرسیاران دمیّشکی مروقی دا. ئایا ئههٔ وهکهههٔیه ژبوّ چ ئهگهر هُهدگهرن؟ ل ژیّر چ کارتیّکرن داستان دنافا مللهتاندا بهلافبووینه، ئایا دبیت ب ریّکههٔت نههٔ بهرههمه دروست ببن، کارتیّکرن داستان دنافا مللهتاندا بهلافبووینه، ئایا دبیت ب ریّکههٔت نههٔ بهرههمه دروست ببن، کارتیّکرن داستان دنافا مللهتان بزهرین ب تایبهت مللهتیّن ئاری کومهکا نهتهوهیان دبندا کوم کو ئهگهر ئهم ل رهگهزیّن مللهتان بزهرین ب تایبهت مللهتیّن ئاری کومهکا نهتهوهیان دبندا کوم دبن، نههٔه ژ ئالیهکی هٔه، ژ لایهکی دی نیّزیکیا هزروبیریّن مروهٔان هم ژ لایی ههست و سوزاندا همم ژی د لاییّ باومرییّن کههٔندا وهکریه کو ل دوو جهیّن جودا ژیّك دویر ههمان هزر د داستاناندا حیاله دوبارهببن، لهوما ((چیروّك و داستانی ههموو ههومیّك با زوّر دووریش بووبیّت لهیهك - چهله هاتبیّتن همر زوّر لهیهك نزیکن... یا نهوه بیّت که روّمانی و جرمانی، یوّنانی و نیغریقی، هیند و هارس و کورد لهگهل بهری نهسکهندناهی و رووسدا ههموو بلین سهرچاوهی نهفسانه و داستانی فارس و کورد لهگهل بهری نهسکهندناهی و رووسدا همموو بلین سهرچاوهی نهفسانه و داستانی نیمه لهو تیره نادهمیزادهوه ههستاوه که پیّی نهلین " ناری " له ناسیای ناوهراست و روژناوا و نوروپا بهلاوبونهوه))**) همروهسا ههفیشکیا دیروکی و کومهلایهتی وناینی وزمانی و جوگرافی دنافبهرا مللهتاندا نهگهرهکی دیه وهکو نهوی لیّکنزیکبونا دنافبهرا مللهتی کورد و فارساندا کو ژ خیزانا زمانیّن نیرانی نه، ژبهر هندی ((له فارسی و کوردیدا، داستانی وا ههیه کهله ناو و

⁽۱) عەزيز سامور: داستانا زەمبىلفروش و گولخاتون، زانىنگەھا ماردىن ئارتوكلو، ناما ماستەرى، ۲۰۱۲، ل ۲۵.

^(۲) عهلائهددینی سهججادی: میّژووی ئهدهبی کوردی، بلاوکردنهوهی کوردستان، سنه، ل ٦٤٥.

ناوهروكدا يهكيّتى يهكيان له نيّواندا ههيه وهك "لهيل و مهجنوون و خهسرهو وشرين" كه له كور ديش و فارسيشدا ههن))(۱).

ئهگهر ئهم سهحکهینه داستانا " لهیل و مهجنوون"بابهتی ئهوی دلداری یه، ئیکه ژ داستانین بهربهلاف و بناف و دهنگ د ئهدهبیاتا مللهتین روزههلاتیدا، ههر ئیک ژ کورد وعهرهب تورک و فارسان ب ملکی خو دزانن، بهلی وهکو ژیدهر بومه دیار دکهن، دبنهرهتدا داستانهکا عهرهبی یه و دناف عهرهباندا پهیدابویه و بهلافبوویه بو مللهتین ههفسنور.

هاتیه نیاسین کو (("قهیس ، کوری مهلووح - کوری موزاحیمی عامری" که پێیان دهوت " مهجنونی لهیلیّ، واته : شیّتی لهییّ"؛ ئهوهیه که عهرهبه و خهلکی " نهجده"یه و شاعیربووه و حەزى له " لەيلىّ" كچى سەعد - ئامۆزاى خۆى كردووه ھەوەرھا ئەويش ئەمى خۆش ويستوه)) (``. واته پرانیا ژیدهر شارهزایین ئهدهبیاتا فولکلوری دوپات دکهن کو ره و ریشالین ئهفی داستانی ژ ناڤ كەلتور و ئاخا عەرەبان دەركەتيە و بەلاڤبوويە. ئەڤ داستانە د جەوھەرى خودا كو بابەتەكى ئەڤىنداريە دناڤ ھەمى مللەتاندا وەكو خۆ مايە بەلى د ئالىي روالەتىدا كەرستىن پىكھاتنا ناڤەروكا ئەوى دھێنە گوھورين، ئانكو لەيل و مەجنوونا كوردى ھندەك جوداھى دگەل يا عەرەبى ھەنە. ئەڭ ھەڤىشكيا ئەم بەحسدكەين دناڭ مللەت و نەتەوەو شارستانيين روژھەلاتىدا زۆرتر دھيتە ديتن ب تايبهت كورد و تورك و عهرهب و فارساندا، ههبوونا سنورين ههڤيشك و باندورا هاتنا شارستانی و بنهماییّن ئولا ئیسلامیّ دناڤا ئهواندا بویه ئهگهر ((کارتیّکردنی ئایین و شارستانیّتی ئيسلامي له گهلي لايهندا له بيروباوهر و ئهدهبي كورد ئهم هۆيانه گشتيان به گشتى بوون به هۆي ئەوەى كەوا لە ھەموو بەشەكانى ئەدەبى فۆلكلۆرى كورديدا چەشنە ھاوبەشى يەك بەدى بكەين لەگەل ئەدەبى فۆلكلۆرى ئەو گەلە رۆژھەلاتى يانەدا))^(۲) ھەروەسا مە داستانيّن ھەڤيشك ھەنە كو رەسەناتيا ئەوان بۆ مللەتى كورد دزڤريت كو جھ و رويدانين داستانى ژ ناڤ ئاخا كوردستانى سەرھلداينە، وەكو داستانا " شرين و فەرھاد" دھەمان دەمدا داستانەكا ھەڤيشكە دناڤبەرا گەلەك مللەتيْن رۆژھەلاتىدا، بەلى ئەم دشيْين رەسەنيا ئەوى بو فۆلكلۆرى كوردى بزڤرينين.

کهواته ئهگهر ئهم بنیّرینه ئهقان بهرههمیّن ههقپشك وهکو " لهیل و مهجنوون" د ئهدهبیات وفوّلکلوّری کوردی دا، رهنگقهدانا کهلتور وژینگهها جڤاکیّ کوردی زوّر تیّدا دیاره، بهلکو مروقه ههست ب عهرهبی بوونا ئهوی ناکهت، ئهقه ژی ئیّکه ژ ئهوان خالیّن دیار د ههقپشکیا داستاناندا کو دبیته ئهگهری گوهورینا روخسارو رهگهزیّن ئهدهبی دناقا بویهریّن داستانیّدا، ههر مللهتهك یان نهتهوهك باهرا خوّ ژیّ وهردگریت و ب زمان و چاند و فهلسهفهیا خوّ یا ژیانی دورپیّچ دکهت و دبیته پشکهك ژ بهرههمیّن گهلهری ییّن ئهوی مللهتی .

⁽۱) عيززمدين مستەفا رەسول: ئەدەبى فۆلكلۆرى كوردى، ل

⁽۲) محهمهد ئهمین ههورامانی: لهیلیّ و مهجنوون، مطبعة علاء، بغداد، ۱۹۸۵، ل۸.

کامهران موکری: ئهدهبی فۆلکلۆری کوردی، ل ۷۰. $^{(au)}$

٣ - ١ داستان ژ لايي دارشتني ڤه:

۳ - ۱ - ۱ داستانا فۆلكلۆرى" رەسەن - گەلەرى":

ئهو بهرههمی پهسهنه یی کو دبیته دهروازی گههشتنا مه بو ئهوان قولاچین تاریبین سهردهمین کهفن و پوناهیهکا مهزن د ئیخیته سهر گهلهك لایهنین ژیانا دهستپیکی یا شارستانی و مللهتین جیهانی. ئه خوری داستانی دناف بیردانکا خهلکیدا هاتیه پارازتن بهری هاتنا سهردهمی ئهدهبی نفیدهبی نفیدهبی و بیروباوهرین مللهتی نه ئهدهبی نفیدهبی ههروهسا ئالافی وینهکرنا ههمی رویدان و سهرهاتی وبیروباوهرین مللهتی نه ((پویهم له پلهی یهکهمدا وینهیهکی بهرههمی گهله))(۱) ئه وینه رویدان و سهرهاتیین خوش و نهخوشین سهر زمانی خهلکی نه، دیمهن و سیمایین جفاکانه، ب سهدان سالان دناف سینگی مللهتی دا هاتینه پارازتن و ب ریکا دهنگبیژ و شارهزایین فولکلوری و گهلهك جاران کهساتیین ئایینی هاتینه فهگیران، ههتا سهردهمهکی کهتینه سهر لاپهران و هاتینه تومارکرن.

کومهکا داستانین بناف و دهنگ و خودان گرنگیهکا تایبهت د ئهدهبیاتا جیهانیدا بوینه شینگر و بهرمایین هزرو فهلسهفه وباوهریین کهفن. داستانا "گلگامیش" ب هزاران سالان بهری زاینی، زاینی ((شعرین "گلگامیش"هاتینه دارشتن و نفیسین د چهرخی ئیکی ژ هزارا دووی بهری زاینی، دبیت ژی ئهف بهرههمه بو چهندین چهرخین ژ ئهفی چهرخی کهفنتر فهگهرن))(۲) ئهف داستانه ب کهفناتیا خو د بهانه، چونکه وینی ژین و ژیارو تیگههشتنا مروفایهتیی یا بهری هزاران سالان ددهنه بهرچاف و ب بهرههمین فهریژا کهلتوری و چاندا مهعریفی و رهوشتی و زانستی دهینه هژمارتن. هومیروس د"ئهلیاده و ئودیسه"دا شیایه روویی شارستانیا یونانا کهفن" ئیغریقی" ب بلنترین ئاستی هونهری بنفیسیت. ئهفه وهکو شاکارین داستانا جیهانی.

ئهو مللهتین ئهڤرو ئهڤ پاشخانا بهرههمین داستانی ل پاش خو هیٚلاین مللهتیْن رهسهن و کهڤنارن مینا " سومهری، هندی، ئیغریقی،..." پاش ئهو مللهتیْن لدویڤدا هاتین و بوینه شینگریْن ئهوان، خودان هیٚز و دهستههلات بوینه، زمان و بنیاتهکی کهلتوریی بهیز ههبوویه ههتا وهکو شیاین خو لبهر پیٚلین دیروکی بگرن، لهوما گهلهك رویدان و چیروکین قارهمانان بونه داستانین بناڤ و دهنگ.

دەربارەى داستانا فۆلكلۆريا كوردى مللەتى كورد بى بەھر نەبوويە ژ ئەڤى جۆرى داستانى بەلكو كورد ژ ئەوان مللەتىن پې بەرھەم د ئالىي فۆلكلۆرىدا دھىنتە ھژمارتن ((فۆلكلۆرا كوردا ژ ھەر تشتەكى پىتر شۆپا خۆ د ناڤا جڤاكىدا ھشتىيە، ئەو بەيت، چىرۆك، چىڤانوك، سىران، ئاخڤتنىن مەزنان... يىن كو دناڤا كورداندا ھەين، ب ئەڤى ژمارا مەزن د ناڤا چ مللەتىن دن پەيدا

⁽۱) عيززمدين مستەفا رەسول: ئەدەبى فۆلكلۆرى كوردى، ل٢٨.

^{(&}lt;sup>۲)</sup> محمد نبيل نوفل و فاروق حافظ القاضي: ملحمة جلجاميش، دار المعارف، مصر، ١٩٧٠، ص٩.

٣ - ١ - ٢ داستانا دارشتی " ئەدەبی":

ئەڤ جۆرى داستانى گریدای ئەوان بەرھەمىن ئەدەبىاتا چەرخىن نفیسىنى يە كو ژ كەڤن دەستېیدكەت ھەتا دگەھىتە چەرخین رینسانسى و شویندا، ئانكو دەستېیكا سەردەمىن دەركەتنا رینبازین ئەدەبى وەكو "كلاسیزم"ی كو دبیرژنی " ئیپۆپیا " ، ئەڤە وەكو ((بەرزترین فۆرمی هونراوەی داستانه، وە زۆر لە زووەوە دان بەوە دانراوە كە ئیپۆپیا تاجی سەری ھونەری كلاسیکی يە)) تایبەت پشتی ھەر دوو شاكارین ئەدەبیاتا یونانی " ئەلیادە و ئودیسه" یین ھومیروسی. كو بوشنە نەموونە ژبو گەلەك مللەتان و پاش شاعرو روناكبیران مفا ژ ئەڤان داستانان وەرگرت ژبو درپشتنا داستانین خو ھەر وەكو "ھوراس" دبیریت: ((ئەدەبی یونانی نموونەی بالای نویگەری داپشتنا داستانین ھەولا دای داستانا ئەدەبی بنقیسن مفا ژ كارین "ھومیروس*" ی وەرگرت و پشتی یونانیان ھەولا دای داستانان ئەدەبی بنقیسن مفا ژ كارین "ھومیروس*" ی وەرگرت و شاعران د ئەوی سەردەمیدا، گەلەك داستانین ھونەری ب شیوازین بلند ھاتنه نفیسین، وەكو ھاتنا شاعری رومانی " فرجیل"ی و دانانا داستانا " ئەنیاده" ل ژیر باندورا بەرھەمین ھومیروسی و بشاعری رومانی " فرجیل"ی و دانانا داستانا " ئەنیاده" ل ژیر باندورا بەرھەمین ھومیروسی و بشاعری رومانی داپشت ((بویه لەم رووەوە ئەنیاده بەرھەمیکی ئەدەبی دوور لە سادەییه و پابەندی مەزنی شیوازەكە كە حەزی لە كامل كردنی پیکھاتیه و دەربرین و شكومەندی دەربرین و پابەندی مەزنی شیوازەكە كە دەزی لە كامل كردنی پیکھاتیه و دەربرین و شکومەندی دەربرین توروكی تیدایه به جوریکه كە لە لای ھۆمیروس نییه))

[ً] سهعید دیّرهشی: کهلهیّن ئاڤا(کومهکا ڤهکولین و تیّکستیّن کلاسیکی)، چاپا ئیّکیّ، چهپخانا وهزارهتا پهروهردیّ، ههولیّر، ۲۰۰۵، ل ۲۰

[ٔ] كامەران موكرى: ئەدەبى فۆلكلۆرى كوردى، ل ٦١.

^{*}بۆ زانياريّن زيّدەتر لسەر بوچونيّن دەربارەى كەساتيا ھوميروسى و بەرھەميّن ئەوى بنيّرە، محمد عەبدولسلام كەھائيى: ئەدەبى بەراوردكارى، ل٢٣١ـ ١٢٨.

[ً] محەمەد عەبدولسلام كەفائى: ئەدەبى بەراوردكارى، چاپى يەكەم، چاپخانەي رۆژھەلات، ھەولێر، ٢٠١١، ل ١٢٨.

^(ئ) ههمان ژێدهر، ل۱۳۰.

نویتر بهینه نقیسین به لی ب ئهرکه کی مهنتر رابوون ئه و ژی به رفره هکرنا سنورین داستانی بوو ههر وه کو د ئه ده بیاتا روژ ئافادا چهندین به رهه مین داستانین بناف و دهنگ هاتنه نقیسین مینا داستانا "لوکان، فه رسالیا، بیولف، سهر زهوی کالیفیا، سرودی روّلان، ئه لسهید، ... هتد "" ئه فی داستانه ههر چهنده د قوّناغه کا نویدا بوون به لی ل ژیر کارتیکرنا فه لسه فا داستانا که فن ها تبوو نقیسین، نه شیابوون ب ئیکجاری خوّ ژ بابه ت و نافه روکا داستانا فوّلکلوری یا که فن ده رباز بکه ن.

قوناغ بو قوناغ ئه څ جوداهيين گهوههری د داستاناندا دياردبن ههر وهکو هندهك ب خالين ژ هه څجودابوونا سهردهمان ددهنه نياسين وهکو "سرودا روّلان" ((ئه څ سروده هاتيه نقيسين دناڤبهرا ساليّن "۱۱۰۰ - ۱۷۷۵ " و دهيّته هژمارتن خالا پيٚکڤه گريٚدانان داستانا که ڤن و يا نوی)) (۱)

قوناغهکا دی یا داستانی ئهدهبیهتا خو تیدا دیارکری دهرکهتنا شاعری مهزنی ئیتالی " دانتی ئهلیگیری"یه ۱۳۲۵ - ۱۳۲۱، وهرچهرخانهکا نوی بوو بو سهر شعرا داستانی ((دانتی ئهلیگیری شاعیری مهزنی ئیتالیایی، داستانی کومیدیای یهزدانی داهینا، جوریکی نویی له شیعری داستانی هینایه ناو ئهدهبهوه که له هیچکام له ئهدهبهکانی ئهوروپادا، پیشینهی نهبوو، دهتوانین به یهکهمین داستانی ئهدهبی له ئهدهبیاتی روژئاوادا دابنیین، چونکه زور جیاوازه له شیعری داستانییهکانی سهردهمانی کلاسیك و سهدهکانی نیوهراست))(۲)

دگهل پیشداچوونا باری ژیانا جفاکین ئوروپی و گوهورینا هزرو فهلسهفه و باوهریین ئهوان ب زانست و لوجیکی ئهف رهنگفهدانه د بهرههمین داستانیدا روژ بو روژی روهنتردبن و ئهف گوهورینین چیبووین دتیروانینا مروفیدا بهرامبهر ژیانی بوونه ئهگهر کو داستانی بهر ب هندهك ئاقارین دی قهببهت و ههتا رادی گوهورینی و هاتنا جورهکی نوی یی ئهدهبی مینا "روّمانی" ههر جورهکی ئهدهبی بگههیته گوپیتکا گهشهکرنا خو گهلهك جاران دکهفیته بهر گهفا راوهستانی و گوهورینی، داستان ژی ئیکه ژ ئهفان جورین ئهدهبی.

[.] أحمد محمد الشحاذ: الملاحم و السير الشعبية، مجلة التراث الشعبي، ص ١٤١.

^{(&}lt;sup>۲)</sup> محمد عهبدولسلام کهفائیی: ئهدهبی بهراوردکاری، ل ۱۹۷.

همروهسا ژلایی "شیّوازیّن دارشتنا تیّکستیّن داستانی*" ژی بابهتهکی بهرفرهه. دهربارهی داستانا ئهدهبی یا کوردی کو میرّژوویا وی زورا دوور و دریّژ نینه، بهروڤاژی داستانا فوّلکلوّریا کوردی، دگهل هندی چهند بهرههمهکیّن گرنگیّن داستانی دهیّنه دیتن. بی گومان درهنگ دهرکهتن و سهرهلدانا داستانی وهکو جوّرهکی ئهدهبی دناڤ ئهدهبیاتا کوردیدا ئهگهریّن خوّ ههنه، دیسان تایبهتمهندیهکی ژی ددهنه ئهدهبیاتا کوردی کو ئهنجامدانا ئهڤی تاقیکرنا ئهدهبی نوی دناڤ کورداندا ههڤدهم نینه دگهل ئهدهبیاتا جیهانی ب تایبهت ئوروپی ((سهردهمی کوّن له ناو کوردا له کورداندا ههڤدهم نینه دگهل ئهدهبیاتا جیهانی ب تایبهت ئوروپی ((سهردهمی کوّن له ناو کوردا له کورددا هاوتای کوّتایی سهدهی ههژدهبیّ))(۱) کوردان مینا نهتهوه و مللهتیّن ئوروپی شیان مفای ژ گفانجینهیا فوّلکلوّری خوّ وهرگرن کهلتور و زمانی خوّ یی رهسهن پی زیندی بهیّلن، د ئهڤی بیاڤیدا باشترین نموونه "مهم و زین" ئهحمهدی خانی"یه، د ئهڤی داستانیّدا خانی ههولا وهرگرتنا ناڤهروکا بابهتی دلداریا چیروکا "مهمیّ ئالان"یا فوّلکلوّری کریه و تیّکهلکرنا ئهویّ ب بیروباوهریّن ناڤهروکا بابهتیّ دلداریا چیروکا "مهمیّ ئالان"یا فوّلکلوّری کریه و تیّکهلکرنا ئهویّ ب بیروباوهریّن ناڤهروکا بابهتیّ دلداریا چیروکا "مهمیّ ئالان"یا فوّلکلوّری کریه و تیّکهلکرنا ئهویّ ب بیروباوهریّن مهمی ئالان"ی فوّلکلوّری وهرگرتووه .. بهشیّوهیهک که خزمهتی دهقی نهو بکات لهگهل بوّچوونی مهمی ئالان"ی فوّلکلوّری وهونهری و ههلسهفی و هونهری بگونجیّت))(۱) ئانکو "خانی" سهرهدهریهکا زانستی و ژیرانه دگهل ژیری و ههلسهفی و هونهری بگونجیّت))(۱)

^{*}هەروەسا داستان ژ لایێ شێوازێ دارشتنێ ڤه دبیته دوو جۆر، ئانکو ئهم دشێین بێژین داستان ب دوو شێوازان هاتیه دارشتن و هْمگێران ئەو ژى "شعر، پەخشان"، راستە ئێك ژ خاسلەتێن داستانێ ئەوە ب شعر دهێتە نڤيسين و گوتن، بەڵ دگەل هندێ داستانا پەخشانكى ژى يا ھەى ژبەر كو چاوانى و رويدانێن ھەر بابەتەكىٰ ئەدەبى ژ ڤەگێرانا چيروكەكىٰ بووە ج ئەو چيروك يا ئاشوپى بیت یان کهتواری بیت، واته چیروکا رویدانی دهیّته فهگیّران پاش دچیته د فالبهکیّ نهدهبی و هوّنهریدا نهفجا ههر جوّرهك بیت ژبەر ھندىٰ ھەبوونا داستانىٰ ب پەخشان ئەوىٰ رامانىٰ دگەھىنىت ئانكو چىروكت رويدانا داستانىٰ ژى ھەر وەكو " ئەرستو" د كتيبا خوّ يا ب ناڤێ "هوٚنەرێ چيروكێ"دا دوپاتدكەت دەمێ دبێڗيت: چێدبيت داستان شعر بيت هەر وەكو چاوان چێدبيت پەخشان بيت. بنێره، د. طلال حرب: اواية النص، ص١٧٥. ئەڤ بابەتە د ئەدەبياتا فۆلكلۆرىٰ كوردى دا جهىٰ گەنگەشىٰ يە ، ئەو نێزيكبوونا زۆر يا دناڤەبەرا بەرھەمێن فۆلكلۆرى دا و نەبوونا چ سنورێن دەستنيشانكرى ژ لايێ شێواز و بنەما و رەگەزێن ئەدەبى ڤە ئەڤ بابەتە تقليهەڤ كريە، دەما بەرھەمەكىّ ئەدەبياتا فۆلكلۆرى ب گەلەك ناڤان دھێتە نياسين وەكو داستانا" زەمبيلفروش" كو گەلەك جاران ب " داستان، بهیت، سهرهاتی، چیرۆك،...هتد" هاتیه نیاسین واته ئهم دشیّین بیّژین کو داستان ب پهخشان ههیه و هاتیه ھُەگێران. دھٚێت ئەم لسەر ئە*وێ چەندێ* ب ئاگەھبین کو داستانێن کوردی ب پەخشان و زمانەکێ سادەو تێکەل دگەل شعرێ ھاتینه دانان. بنيره: على جزيري: الأدب الشفاهي الكردي، ص١٣٢.لسهردهمين رينسانسي و ل نوروپا و پشتى بهلاڤبوونا بهرههمين داستانیّن ئەدەبى ب رەگەز و هزرو دارشتنەكا نوى و فەلسەفەيا باوەريبون ب دورهیّلەكیّ ئاڤاكرى لسەر لوجیكیّ و زانستى داستان هاته نڤيسين و ئەڤ رەنگى داستانا پەخشانكى دهيّته ديتن، ئەڤە ل دەمەكى . ئانكو بەرامبەر ئەوان سيروسەمەريّن سروشتى هندەك رەگەز وسمبولێن نوى يێن گرێداى كەتوارى دەركەتن. واتە داستانىٚ گەلەك رەگەزێن خۆيێن ئورجينال ژ دەستدان،پاش هندەك داستانيّن پەخشانكى هاتنە نڤيسين وەكى"مغامرات تليماك — Têlêmaque Les Ayentures" ييّن نڤيسەرێ فرمنسی"فینلون – Fênelon – ۱۲۵۱ – ۱۷۱۵" د ئەڤیّ داستانیّ دا رامان و سمبول ب مورکیّ پهرومردهیی هاتینه دانان و ب شیّویّ يهخشانكي.بنيّره: د . محمد غنيمي هلال: الادب المقارن، ص ١٤٨. ئەڤە وەكو ئاماژەكيّ لسەر ھەبوونان دوو شيّوازيّن دارشتانا

⁽۱) د. موحسین ئهحمهد عومهر: فهرههنگی ئهدهبی، ل ۱۲۶.

^(۲) نهوزمت ئهحمهد عوسمان زیّباری: رمگهزمکانی چیروك له داستانی (مهم و زین)ی خانی دا شیکردنهوه، ل ۱۵.

تیکستا مهمی ئالان کریه ههتا کو شیای بکهته د چارچوڤی داستانهکا ئهدهبیدا و ببیته شاکارهکا بهرههمین ئهدهبیاتا کلاسیکا جیهانی کو ب زمانی کوردی هاتیه نفیسین.

ئه قحوری داستانی نه شیا بوو دهمه کی دریژ بمینیت داکو چهند نموونه کین دی د ئهدهبیاتا کوردیدا بهینه دیتن ئه قه ژی بو ئه وان گوهورینین بله زین ب سهر ژیانا جفاکان و ئهدهبیاتیدا دهاتن فهدگهریت. ژههر ئالیه کی فه کارتیکرنه کا بهرچافه ههبوو، ئه فه وهرچه رخانین شارستانی و رهوشه نبیری و هزری دبوونه مالبچیکا ژدایکبوونا چهندین ژانرین نویین ئهده بی پاش ب گهله ک ریکان دگه هشتنه ناف ئهده بیاتا کوردی، شاعرو نفیسه رو روناکبیرین کورد دکه تنه بن باندورا ئه وان پیلین نوییاتیی و مفا ژی وهردگرت.

۲ - تايبەتمەنديين داستانى:

ههر جۆرەكى ئەدەبى د ئەدەبىاتا فۆلكلۆرىدا بىت يان رىنبازەكا ئەدەبى خودان چەندىن بىنەما و تايبەتمەندىه، شىنواز و تەكنىكەكا ھۆنەرىيا ھەى كو تىكستا فۆلكلۆرى يان ئەدەبى لسەردھىتە ئاقاكرن، ئەقە وەكو خالا ژىكجودابوونا ھەر جۆرەكى ئەدەبى، ھەر وەكو مە دىاركرى دوو سەردەمىن جودا يىن داستانى ھەنە ئانكو داستانا "فۆلكلۆرى" و داستانا "ئەدەبى". د بابەتىن بورىدا ب تىرو تەسەلى جوداھىين دناقبەرا ھەر دوو جۆراندا ھاتىنە بەحسكرن، بەلى ئەقە ئەوى چەندى ناگەھىنىت كو چ تشتىن ھەقپشك دناقبەرا ئەوندا نىنن ژ لايى رەگەز و تەكنىكىن ھۆنەرى يان ژ لايى روخسارى قە، چونكە گەلەك جاران جەوھەرى ئەوان داستانان ژى د زۆر سەردەماندا ھەمان ئاراستەيا يەيامى ھەبويە.

دناقا بهرههمین ئهدهبیدا ب تایبهت فوّلکلوّری سنوریّن نهبر نینن، ئهو نیّزیکیا زوّرا دناقبهرا ژانریّن وهکو " داستان، ئهفسانه، چیروك، چیقانوك،...هتد"دا ههی، ژ لایی رهگهزیّن هونهری قه و نه ئیّکلابوونا بوچوونیّن قهکولهریّن ئهدهبیاتی دهربارهی دهستنیشانکرنا بنهما وتایبهتمهندییّن ههر جوّرهکی ژ ئهقان جوّران نه ریّکخستنهکا ئالوز ل پشت خوّ هیّلایه. ئهگهر ب هویراتی ئهم سهحکهینی ئهق بهرههمه د ئیّك بازنه و چارچوقهدا دزقرن. ههروهسا گهلهك جاران جوّرهکی ئهدهبی ژ هناقیّن جوّرهکی دی دزیّت وهکو داستانی کو ب بنیاتی ژ دایکبوونا گهلهك جوّریّن ئهدهبی دهیّته دانان وهکو "چیروك، وروّمان" ی ((داستان به سهرهتایی ئهدهبی دهژمیّردیّت، که پاشان بوو بناغهی پهرهسهندنی چیروك و روّمان، چونکه ههموو ئهدگارهکانی چیروك تیّدایه)) بی گومان ههبوونا بنهماییّن ههقپشك دیّ تایبهتمهندییّن ههقپشك ژی بخوقهگریت. پشتی خواندنا چهندین ژیّدهریّن لدور تایبهتمهندییّن داستانی بگشتی ئهم گههشتینه بخوقهگریت. پشتی خواندنا چهندین ژیّدهریّن لدور تایبهتمهندییّن داستانی بگشتی ئهم گههشتینه بخوقهگریت. پشتی خواندنا چهندین ژیدهریّن لدور تایبهتمهندییّن داستانی بگشتی ئهم گههشتینه بهقان تایبهتمهندییّن داستانی باخواری دیارکری:

2 ۲

⁽۱) نهوزهت ئهحمهد عوسمان زێباری: رهگهزهکانی چیروك له داستانی (مهم و زین)ی خانی دا شیکردنهوه، ل ۹.

۱ - رهگهزین چیروکی ب ئاشکهرایی دناف داستانا فوّلکلوّری و ئهدهبیدا دهیّنه دیتن وهکو بنهماییّن پیّکهاتنا تیّکستا داستانی مینا" فهگیّران، دیالوك، مانالوگ، کهساتی..." کهواته ((ب شیّوهکی گشتی د داستانی دا پیّکفه گریّدانه کا دنافیه را ههوال و دیالوگ و وهسف و ههمی هوّنهریّن چیروّکی و تهکنیکیّن واندا یا ههی))(۱) یئانکو ژ لایی تهکنیکیّن هوّنه ری فه زوّر ب جوانی وهسف و فهگیّرانا رویدانان دهیّتهکرن، جهوهه ری بابه تی داستانی ب ریّکا ئهفان رهگهزان کارا دبیت و ئهف رهگهزه ب سروشتی مروفی فه دگریّداینه د ژیانا ئاساییدا، لهوما د چارچوفی بهرههمیّن داستانیّدا کارتیّکرنا خوّ دکهت.

Y - m سیوازی دارشتنا داستانی ب شعره و ئه فه ئیکه ژ تایبه تمهندیین ههره به رچاف د دارشتن و فه گیرانا داستانیدا، کیش و سهروایه کا سفك و خوش ههیه ((یه کیک له و خاسله تانه ی شیعر ههیه تی بوونی کیشه که له لایه ک جوّره ئاوازیکی خوشی به ده قه که ده به خشی و لایه کی دیکه شهوه ریک خستنی و شه و رسته کان به شیوه یه کی گونجاوی وه ک یه ک ده گریته ئه ستو))(۲) نه و ژی ژ ئه گهری دریژیا داستانی یه له وما دفیت ب ریکو پیکی و زمانه کی رهوان با به تی داستانی ب بیته ده قه کی شعری.

۳ - قارەمان يان قەگىرانا رويدانىن قارەمانى تايبەتمەنديەكا سەرەكىيا داستانىيە. داستان لسەر بىنەمايى قەگىرانا بويەرەكا قارەمانانە يا قارەمانەكى شەر و جەنگان ھاتيە ئاقاكرن، رولى ئەوى يى مىرانە و نەتەوەيى ھەمبەرى گرفتىن پىشيا مللەتان ديار دكەت ((قارەمانى بنەمايەكى سەرەكى يە دپرانيا داستاناندا، ئەقرو ب داستانىن قارەمانى دھىنى ناقكرن، چىدبىت نىمچە خوداوەند بىت يان كەسەكى نەوونەيى بىت)) (۲).

٤ - پێکهات و شێوازێ داستانێ ب پڕانی بهیت و شعره، لسهر کێش و سهروایهکا فۆلکلۆری یان رێبازهکا ئهدهبی یه، چونکه بهرفرههیا بابهتێ داستانێ "رویدان، کهساتی" ئهگهرێ درێژیا ئهڨی جۆرێ شعرێ یه ((ژبهر کو درێژیا داستانێ پێدڨیاتی یا ب سهروایێن ههمهرهنگ ههی. ژ لایێ کێشێ ڨه یا رێکخستی یه داکو زوی بهیته ژبهرکرن و پاراستن و کاریگهریێ ل خویندهڨان و گوهداران بکهت))(٤) درێژیا ئهڨان داستانان دگههنه هزاران بهیتان بهێ ئهڨه نه مهرجه ژبۆ ههمی داستانێن جیهانی، چونکه ئهگهر ئهم ل داستانا کوردی بنێرین دبیت ئهم ب ئهڨێ درێژیێ چ بهرههمان نهبینین، کهواته تایبهتمهندی و پیڨهرێن داستانێ ژ مللهتهکی بۆ ئێکێ دی جوداهی ههنه، ههروهسا خالێن سهرهکیێن ههڨپشك ژی ههنه.

^{. 10،} ميشال عاصي: الفن والأدب، مؤسسة نوفل، الطبعة الثالثة، بيروت، ١٩٨٠، ص

[&]quot; ^(۲) سمنگهر شیّخ مح*همهد حاجی: بنیاتی گیّرانهوه له داستانی (مهم ز زین) ی ئهحمهدی خانی و روّمانی ……، ل ۵۲.*

د . طلال حرب : أولية النص، ص١٨٣.

^(؛) نعمت الله حامد نهێلی : دەراڤەك ژ رەخنى (رەخنە و ڤەكولين)، چاپا ئێكێ، چاپخانا هاوار، دهوك، ٢٠١٠، ل٩.

0 - داستان رەنگفەدانا وينى خەيال و ژيانا جفاك و مللەتىن كەڤنە ئانكو ((لە پلەى يەكەمدا وينەيەكى بەرھەمى گەلە))() واتە داستان ژيانا دەستىپىكا مللەتان وگەشەكرنا ئەوان د قوناغىن دىروكىدا وينە دكەت، بەحسا رەوشت و نەرىت وھىز و شيان وباوەريىن مللەتەكى دكەت ((داستان وينى راستگويا ژيانا نەتەوەكى د رويى داب و نەرىت وباوەرياندا دياردكەت، مىنا دىروكا نەتەوەيى يە، بەحسا كارىن ئەفسانەي دكەت)()

7 - د قهگیرانا داستانیدا راستی و ئهفسانه و ئاشوپ دگهل بیروباوهریّن ئولی تیّکهل دبن. گهلهك جاران بنیاتیّ داستانه کی ژ رویدانه کا دیروکی" کهتواری" هاتیه وهرگرتن، به یی راستی و خهیال و ئهفسانه د هوّندری داستانیّدا جیهانه کا بهرفره هر دروستکریه کو کارتیّکرنه کا زوّرتر لسهر گوهداری بکهت، زیّدهروویی د پهسندانا" جه، کهساتی، رویدان"یّن ناقا داستانی ئیّك ژ خالیّن پیّکقه گریّدانا راستیی و ئهفسانیّیه، کو لسهر ئهفی بنه مای داستان ئاقا دبیت " بول فیرشانت"دبیژیت: ((داستان دهربازبونه ژ کهتواری، رویدانیّن راده به دهر تیّدانه و ئیلها ما خو ژ رویدانیّن میژوویی وهردگریت)) (۲).

۷ - کهڤناتیا داستانی ڤهدگریت بو دهستپیکا تیگههشتنا مروڤان د دهرحهقی سروشت و چاوانیا دورستبوونا گهردونی، کویراتیا رهه و ریشالین وی دبنه خالا جوداهیی و تایبهتمهندیی ژبهرکو بویه دهرگههی ڤهبون و دهرکهتنا چهندین ژانرین ئهدهبی (داستان جوزهکی ئهدهبی یی کهڤنه، شانویی و هوزانا سترانکی بابهتین خو ژ ئهوی وهرگرتینه، جیهانهکا بهرفرهه دروستکریه) شانویی و هوزانا بو ئهگهری دهرکهتنا روّمان و چیروکی، دگهل پیشکهفتنا عهقلی مروڤی و بهرفرههبوونا تیروانینا ئهوان بو ژیانی د ئهنجامدا چهند میتود و ریباز و جورین ئهدهبی دهرکهتن.

 A - د داستانیدا وینده کی زیندیی ئاینی دهینته دین، ههبوونا کارتیکرنا باوهریین ئاینی لسهر ناقهروکا داستانان یا دیاره ((بیروباوهریّن ئاینی و روحی ژی دکه قنه ناق ته قنی وی دا)) (۱) بیروباوهریّن ئاینی ب ریّکا زارقه کرنا ئه قان خوداوه ندان دهاته دهستنیشانکرن، ههروه کو پر ژمارییا خوداوه ندان و هیّزو دهسته هلاتا ئهوان یا خیّرو شهران. د داستانا ئهده بیدا دی بینین کو داستانیّن ئاینی بخو دهیّنه نقیسین باشترین نموونه "کومیدیا یه زدانی" یا شاعری مه زنی ئیتالی "دانتی"یه.

^(۱) كامەران موكرى: ئەدەبى فۆلكلۆرى كوردى، ل٦٠.

د . طلال حرب : أولية النص، ص١٨٩.

علي جزيري: الأدب الشفاهي الكردي، ص ١٢٨. $^{(7)}$

⁽ث) حناء عبود: من التاريخ الروية، دراسة ، من المنشورات اتحاد الكتاب لعرب، دمشق، ٢٠٠٢، ص١٥.

نعمت الله حامد نهێلی : دەراڤەك ژ رەخنێ (رەخنه و ڤەكولين)، ل $^{(\circ)}$

باسيّ سێييّ: داستانا زەمبيلفروش و رەھەندێن ئەوێ:

۱ - کهسایهتی و داستانا زهمبیلفروش:

پهیدابوونا ئهڤێ داستانێ ل سهر ههمان بنهما و ئهگهرێن زوٚربهیا داستانێن دی یێن کوردی پهیدابوویه، د ناڤهروك و گهوههرێ بهیتێن ئهڨێ داستانێدا پټر ژ بابهتهکی دهێته دیتن، روناهی ئێخستیه سهر گهلهك لایهنێن ژیانا جڨاکی و رهنگڤهدانا بابهتێن "ئاینی، ئهڨینداری، مێرخاسی، پهروهردهیی، دانایی" تێدا دیارن. دهربارهی بابهتێ وێ یێ سهرهکی بوچونێن ژ ههڨ جودا لسهر ههنه.

داستانا زەمبىلفروش مەودايەكى بەرفرەھ د ئەدەبياتا فۆلكلۆرى كوردى دا قەگرتيە، ئىكە رُ داستانيْن زيْده بهربهلاڤ دناڤ كورداندا و ب زوربهيا دياليْكتيْن زمانيْ كوردى تيْكستيْن ئهويْ ههنه. سهرهاتیا ئهڤێ داستانێ بو میرهکێ کوردان ڤهدگهریت کو ب ناسناڤێ " زهمبیلفروش" هاتیه نیاسین ((زهمبیلفروش مروقهکی کورده و نافی وی یی درست میر سهعید کوری میر حهسهن ياشاييّ دياربهكريّ يه، سهرهاتيا ئهوي ل سالا " ٩٩٤ ز" ل سهردهميّ دهولهتا مهرواني " دوستهكى" ل باژيرى فارفينى ل ويلايهتا دياربهكرى رويدايه))(۱). ئەڤى داستانى گرنگيهكا تايبهت همیه ژبهر همبوونا رهههندیّن مروڤایهتی و نهتهوهیی جڤاکی و ئاینی د پهیام ناڤهروکا ئهویّدا، وهكو تيْكستهكا پر رهنگ و رامان دناڤ تهخ و چينيّن مللهتيّ كوردا ب سهدان سالان هاتيه ڤهگيّران (دتيكستين زەمبيلفروش يين فۆلكلۆريدا گەلەك تابلويين رەنگين لسەر ژيانا كومەلگەھا كوردى دهننه دیتن، ویّنی خوبورین و ئازایهتی و خودی نیاسیی تیدانه، رمنج و زهحمهتا ژیانی دیاردکهت، رول و ئارەزویا ژنا کورد وەك هیزهکا باشی ورەوشت و قوربانی دانی و جاران وەك هیزا بالدەرا خرابيي دناڤبەرا چينين جڤاكى دا وينهكريه، ھەروەسا وەكو جۆرى داستانى لايەنى ئەڤىندارىي نىشانددەت)^(۲)، دگەل ھەبوونا پى*ر* ژ بابەتەكى كومەلايەتى د ئەڤى داستانى دا ئەگەر ئهم ب دیتنهکا سوفیگهری بنیّرینه داستانا زهمبیلفروش (فهلسهفهیا داستانیّ بوّ مه دیار دکهت کو دەستبەردارى خوشيا ژيانى ببين ژبۆ مرنەكا ئاسوودە، ئانكو ژيانا پشتى مرنى، چونكى مروڤى ژیر دلی خو ب ژیانی خوش ناکهت ، ههر جرکهکی لبهر گهفا مرنی یه. داکو مروف ل ژیانا پشتی مرنیٰ ییٰ دلخوش بیت دفیّت کار ژ بو ئەویٰ ژیانیٰ بکەت)^(۲) گەلەك ژیّدەر داکوکیییٰ لسەر ھندیٰ دكەن كو بابەتى سەرەكىي داستانا زەمبىلفروش "ئەڤىنى" يە، ((لە رووى ژانرىشەوە ھەنگاويكە بەرەو داستانى راستەقىنەى ئەقىن) $^{(i)}$ ژبەر پر رەنگيا ناقەروكا ئەوى قەكولەر و شارەزايىن

⁽۱) ومصفى حەسەن ردێنى: بەيتا زەمبيل فروش، چاپا ئێكێ، چاپخانا حجى ھلشم، ھەولێر، ٢٠٠٨، ل١٦٠.

عیززهدین مستهفا رهسول: ئهدهبی فۆلکلۆری کوردی، ل ۵۰. $^{(1)}$

^(٣) ئيدريس عەبدوللاّ: رەنگدامەوەى(زەمبيل فروش) ئە ئەدەبى ميللى كورديدا،وەزارەتى رەوشەنبىرى، ھەوئيّر، ٢٠٠٩، ل ٢٠.

 $^{^{(\}hat{z})}$ عيززهدين مستهفا رهسول: ئەدەبى فۆلكلۆرى كوردى، ٥٠ .

ئەدەبيات و فۆلكلۆرى ب سەر دوو لاياندا دابەش دكەت، ھندەك وەكو بەرھەمەكى ئاينى سوفىگەرى دبينن و ھندەك ب بەرھەمەكى دلدارى و ئەڤينى دھەژمیرن.

((تيّما ڤێ پوٚئمێ حيملي حوب و حهزكرنه، بهنگيتيا خاتوونێ و زهمبيلفروشه)) همروهسا هندهك بوچون ئهگهرى مان و بهرز راگرتنا داستانا زهمبيلفروش و بهربه لاڤبوونا ئهوى قەدگەرينن بۆ لايەنى باوەريىن ئاينى ((پەيام ژى پرانيا جاران ئايينە و ھەر ئەق چەندە ژى بوویه ئهگهر کو خهلکی مه ب چاڤهکی پیروز لی بنیّریت و ژ دهست بوّ دهستی ڤهگیّریت)) (۲۰ طه داكوكيا لسهر ئايينى بوونا داستانا زهمبيلفروش يا بهربهلاقه و دهيّته گوتن ((چيروكيّكى سوفیانهیه، چیروکێکی یهکجار کوّنه، قارهمانی ئهم چیروکه له هیندیدا" بوودا"یه، له فارسی دا ئيبراهيمي ئەدھەمەو لە كورديدا زەمبيلفروش، ئەوانە ھەر سى يان لە پيشدا پادشابوون، خاوەن دەستهەلات و مال و سامان بوون، له ترسى مردن، له تاوى قەبر دەستيان له پاشايەتى ههلگرتووه)) ^(۲) کهواته دهربارهی جوّریٚ ئهڤی تیّکستی ڤهکولهر و ئهدهبناس نه گههشینه بوچوونەكا ئىكلاكەر، بەلى ئەم دشىين بىرين كو ئىك ز تايبەتمەندىين ئەقى داستانى ئەق ههمهرهنگيا بابهتييه كو مينا چارچوڤهكى گهلهك بابهتين داستاني د ناڤا ئيْك تيْكست دا كومكرينه، و ههر ئەقەيە زەمبيلفروشى ژ داستانين دى جودا دكەت؛ وەرگرتنا موركى ئايينى ژبۆ ئەقى داستانى بۇ ھندى قەدگەرىت كو ب پرانى ب رىكا دەنگبىر و دەرويشان ھاتيە قەگىران ب تايبەت دەروێش و كەسێن بەيت و قەولێن ئاينى قەدگێران بۆ خەلكى، لەوما خەلكەكى ب چاقەكێ پیروزی ئایینی و خودیناسیی سهرهدهری دگهل کریه، یتر ژ ههبوونا چیروکا ئهڤینداربوونا خاتوونیّ دگەل زەمبیلفروشی ، ئەڤە ژی ئەگەرەكیّ سەرەكییە كو ب داستانەكا ئاینی بهیّته هه ژمارتن. بلندیا رهوشتی زهمبیلفروشی و دلیاقریا ئهوی د رووب رووبونا ئه فینا خاتوونی دا هیزا خوراگریا مروڤی بهرامبهر حهز و ئارهزویین خوشیا لهشی و ژیانی و خودیرکرن و پابهندنهبوونا خەلەتىيى دياردكەت، لەوما خوّ دھاڤيتە بارى تەعالا و بيرا مە ل چيروكا " يوسف و زولەيخا" يى دئينيت، ئەو چيروكا د ئايينێن ئاسمانيدا بەربەلاف " يوسف " وەكو سومبولا رەوشت و پاڧژيێ هاتی نیاسین.

دهستبهرداربوونا مال و سامانی دونیایی و ژیانا خانهدانی ژ پیخهمهت رازیبوونا خودی و گهران ل دویث نان و کهدا حهلال یا رهنجا خوها نهنیا نهوی بیت، روویه کی دی یی سوفینیزمی نیشان ددهت. بهربه لا شبوونا داستانا زهمبیلفروش ل ههمی ده قهرین کوردستانی و دیالیکتین زمانی کوردی جوداهیین بهرچاق دهینه دیتن ژلایی رویدان و جه و کهسایه تی قه ((زهمبیلفروش وهکو

⁽۱) جەلىلى جەلىل و ئۆردىخانى جەلىل: زارگوتنا كوردا، ئەنستىتويا كەلەپورى كوردى،چاپا يەكەم، چاپخاان ئاراس، ھەولىر، ۲۰۰۸،

^(۲) ئيدريس عەبدوللاّ: ئەدەبى مىللىي و فۆلكلۆرى، بەرگى سێيەم، چاپخانەى حاجى ھلشم، ھەولێر، ل ١٨٩.

^(۳) کامەران موکرى: ئەدەبى فۆلكلۆرى كوردى، ل ٧٣.

بهرههمهکی فوّلکلوّری ل ههر ده فهرهکی ب شیّوهکی جیاواز هاتیه فهگیّران هندهك ژ ئهوان گهلهك ژ ییّن دی جیاوازن کو ئهو جوداهی دبیته ئهگهری گوهورینا نافهروکا ویّ))(۱) نموونه ئهو تیّکستیّن ل ده فهرا بادینان جوداهی ههنه دگهل ییّن ده فهرا ههولیّری .

۲ - تیکسته داستانا زممبیلفروش د ئهدمبیاتا کوردیدا:

ئاڤاكرنا تێكستێن ئەدەبى لسەر تێكستێن فۆلكلۆرى نەرىتەكێ كەڤنە د زوربەيا ئەدەبىتاندا دھێنە دىتن و د ئەدەبىتاتا كوردىدا زور نەرونە ھەنە مىنا كەڤنەشوپىدكێ وەكو خانى مفا ژ داستانا "مەمێ ئالان" وەرگرتى بۆ دارشتانا داستانا "مەم وزىنا" ئەدەبى ، زەمبىلفروش ژى ئۆكە ژ ئەوان مژارێن كو بالا گەلەك ھۆزانڤان و نڤىسەرێن كورد كێشاى كو بێخنە د چارچوڤێ رێبازێن ئەدەبىدا. ئەڤە ژى گرنگى و بهایێ ئەوێ دىار دكەن. ژ ئەوان كەسێن مفا وەرگرتى لسەر ھەمان گەوھەرێ بەيتێ و تێكستێن ئەدەبى ئاڤاكرين "ڧەڤىێ تەيران، مرادخانێ بايەزىدى، مەلايێ باتەيى*" نە، چىروكا ئەڤێ داستانێ بوويە مژارەك و ھۆزانێن خۆ پێ ڤەھاندىنە ((ئێكەمىن كەس سەرھاتيا زەمبىلفروشى نڤىسى و كريە ھۆزان ھوزانڤان ڧەڤىێ تەيران بو و پشتى وى مرادخانێ بايەزىدى بو))(۲)، كەواتە بۆ ئێكەم جار ھۆزانڤانێ كورد ڧەڤىێ تەيران ** بشتى ڧەڧىن بايەزىدى بوس و سڤك و تامداى ب ڧۆلكلۆرى نڤىسيە، ھەروەسا مرادخانێ بايەزىدى *** پشتى ڧەڤىێ تەيران ئەڭ داستانە ب رەنگەكێ جودا سەر ژ نوى ئاڨاكريە و ژ لايێ بايەزىدى قە درێژترە ژ يا ڧەڤىێ تەيران و ل دوماھىكا شعرێ ناڨێ خو دنڤىسىت و دېێژىت.

سهدو نهوهد سال بووری یه پاشــی ههزارا هیجری یه مرادخان دبیّت سهرهاتیه بشیعر بــگوتنهکــا خوش (چ. ز : ل ۲۹)

^(^) كامران ابراهيم مشمختى: بمراورديّك له نيّوان داستانى زممبيل فروش و بمسمرهاتمكانى ژانى بوّزا،ل ٢٩ ـ٣٠ .

⁽۲) ومصفی حمسمن ردیّنی: بمیتا زممبیل فروش، ل ۱۹.

^{*} دهیّته زانین کو مهلایی بابهتی ژی بهرههمهکی نهدهبی لسهر ناقی زهمبیلفروش ههیه، بهلی چ تیّکستیّن نهوی نه کهتینه بهر دهستی مه، بتنی هندهك پارچه نقیسین د بهرههقوکیّن " نهلبرت سوسن و قهناتی کوردو" قه هاتینه بهحسکرن بوّ پتر زانین بنیره، نازیز سامور: داستانا زهمبیلفروش و گولخاتونی، ناما ماستهری، زانینگهها ماردین نارتوکلو، ۲۰۱۲، ۲۰۱

^{**}بۆ دیتنا تیکستا زەمبیلفروش یا فەقیی تەیران بنیرە: دیوانا فەقیی تەیران: سەعید دیرەشی، ل ۲۰۰ - ۲۲۲.

^{***} بۆ دیتنا تیکستا زەمبیلفروش یا موراد خانی بایەزیدی بنیره: رەنگدانەوەی زەمبیل فروش لە ئەدەبی کوردی دا، ئیدریس عەبدوللا، ل ۸۷ - ۱۰۰۹. ھەرومسا یەرتوکان مرادخانی بایەزیدی: چیروکی زەمبیل فروش، چاپا دووی ، ھەولیر، ۲۰۰۲.

۲ - ۱ فهقیی تهیران :

وهکو ئیکهم کهسی تیکستا زهمبیلفروش ژ ناف ئهدهبیاتا فولکلوری کوردی وهرگرتی ((هوٚزانفان فهقیی تهیران" ۱۵۶۹ – ۱۹۶۳ " ئیکهمین کهسه سهرپی هاتیا زهمبیلفروش یا فولکلوری ب " نفیسین" نفیسی و کریه دهق و تیکست و ب شیّوی هوٚزانی فههاندی))(۱) فهقی وهکو هوٚستایهکی خودان شیان، شیایه ئهفی بهرههمی پر بها فهژینیت و بیخیته نافا ئهدهبیاتا نفیسی دا ب رهنگ و روخسارهکی جودا. ب ژیرانه بابهتیّن تهسهوفا ئاینی ئیسلامی گریددهت ب بابهتیّن دا ب رهنگ و روخسارهکی خودان شیان پری پهندو ئاموژگاری و رهوشت و خودی نیاسییی داستانا زهمبیلفروشیفه، ژبهر کو بهرههمهکی پری پهندو ئاموژگاری و رهوشت و خودی نیاسییی یه. گهلهك دهستخهت و تیکستیّن ئهفی بهرههمی فهقیی تهیران ههنه، بهای مه ئیک ژ ئهوانا ههابرژارتیه ئهو ژی تیکستیّن زمانی - زاریفه راستر و جوانتر هاتیه نفیسین و ژ لایی دریژیی فه هاتی چاپکرن، ژبهر ژ ئالیی زمانی - زاریفه راستر و جوانتر هاتیه نفیسین و ژ لایی دریژیی فه دریژتره ژ تیکستیّن دی.

۲ - ۲ مرادخانی بایهزیدی:

تیکستا زممبیلفروش یا مرادخانی بایهزیدی ب قوناغا دووی یا داریّتنا داستانا زممبیلفروش دناف ئهدهبیاتا کوردیدا دهیّته ههژمارتن ((بو جارا دووی ب شیّوی بهیت و هوّزان ژ لایی هوّزانقان مرداخان بایهزیدی ل سالا" ۱۷۷۱" هاتیه نقیسین))(۲). ئه تیّکسته ژ ئالیی دریّژییّقه دریّژتره ژ یا فهقیی تهیران و ژ ئالیی بابهتی قه بهرفرههرّه" دهم ، جه ، کهساتی ، رویدان " زورتر تیّدا دیار دبن و زمانی وی ساده تره.

ئهگهر ئهم ب هویری ل ههردوو تیکستان بنیرین و چاوانیا رهنگفهدانا سهرهاتیا زهمبیلفروشی ب سهر تیکستین ههر دوو داستانادا ، دی بینین ههر ئیکی لسهر ههمان بنیاتی تیکستی و ب رهنگهکی جودا داستانا خو ئاقا کریه. واته چ پالدهر بوویه کو تیکستا فهقیی تهیران ئهوهنده نیزیکی سوفیگهریی بیت؟ گهلو زهمبیلفروش ب خو کهسهکی دیندار بوویه؟ ب تنی فهقی بوویه ئهگهری بهلاقبوون و نقیسینا ئهقی چیروکا دینداری ب شیوی هوزان یان ژی فهقی زهمبیلفروش کریه ریکهك، ژبو نقیسنا هوزانا سوفیگهری و رهوشتی؟ ئهز باوهرم یا دوماهیی راستتره، ژبهرکو دهمی زهمبیلفروش دهستبهرداری مالی دنیایی بوی نهلسهر بنهمایی دینداریی ب

⁽۱) وهسفى حهسهن رديّنى: بهيتا زهمبيلفروش، ل١٣٠.

⁽۲) ههمان ژێدهر و لاپهره.

تنی تهرکا مانی دنیایی کریه ههتا کو ئهو بنهما ب بیته پالدهر ژبو دورئیخستنا وی ژ خهلهتیی، راسته ترسا خودی ددلیدا بوویه و خو ب عهبده کی بی دهستهه لات ل قهلهم دایه نی ئهقه وی ناگههینیت کو زهمبیلفروش کهسه کی سوفیگه ربوویه، نی فهقی ب رهنگه کی سوفیانه داستان قهگیرایه و ئهقه ژی بهلگهیی سوفیبوونا فهقی یه نه نه زهمبیلفروشی؛ زهمبیلفروش ب تنی کهسه کی خودیناس بوویه دناقبه را خودیناسیی و سوفیگهیریدا جوداهی ههیه. ههلبه جوداهیا تیکستین زهمبیلفروش ژی ئه قی جهندی پهسهند دکهن.

داستانا زهمبیلفروش نابیته مولکیه تا چه هزانقانا ژبهر کو چهوزانقانان ئهو چیروك ژ نهبوونی نه هینایه ههبوونی، ب تنی ئهو چیروك و بویهر ب لیکدانه کا نوی و ب له قره کا دی ب شیوی داستان داریتیه، به لکو هنده ک گوهورین ژی لسهر کرینه ژبهر هندی ئهم دبینین کو تیکستا زهمبیلفروش دنا قبه را فه قی و مرادخانی دا جوداهیه ک مهزن ههیه.

فهقی د تیکستا خودا وهسان دیار دکهت کو زهمبیلفروش کهسهکی ههژاربوویه، دههژاریا خودا بهره دینداریی و خودی ناسیی و کهدا پاقژ و تهرکا مالی دنیایی چویه و لسهر فی بنهمای فهقیی تهیران ژ سهری ههتا بنی داستان نژاندیه، ب ریزکرنا بابهتین سوفیگهریی و دیارکرنا وانهیین رهوشتی و پاقژی و باوهریی د کهسایهتیا زهمبیلفروشدا ب مهرهما بهلافکرنا هزرو باوهریین سوفیگهرییی و دینداریییه. بی گومان ههژاری د گهوههری خودا پتر نیزیکی سوفیگهریییه.

٣٢

⁽۱) د . فاضل عمر : سمینار: زممبیلفروش ومکو یوتوپیایهکا کوردی، بارهگایی ئیکهتیا نفیسهریّن کورد- تایی دهوك، ریّکهفتی ۱۲۰۲۰۱۷/۳/۲ روژا ییّنج شهمیی، دممژمیّر ۴:۲۰.

هملبهت چ دناق خهلکیدا پتر بهربهلاقه ئهو راسته ژبهر ئهق داستانه دبنهکوکا خوّدا فوّلکلوّره و فوّلکلوّره و فوّلکلوّره و فهلک پتر لسهر ب ئاگههه، بنیاتی ههر دوو تیّکستیّن سهری ژی ههر فوّلکلوّره، کورت و کرمانج بهلاقبوونا چیروکیّن فوّلکلوّری دناق خهلکیدا نه ب ریّکا تیّکسته کی دارشتی نه، بهلکو ب ریّکا چیروک و داستانان بوینه، ههر ژبهر هندی ژی ریّکهفتنا خهلکی لسهر ئیّک روودان پهسهندتره و راستتره ژبویهریّن ههمان چیروک د تیّکسته کی هوّزانی یان داستانیدا کو دبنهره تدا کوکا خوّ ژ وی خهلکی وهرگرتیه.

ههروهسا چهندین دهقین زهمبیلفروش یین جودا ههنه کو لسهر دهستی رهوشهنبیرو نقیسهرو روژههلاتناس و دهرویش و دهنگبیژان هاتینه فهگیران و نقیسین و جاران هاتینه چایکرن.

٣ – گەنگەشەيا داستانبوون و نەداستانبوونا زەمبيلفرۇش :

پرسا داستانبوون و نهداستانبوونا تیکستا زهمبیلفروش یا ئالوزه، ژبهر ههبوونا بو چوونین حودا، ل گوری ئهوان ژیدهرین کهتینه بهردهستی مه پریا فهکولهرین د واری فولکلوری و بهدهبیاتی دا کارکری ب تایبهت لسهر تیکستا زهمبیلفروش گههشتینه ئهوی باوهری کو زهمبیلفروش داستانه. ههر چهنده ئه قتیکسته ب گهلهك جوّران هاتیه نافکرن وهکو " داستان، بهیت، چیروك"((تیکهلکردنیک ههیه له نیوان " بهیت" و " داستان" و " حهکایهت" که ههندی نوسهر به دروستی ئهو فورمانه لیکناکهونهوه، بویه ههندی جار ناوی داستان و ههندی جاری دی ناوی ههقایهت خراوهته سهر بهیت))(۱۰ بهلی پریا فهکولهر ئهکادیمی و شارهزایین ئهدهبیاتا کوردی وهکو داستان سهرهدهری دگهل کریه، ئهفه ژی ئهوی چهندی ناگههینیت کو بوچونین دژی کوردی وهکو داستان سهرهدهری دگهل کریه، ئهفه ژی ئهوی چهندی ناگههینیت کو بوچونین دژی داستانبوونا وی نینن، ئه نالوزیا ئهم به حس دکهین د ئهدهبیات و فولکلوری کوردیدا ههتا یی روزههلاتا نافهراست گهلهك جاران پیفهر و تایبهتمهندیین داستانا جبهانی بخوفه ناگرن دیسان نه ریکهفتنا لسهر ئهفان جورین تیکستین فولکلوری کا ههر ئیک دکهفیته ل ژیر چ خانه بویه نهگهری هندی کو تینهگههشتنا مه بو ئهوان یا روون نهبیت و همر کهسهك ل گورهی تیروانینا خود دابهشکرن و جوری تیکستی دهستنیشانبکهت. ل فیری ئهم دی لسهر دوو زارافان راوهستین ئهوژی "بهیت و داستان"ه، ئه ش تیکستین مینا" کهلا دمدم، زهمبیلفروش، ههسپی رهش و ئهوژی "بهیت و داستان"ه، ئه ش تیکستین مینا" کهلا دمدم، زهمبیلفروش، ههسپی رهش و

٣٣

[.] اعدریس عەبدوللاً: ئەدەبى مىللىي و فۆلكلۆرى، ل $^{(1)}$

قيامهتيّ،...هتد" جاران ب داستان هاتينه نياسين جاران ب بهيت. گهلهك ڤهكولهر و شارهزاييّن داستانی دیاردکهن کو داستانا کوردی د ئهدهبیاتا کوردیدا سهرهلدایه ئانکو دناقا فولکلوری کوردی دا تشتەك نىنە بناڤىّ داستان، ئەوا ئەم ژىّ دبىّژىن داستان ئەو وەكو " بەيت " دھەژمىّرن ھەر ومكو " د. ئيدريس عەبدوللا" د پەرتووكا " ئەدەبى ميللى و فۆلكلۆرى" دا جوداھيا دناڤبەرا "بهیت" و "داستان" دا دیاردکهت و دبیّژیت: ((بهیت به کیّشهی پهنجه دههوٚنریّتهوه، بهلام داستان به کیشهی عهروزی دههونریتهوه، شانوی رووداو سهردهم و کات له بهیتدا فراوان نینه لهچاو داستان، سەردەمى بەيت خوێندەوارى سنوردارە ھێۺتا ئەدەبياتێكى ھونەرى بەرز سەريھەلنەداوە، بەلام داستان ھى قوناغى ئەدەبى بەرزە، شاعيرانى مىللى ئەوانەي بەيت دەھونەوە به قهد شاعیرانی داستاننوس خاوهنی زانست و مهعریفه و جیهانبینی نین))^(۱) ل گورهی بوچوونا ئەقى قەكولەرى د ئەدەبياتا فۆلكلۆرى كورديدا داستان نينە، ئەو فۆرمىن ئەم بەحس لى دكەين دئيْخيته دناڨ كاريّن شاعريّن ميللي و گهلهك جاران بهرههميّن ئهڨان شاعران وهكو فوّلكلوّر تەماشەكرينە ژبەر نيزيكبوونا زمان و ناڤەروك كيْشا ئەوان يا برگەيى، بەلى ئەڤ بوچوونە مە ناگەھىنىتە ئەنجامەكى ئىڭ لاكەر، ھەروەسا ھەكە داستان ب كىشا عەروزى بىت واتە دقىت د چارچوڤێ رێبازێن ئەدەبىدا بهێتە نڤیسین، ئەگەر ئەم سەحكەینە ئەدەبیاتا گەلەریا جیهانی داستانیّن هاتینه تومارکرن بهری پهیدابوونا ریّبازیّن ئهدهبی، کهواته مهرج نینه داستان د چارچوڤێ رێبازهکا ئەدەبیدا بیت. ئەرێ بیت و داستان ھەڤواتانە؟ ئەگەر بەیت ھەڤواتایا داستانێ نەبىت بۆ چ بكار دھێت؟ ئەرێ د ئەدەبيات و فۆلكلۆرێ كوردى دا مە داستان ھەنە؟ بوچى " كەلا دمدم " داستانه کا فارهمانی و دیروکییه بوچی " زهمبیلفروش، لهیلومه جنوون،..." نه داستانن، ژبەر كو مە چ پيڤەرێن دروست ژبۆ دانەنياسينا فۆرمێ داستانێ نينن مە نەشيايە پێناسەكا درست بدهینه ئهفان جورین تیکستان " د . مارف خهزنهدار" دبیژیت" ((بهیت بهشیکی شیعری " ئييٽِك"ه، كه گياني چيروٚكي تێدايه)) (۱) واته بيت بهشهكه ژ داستاني بهلي بوچي بهشهكه ، چونکی داستان ب تایبهتمهندیا ههبوونا درێژیا رویدان و سهردهم وکهساتین ڤه یا گرنگه دگهل درێژیا دێرێن شیعری و بهیت ب ئهڤی رهنگی نههایته تومارکن ههر چهنده ئهو بیت دهربرینا رویدانهکا گرنگا کهتواری و دیروکی دکهت. دهمیٰ ئهم بهریٰ خوّ ددهینه داستانیّن کوردی مینا داستانا " كەلا دمدم " دمدم وەكو رويدان ب ھەمى رەھەنديّن خوٚڤه ميٚژووى نەتەوەيى ديروكى..

. اعدریس عەبدوللا: ئەدەبى مىللىي و فۆلكلۆرى، ل ١٩١ – ١٩٢ .

^(۲) د. مارف خەزنەدار: مێژووى ئەدەبى كوردى، چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، ھەولێر، بەرگى يەكەم، ل ١٦٩.

داستانه لي دهمي ئهم دبيرين بهيتا دمدم بهيت واته دهربرين ز كاكلا رويداني ئانكو بهيت دەربرینی ژ تشتی سەرەکی یی کو دناف داستاناندا رووی دای دکەت. ھەروەسا ژ ئەگەری بورینا دەمى و ڤەگێرانا ئەڤان داستانان ژ لايێ دەنگبێژ و دەروێشانڤە ب رەنگێن جودا كو ھەر يەك ژ ئەوان ل دویڤ باوەرى و تێگەھشتنا خۆ ڤەگێرانا وان کریه ئەڤەژى دبیتە ئەگەرێ ھندێ کو گوهورین و نهوهکههڤی د تێکستێن زهمبیلفورشدا بهێته دیتن. ههبونا تێکستێن زهمبیلفروش ب فورم و ناڤەروكێن جودا باشترين بەلگەنە لسەر گوتنا مە ((زەمبىلفروش زياتر لە گێرانەوەيەەكى هەيە، ھەر گێرانەوەيەكيش لەدەربرينەكانى لەگەل ئەوى تر جيايە، بەلام لە ھێلى گشتيدا ھەموو گێرانهوهکانی ههر دهفێك ههر ههمان شتن) $\binom{(1)}{1}$ کهواته نه رێکهفتنا لسهر زاراڤێ "بهيت و داستان" بۆ ئێك تێكست چ بنهما نينه بتنێ ژ ئهنجامێ دەربازبونا دەمى فورمێ سهرەكى يێ داستانی توشی گوهورینان بویه، ژ لایی نافهروك و روخساری فه هاتیه کورتکرن و پوختهکرن ((ئەگەر ئەم بەيتا مەمى ئالان، بەيتا روستەمى زال و بەيتا زەمبىلفروش ... ھتد ھەڤبەربكەين دگهل ههڤرهنگێن وان د تورهیێ بیانی دا دێ بومه خویابیت کو "بهیت" د ئهزمانێ کوردیدا ب رامانا "مەلحەمە" د عەرەبيدا و " داستان" د فارسيدايە. ژ ناڤى "بەيت" پێڤەتر چ ناڤێن دن ژبو قَى رەنگَىٰ ئەدەبى دكوردىدا نەھاتىنە))^(۱)، كەواتە زوربەيا تايبەتمەندى و پيڤەرێن داستانا كوردى تيِّدا هەنە و دناخيّ خوِّدا هەلگرا پەيامەكا" ئاينى، رەوشتى، جڤاكى و ئەڤينداريە" و ژلاييّ رهگەزێن هۆنەرى ڤه" دەم، جھ، رويدان وكەساتى،.." وەكو ھەر تێكستەكا دى يا داستانا كوردى هاتینه بکارهینان ((دیاره ئهم جوّره هوّنهره لهبارهی بنچینهی رووداو و گیّرانهوهی دلّداری و کومهلا یهتی و ئایینی و سوّفیزمی و هی تر دا دهمهزری، بیّگومان کهم و زوّر گیانی ئیپیکی " مەلەمە" تىدايە))(٬٬ ژبەر ئەڤى چەندى بەيت دېيتە شىنگرا داستانى ھەم وەكو ھەلگرا يەياما داستانی ههم ژی وهکو فورم و تیکستا ئهدهبی ب رهگهزین خوفه.

دەربارەى تىكستا زەمبىلفروش دوو بوچوونىن ژ ھەڤ جودا ھەنە لسەر داستانبوون و ئەداستانبوونا ئەدىن ئەداستانبوونا ئەدىن ئەداستانبوونا ئەدىن ئەداستانبوونا ئەدىن ئەداستانبوونا ئەدىن ئەداستانبوونا ئەگەر و بنەما دىارنەكرىنە كو پالشتى لسەر كربىت بو بريادانى لسەر زاراڤىن ناڤىرى. ئى ب دىتنا مە ئەڭ تىكستا زەمبىلفروش يىر ب سەر داستانبونى قە دچىت، ياكو مە ژ ئەڭى چەندى يىست

. المدريس عەبدوللاّ: ئەدەبى مىللىي و فۆلكلۆرى، ل $^{(1)}$

^(۲) سەعىد دىرەشى: كەلھىن ئاڤا، ل٢٠٣.

⁽ $^{(7)}$ ئىدرىس ھەبدوللاً: ئەدەبى مىللىي و فۆلكلۆرى، ل $^{(8)}$

راست دکهت ژی ههبونا بوچونیّن چهند کهساتییّن خوهدی ئهزمونن د واری ئهدهبیات و فولکلوری کوردیدا، بو نموونه " پ. عزالدین مستهفا رهسول و د. مارف خهزنهدار" کو ههر یهك ژ ئهوان خودهی ب دههان قهکولین و پهرتوکن، لسهر وی باوهریی نه کو تیکستا زهمبیلفروش داستانه، بی کو ئاماژی بدهنه ئهگهریّن داستانبوونا وی لی ههلبهت گوتنا ههردوو کهسیّن ناڤبری لسهر تیکستا زهمبیلفروش ژ بوشایی نههاتیه ههروهسا ئهو ژیدهریّن دبییژن زهمبیلفروش نه داستانه ئهوان ژی چ بهلگه لسهر بهیت بوونا ئهوی دیارنهکرینه بتنی وهکو ناڤ ونیشان بو ناڤهروکا ئهوی بکارهینایه. ب دیتنا مه و لگورهی شیّواز و تایبهتمهندی و رهگهزیّن داستانا فوّلکلوّریا کوردی زهمبیلفروش وهکو داستان دهیّته هرٔمارتن. و وهکو جوّری داستانی ب داستانهکا جڤاکی دهیّته هملبژارتن ژبهر ههبوونا پتر ژ پهیامهکا جڤاکی تیّدا و جودابوونا ئهوی دگهل داستانیّن دی بو ئهڤی خالی قهدگهریت و دبیته خالا گهنگهشی لسهر جوّری داستانا زهمبیلفروش کا ئایه داستانهکا" ئهڤی خالی قهدگهریت و دبیته خالا گهنگهشی لسهر جوّری داستانا زهمبیلفروش کا ئایه داستانهکا" ئاینی یان ئهڤینداری" یه، ژبهر هندی ئهم دشیّین بیرژین:

۱ - زەمبىلفروش داستانەكا كومەلايەتىيە، ھەلگرا پىر ژ پەيامەكى يە رەنگ و رويىن ژيانا جفاكا كوردىي تىدا دىاردىن، وەكو جۆرى داستانى بوچوونىن جودا ھەنە، گەلەك تىكستىن ئەقى داستانى بەر ب ھىدى قە دىبەن كو داستانەكا ئەقىندارىيە، ھەر چەندە بىروباوەرىن ئاينى لسەر ناقەروكا ئەوى د زالن. پەيام و ئاماژىن ئاينى و سوفىگەرى تىدانە لى ھىزا ئەقىنا خاتوونى د رويدانىن داستانى دا يا كارىگەرە وەكو دوو ئەقىندار، بەلى ئەق ئەقىنە بوييە ئەگەر زەمبىلفروش خۆ پاقىتە بارى تەعالا داكو دويرى خەلەتىى بېيت. ھەر ژبەر ھىدى خەلكى ب پىروزى و دىتنەكا ئاينى داستانا زەمبىلفروش گوھداردكر، چونكى بىروباوەرىن ئاينى زۆرتر كارتىكرنى لسەر دەروونى مروقى دكەن، ھەروەسا شىوازى قەگىرانا ئەوى ژ لايى دەروىش و كەسىن ئايىنى قە پىر دھاتە دوندن.

۲ - ئەڭ داستانە يا دوير نينە ژ كارتێكرنا گەلەك داستانێن دى يێن هەڤشێوێ زەمبيلفروش تايبەت ئەڭ پێكڤه گرێدانا باوەريێن ئاينى ب چيروكێن ئەڤينداريێ وەكو " يوسف و زولەيخا" و چيروكێن ئەڤينداريێ دناڭ فۆلكلۆرێ كوردى دا مينا " مەم وزين و شرين و فەرھاد" بوينە ئيلهاما ئەڤێ داستانێ.

^{*} بۆ زانیاریّن زیّدهتر لسهر ئهوان ژیّدهریّن کو دیاردکهن کو زهمبیل فروش داستانه بنیّره: عیززهدین مستف فا رهسول : ئهدهبی فوّلکلوّری کوردی، ل ۲۹ کامهران موکری: ئهدهبی فوّلکلوّری کوردی، ل۲۷. جهلیلیّ جهلیلو ئوردیخانیّ جهلیل: زارگوّتنا کوردا،ل ۱۰ فیّرکیّ ئوسف: دهستان. حهجییّ جندی و ئهمینیّ ئهقدال: فوّلکلوّرا ککورمانجا. ئیدریس عهبدولّلاّ: ئهدهبی میللیی و فوّلکلوّری، بهرگی سیّیهم،ل ۱۹۰ – ۱۹۱ د. مارف خهزنهدار: میّژوویی ئهدهبی کوردی، ل ۲۲۷. ئهزیز سامور: ناما ماستهری ، داستانا زهمبیل فروش و گولخاتونیّ.

۳ - تێڮستێن داستانا زەمبىلفرۆش ل ھەمى دەقەرێن كوردستانێ و ل ھەمى زاراڤێن زمانێ كوردى ھەنە، ئەقە ژى گرنگىا ئەوێ نىشانددەت، وەكو ھەلگرا پەيامەكا مروڤايەتى ژ ھناڤێن جڤاكا كوردى دەركەتى و بەلاڤەبوى و شيايە كارتێكرنێ ل سەر تەخ و چىنێن جڤاكا كوردى بكەت و ھۆزانڤان و نڤيسەر بكەنە ژێدەرێ ئىلھامێ بۆ دارشتنا بەرھەمێن ئەدەبى.

٤ - بهیتا زەمبیلفروش واته فۆرمی دەربرینا سەركییا داستانا زەمبیلفروش كو ب بهیت دهیته دارشتن، داستان ب ناڤ و رویدانین خوڤه ژ ئهوان دارشتن و دیرین هوٚزانی مهنتره لهوما تیکهلبوونهك دناڤبهرا ئهواندا دروست بوویه و بویه خالا جوداهیی دناڤبهرا بهیت و داستانی، چونکی دراستیدا بهیت وهکو زاراڤهم وهکو روخسار پشکهکه ژ لهشی داستانی و چ جوداهی نینه.

پشکا ئیکی

بنیاتی هونهری د هۆزانیدا :

بنیات: تیگههی بنیاتی "بونیاد، نژیار" د رهخنهیا ئهدهبیاتا کوردیدا بهرامبهر پهیفا "Structure" هاتیه ((وشهی بنیات له "Structure" هاتیه ((وشهی بنیات له "Structure" پهیفا لاتینی "stuere" هاتیه ((وشهی بنیات له زمانه ئهورپییهکاندا له وشهی "stuere" لاتینییهوه هاتووه که بهمانای بنیاتنان و دورستکردن دیّت))(۱) ئه ژبو سهردهمین که شن فهدگهریت، ههر وه کو دگهله ک بیافین دندا ب کارهاتیه مینا ئهندازیاری، زمانی ... ((بهپیتی فهرههنگی ئهورپی هونهری تهلارسازی له ناوهراستی سهده ههفدهمهوه ئهم وشهیه بهکارهیناوه))(۱) بهرفرههیا زارافی بنیات بو ئهگهر کو سنورین دهستنیشانکری نههیلیت نهخاسمه دنافی چارچوفی بیافه کی به تنیدا بر رهنگه کی بهرفره هداه دنافی دانستین مروفایه تی و جفاکیدا بهلافبوو، ((ب کارهینانا پهیفا "بنیات" گهله ک بهرفره هو دواری زمانی، ئهدهبی، هونهری شیوه کاری، سوسیولوژی، ئابوّری و ئهنتریوّلوژی فهدگرت))(۱) ببیات دنافی ئهدهبی، ژبوّ ئافاکرن و نژاندنا ههموو رووییّن دهفی ئهدهبی ب شیوه یه سیستهماتیک چونکه ((بنیات سیستهمه که ههر تشت دنافی سیستهمی دا رامانی ددهت و ژ دهرفه سیستهمی چونکه ((بنیات سیستهمه که ههر تشت دنافی سیستهمی دا رامانی ددهت و ژ دهرفه سیستهمی تشتهکی دی نینه))(۱).

کهواته ئهرکێ بنیاتێ هونهری ئاڤاکرن و رێکخستنا کهرستێن ناڨ تێکستییه ژبوٚ ههڤبهندیهکا ب هێز و تهرزهکی نوی ب مهبهستا ئافراندنا وێنهکێ ب گیان کو خوٚدان دهلاتێن تایبهت بیت.

⁽۱) د. عبدالقادر حمه امین محمد: بنیاتی کارنامهیی له دهقی نویّی کورددیدا، چاپی یهکهم، چاپخانهی تیشك،سلیّمانی، ۲۰۰۸، ل ۱۳.

⁽۲) ههمان ژێدهر و لاپهره.

⁽۲) جلال مصطفی: بنیادگهری و ئهدهب، گوفارا پهیڤ، ژماره ۳۰، دهوك ۲۰۰۶، ل ۳۰، تاكید.

⁽ئ) یاسریٰ حمسمنی : بنیاتی ریتمی دشعرا نوویا کوردی دا، چاپا ئیکیٰ ، چاپخانا حمجی هاشم، همولیّر ، ۲۰۰۷، ل.۶۶.

^(۵) سامان عیزددین سهعدون: بنیاتی هونهری له شیعرهکانی (لهتیف ههلهت) دا، چایخانهی کهمال، سلیّمنی ۲۰۰۹، ل ۲۰.

لایهنی د تیکستیدا کاریگهریهکا ئیکسهر لسهر بنیاتی هونهری دکهت ژبهرکو فورم و نافهروك دوو رویین یهك درافن.

بنیاتی هؤنهری د هؤزانا کوردیدا ل پهی ریبازین ئهدهبیاتی جوداهیین فورم و روخساری تيْدا دياردبن لوما د ئهدهبياتا كورديدا چهند قوناغيّن گرنگيّن كاروانيّ ئهدهبياتيّ ههنه، قوناغا ئەدەبياتا نەنڤىسى ئەو ۋى " ھۆزانا فۆلكلۆر "ييە، و قوناغا ئەدەبياتا نڤيسى كو ۋ " ھۆزانا كلاسيك و پاش هۆزانا نوى... "پيك دهيت، ههر قوناغهكى دارشتن و شروڤهكرنا خو يا تايبهت ههیه و جوداییه ژینن دن، بو نموونه هوزانا کلاسیکا کوردی لسهر کیشا عهروزا عهرهبی هاتیه نڤیسین روویی بنیاتی وی یی تایبهت و جودایه ((چونکه شعری کلاسیك لهئهدهبی گهلاندا لهسهر یهك بناغه داریّژراون لهكومهلیّك ئهدگاری تایبهتی و گشتی شیعریدا هاوبهشن))^(۱). دهوّزانا كەفندا رەخنەگران گرنگى ب بەشين سەربەخويين ھۆزانى ددا و ھەر ديرەكى سەربەخويا خو يا واتایی همبوو ژ دیرمکا دی ((زوربهری هموله رمخهنییه کونهکان، پیداگرتن بوو لهسهر لێکولینهوه له پارچهکانی شیعر بهجیا))^(۲). ئە**ڤ** کارە ژی بەروڤاژی رەخنەیا نویه کو رژدیێ لسەر شروڤهكرنا تێكستى ژههر لايهكى ڤه دكهت، ب گوتنهكا دى ب شێوهيهكێ سهربهخوٚ بوينه لسهر يارچەيين شعرى. بنياتى شعرى ب گشتى وەكو كارەكى ھۆنەرى وەرنەدگرت گرنگى ب ھندەك هیّماییّن ساده و یهکییّن ژ ههڤجودا ددا ژبوّ ههلسهنگاندن و تیّگههشاتنا بنیاتیّ هوّنهری. ((رەخنەگريّن نوى دڤەكولينيّن خودا ب تنىّ ڤەكولينا رەگەزيّن سەرەكى نە كرينە، بەلكو لايەنەكى دى قەگرتىيە، كو پەيكەرى گشتىي ھۆزانىيە كا چەوا دەستىپىدكەت؟چەوا بەردەوام دبیت؟ و چهوا ب دوماهیك دهیّت))^(۳). ریّباز و رهخنهیا نوی مهودایه کیّ بهرفره دا تیّکستی، دا کو بشین ههمی رهگهزین بنیاتی بیخنه د چارچوڤی شروڤهکرنین خودا.

دەربارەى بنیاتى شعرا كوردى یا كەڤن وەكو شعرا كلاسیك یا لسەر پیکهاتەیا چەند (تفعیلهیان) پیك دهات و دگەل كیشا رەسەنا برگهیی ب هەمان رەنگ كەتبوونە بەر پیلین رەخنەیا كەڤن، ئاوایین شروڤەكرنى ل پەی روخسارى كیشین هۆزانى و وى تیروانینا بنیاتى هۆنەرى یى شروڤەدكر دهاتە كرن.

دبنیاتی هۆزانا نویدا لسهر ئاستی تیوری و پراکتیکی رهخنهیا نوی سنوریّن خو دانان، گرنگی دا پروسهیا دروستکرنا پهیکهری هوزانی و قهکوّلینا ئهوی بنیاتی ب ریّکا رهگهزیّن سهرهکییّن ناقا تیّکستی مینا "ویّنه، زمان، ریتم" دکر و ئهق ههقبهندیا دناقبهرا ئهقان رهگهزاندا جوانی و چیّژا هونهری ددهنه تیّکستی و پیّکقه کاردکهن ژبو گههاندنا پهیامیّ.

⁽۱) سامان عیزهدین سهعدون: بنیاتی هونهری له شیعرهکانی (لهتیف ههلهت) دا، ل ۲۱.

^(۲) ههمان ژێدهر، ل ٦٢.

^(۲) هودا صدیق احمد: بنیاتیّ هونهری دهوزانیّن (عبدالرحمن مزوری) دا، ناما ماستهریّ، زانکوّیا دهوك،۲۰۱۳، ل ۱۰.

باسیٚ ئیکی: کیش و ریتم و سهروا:

۱ - کیش و ریتم د هوزانا کوردیا

۱ - ۱ کیش:

زارافی و پیناس؛ کیش وهکو رهگهزهکی گرنگی شعری د ههر زمانهکیدا زارافین خو یین تایبهت ههنه، بو نموونه دزمانی کوردیدا "کیش/ کیشان، سهنگ/ سهنگاندن " دهیّت ((بهرامبهر پهیفا کیش یا کوردی د زمانین جودادا زارافین جودا ههنه. بو نموونه د فهرههنگا عهرهبی دا : وزن الشعر، ئنگلیزی Metre، فرمنسی: Mêtre هاتیه بکارئینان))(". دگهل هندی کو کیش ئالافهکی گرنگی بنیاتی هوزانییه وهکو پیفهرکی شعرا ههفکیش هاتیه دانان، بهلی جوداهیا جورین هوزانی "عهرووز، خومالی ، نوی" ئهوی ههفسهنگیا تیگههی بنیاتی کیش لسهر هاتی دانان دگههوریت، بهلکو جوداهیین قالبین ئهوان جورین هوزانان دگهل تایبهتمهندی و سروشتی ههر زمانه کی جودایه ((کیش بهتهنیا وه که مهرجیکی سهره کی قالبی شعری ههموو نهتهوه کان بهکاردی بهلام ههریه که و بهپیی تایبهتیتی خوی و بهگویره سهردهمی خوی. تهنانهت ئهو بزوتنهوه شیعرییه که لهسهده کی نوزدهمدا بهناوی شعری ئازاد (Free verse) بلابووهوه، ئهویش لهکیش بی بهری نییه بهلا کیشی تایبهت به خوی))(". پیفان و کیشانا دیرین هوزانی ل گوری جوری هوزانی بهری میشدار، فرهکیشی ، بی کیش" دهیته گوهورین.

دگهل ههبوونا زوربهیا پیناسان بو کیشی ((بریتی یه له دووبارهکردنهوی یهکیهکی دهنگی دیاریکراو لهسهر پیوهدهنگیکی تایبهت که له ههر بهیتیک له بهیتهکانی شیعرهکی دووباره دهکریتهوه))(۲). کهواته کیش و یهکیین دهنگی و زمانی ب ههقسهنگی دناق دیرین هوزانیدا ریکدئیخیت یان بیژین ((چهشنهیین ریتما ئاخاقتنا ریکخستینه، ئهوین ژ دویف ئیکییهکا دیارکریا برگهیین پهیفان پیکدهین))(۶). ب شیوهکی گشتی کیش بزاقا ریتمی خورت دکهت و هیزهکا کاریگهر ددهته روخساری تیکستی ب ریکخستنا یهکهیین زمانی ژبو پیکقه گریدانا بنیاتی هوزانی. دئهدهبیاتا کهفنا کوردیدا یا نقیسی و نه نقیسیدا، هوزانقانین کورد دوو جوره کیش "عهرووز ، خومالی "ب کارهیناینه.

⁽۱) د. مسعود جمیل: قوناغیّن کیّشناسییا هوزانا کوردی، چاپا ئیّکیّ، چاپخانا خانی، دهوك، ۲۰۱۶، ل ۱۲-۱۷.

^(۲) عمزیز گمردی: کیّش شعری کلاسیکیی، چاپی یهکهم، چاپخانهی ومزارمتی رموشهنبیری، همولیّر، ۱۹۹۹، ل ٦٨.

^(۲) چنار صدیق غازی: ئاراستیّن تهکنینکی دشعرا نوی یا کوردی دا۔ دهڤهر بههدینان — بهدرخان سندی وهکو نمونه، چاپا ئیّکیّ، چاپخانا حهجی هاشم، ههولیّر ۲۰۰۸، ل ۱۳۵.

⁽٤) د. مسعود جميل: قوناغين كيشناسييا هوزانا كوردى، ل ١٧.

۱-۲ ریتم:

پیناسه و زاراق: دزوربهیا زماناندا پهیفا ریتم دهیّته بکارهینان، ئانکو ((لهوشهی" مهنرژان، الهفررانی الهفهرمانی الهفهرمانی الهفهرژان، الهفرژان، ههستی رووبار" دهدات)) (۱) د زمانی عهرهبیدا پهیفا (الایفاع) ژ ((پهیفا " Prhythmization" هاتیه کو جورهکی ریقهچوونا بلهزه یان ژی " لیّدان، کهفتن" ه)) (۱) د پیتم رهگهزهکی ههفیهشه دپرانیا ژانرین ئهدهبی و هونهریدا وهکو "پهخشان و شعر و موزیك" بهفر رهگهزه گیانی تیّکستی بلفین دئیّخیت و کاری ریّکخستنا برگان دکهت ب دهربرپنیّن واتایی دناقبهرا پهیف و ئاماژهییّن دیّریّن هوزانی.

دهمر روویهکی ژیانیدا مروف سیستهمی ریتمی دبینت بو نموونه هافیتنا گافین مروفی ل دهمی ریقهچوونی جولهیهکا ریکخستیا ریتمی دیاردبیت، ئانکو ب ههفسهنکرنا گافین راست و چهپ مروف ههست ب لفینهکا ریکخستی دکهت، چونکه نهو بخوه ب بزاف و لفینین مهفه یا بهنده، ههمی کریارین دی یین مروفی ههفسهنگیا ریتمی ههیه. کهواته ریتم و کیش رولهکی باش د هاهاکرنا بنیاتی هوزانیدا دبینن، ریتم ((زهنگ و ئاوازهکه تایبهت ددنه شعری کو دهربرین و کارتیکرنا وی خورت دکهت)) (۱۰۰ ژبهر تیگههی ریتمی یی بهرفرهه زور پیناسه ژلایی رهخنهگرانفه بو هاتینه کرن بو نموونه ((ریتم دبنیاتدا پهیفهکا گریکیه ب واتایا چون یا بلقان دهیت مهبهست بی دویفئیکیا دهنگداری و بیدهنگی... ریتم پهیوهندییهکه دنافبهرا پارچهیهکی و ئیکادیدا... ریتم یاسایهکه ههر کارهکی هونهری و ئهدهبی لسهر دچیت هونهرمهند و نفیسهر ب سی ریکان پشت بهستنی لسهر دکهن: ب دووبارهکرنی ب دویفئیکیی و پیکفهگریدانی)) (۱۰ ل گوری ئهوان پیناسهیین بو ریتمی و رونی وی هاتینه کرن ئهرکی سهرهکیی ریتمی دبیته بهخشینا چیژا هونهریه ژبو تیکستی و دبیته خالا جودابوونا تیکستا ئهدهبی ژ تیکستهکا سادهیا ئاخفتنا روژانه. شونهریه ژبو تیکستی و دبیته خالا جودابوونا وی پیتمیتی هوزانیدا وهرگرین دی بینین کو رول و گهههری هوزانی ب تایبهت ژ لایی فورمیفه ب ههبوونا ریتمی خویا دبیت وهکی نموونا ل خواری

من دی سهحهر شاهی مهجهر لبسی دبهر مهخموور بوو $^{(0)}$ نهو دیّم زمری سور موشتهری یا رعب پهری یا حوور بوو

⁽۱) عهزیز گهردی: کیش شعری کلاسیکیی، ل ۷۱.

⁽٢) شاهو سعيد فتح لله: دلالات البناء الايقاعي في الشعر، رسالة ماجستير، جامعة السليمانية، كلية اللغات، السليمانية، ١٩٩٩، ص ٣١.

⁽۲) یاسری حهسهنی : بنیاتی ریتمی دشعرا نوو یا کوردی دا، ل۲۷.

⁽٤) د. مسعود جميل: قوناغيّن كيّشناسييا هوّزانا كوردى، ل ١٩.

^(°) محمد امین دوّسکی: شروّفهکرنا دیوانا مهلاییّ جزیری، چاپا ئیّکیّ، چاپخانا حجی هاشم، ههولیّر، ۲۰۰۷، ل ۱۱۰۵

٤	٣	۲	١
مهخ/موو/ر/ بوو	لب/ سيّ/د/ بهر	شا/ هيّ /مه/ جهر	من/ دی/ سه/حهر
یا /حوو/ر/ بوو	یا /رهب/ په/ ری	سور/ موش/ته/ ری	ئەو/ دىم/ زە/ رى
- ب -	- ب	ب -	ب
موستهفعيلون	موستهفعيلون	موستهفعيلون	موستهفعيلون
سائم	سالم	سالم	سالم

د ئەقى خشتەيدا جزيرى كێشا رەجەز (١٦ = ١٦) برگە بكارهينايە و لسەر ئاستێ ريتمى رەجەزا ھەشت تەفعيلە يا سالم. ئەگەر ئەم تەماشەى ئەقان راوەستيانان بكەين كو راوەستيانا ھۆزانێ لسەر ئەقان يەكەيێن ريتمى رادوەستيت و ژ لايێ سيمانتيكيڤه راوەستيانەكا واتايى يا رێكخستييه، ئەڤ جۆرە ريتمە دێرێن ھۆزانێ ھەڤسەنگ دكەت دبيتە ئەگەر كو مروڤ ھەست بچێژو موزيكا ئەڤێ ھۆزانێ بكەت.

۱ - ۳ كێش و ريتما هۆزانا فۆلكلۆرىيا كوردى:

هۆزانا فۆلكلۆرىيا كوردى لسەر كىشا خۆمالى (برگەيى) دورستبويە، كىشا خۆمالى ب رىتەىنى جودا ھەقسەنگيا دىرىنى ھۆزانى دكەت دگەل تايبەتمەندى و سىستەمى ھەقسەنگيا زمانى كوردى دگونجىت ((سىستەمى رىتمى دشعرا كوردى دا پشت ب سىستەمى برگەيى دبەستىت))(۱). ھەر وەكو "گوران" دبىنرىت: ((وەزنى تايبەتى نەتەوەيىمانە و لەگەل خەصائىصى زمانەكەمان زياتر رىك ئەكەوى))(۲). دەربارەى جۆرىن ھۆزانا قۆلكلۆرى بوچونىن جودا ھەنە چ ژ لايى ناقەروكى قە يان روخسارى بىت بۆ نەوونە "محمد بەكر" دبىنرت: ((لەرووى سىستەمى رىتمەوە دوو دەستەن: لەرووى بابەتەوە بريتىن لە شىعرى خودى: (لىرىك) و شىعرى داستانى (ئىپىك). لەرووى سىستىمى كىشىشەوە بريتىن لە شىعرى خودى: (لىرىك) و شىعرى داستانى (ئىپىك). لەرووى سىستىمى كىشىشەوە بريتىن لەشىعرى بى كىشەكان: (حەيران و لاوك) و شىعرى كىشراۋەكان: (بەيت و گورانى))(۱). ئەوا كو ئەم دى لسەر راۋەستىن ھۆزان ژلايى كىشى قەيە، و بكارھىنانا رىنبازا ئاسايى ژبۆ شروقەكرنىن تىكستىن قۆلكلۆرى دى بكارھىنىن ۋەكو رىبازەكە بەربەلاڭ يا شروقەكرنا كىشا ھۆزان قىلكلۇرى.

(۲) گوران: بههشت و یادگار، چاپی دووهم، چاپخانهی کامهرانی، سلیّمانی، ۱۹۷۱، ل ۱۲.

⁽۱) یاسری حمسمنی : بنیاتی ریتمی دشعرا نوو یا کوردی دا، ل۵۰.

⁽۲) محهمهد بهکر: کیّش و ریتمی شیعری فوّلکلوّری کوردی، چاپی یهکهم، چاپخانهی وهزارهتی پهروهرده، ههولیّر ۲۰۰۶، ل ۱٦٩.

۱ - ۳ - ۱ هۆزانا فۆلكلۆرىيا كێشدار؛

۱ - ۳ - ۱ - ۲ بهیت: جوّره هوّزانه که کیشداره ب چهند جوّره کیشهیان هاتیه نقیسین ژبو مهرهمیّن جودا جودا هاتینه گوتن، گهلهك جاران بهیت و داستان وه کو یه ک سهرنا څ ژبو ئیک تیّکستیّ فوّلکلوّری هاتینه دانان بو نموونه:

داستانا كهلا دمدم.	دمدم	بهيتا
داستانا زەمبىلفرۇش.	 زەمبيلفرۆش	بەيتا

تیکهلیا ئهقان ههردوو زاراقان شروقهکرنین ئهدهبیاتا فوّلکلوّری ب زهحمهت دئیخیت، نهزهلالیا جوداهییّن ناق ئهقان تیکستان ژئالیی ناقهروك و روخساری بیی دانانا سنوران و نهبوونا قهکولینیّن ئهکادیمی لسهر ژانهریّن ئهدهبی فوّلکلوّری ب گشتی و ب تیرو تهسلی دزقریت. کهواته بهیت یان داستان وهکو جوّرهکی هوّزانا فوّلکلوّری یا کیّشدار خودان چهند کیشهکه ((پرانیا دیرن بهیتان ههشت یان ده ه برگهیینه))(۱).

⁽۱) د. مسعود جمیل: قوناغیّن کیْشناسییا هوزانا کوردی، ل ۱۰۷.

⁽۲) ههمان ژیدهر، ل ۱۰۹.

^(۲). معروف خەزنەدار: كيش وقافيه له شعيرى كوردى دا،ل ۳۵ .

۱ - ۳ - ۲ کیشین سهرهکیین فولکلوری:

أ - كيّشا حمفت (٧) برگميى: ئەڭ جۆرە كيّشه ب ليّكدانا دوو يەكەيان بنياتى وى يى ريتمى دروست دبيت و ب دوو رەنگين جودا (٤ + ٣) و (٣ + ٤).

های وهلاّتــوٚوهلاّتــوٚ شهڨٔ تاری یه و زولّاتوٚ (۱)

- بریتما (٤ + ٣)

		٣	-	 ⊦		ŧ	
تۆ	¥	وه		من	له	ئی	ئی
تۆ	>	وه		هن	4	ئ	ť
>	*	٥		ŧ	۲	۲	1

			(, .	·)	<u>ښ</u> ج	
Y	٦	٥	٤	٣	۲	١
تۆ	¥	وه	تۆ	¥	وه	های
تۆ	ما	نول	يەو	ری	ت	شەۋ
		٣	+		٤	

ئاستى كىشى: درسته (۷ = ۷) برگە ئاستى رىتما (3 + 7) برگەيە ب رىتما (3 + 7)

- بريتما (۲+٤):

ئەزگولم گولا سپى مە ئەز دوستا عودەچى مە ئەز دارا خەملاندى مە خودانا عـــودا نوى مە(٢)

٧	٦	٥	٤		٣	۲	١		٧	٦	٥	٤	٣	۲	١
مه	چی	ده	عو		تا	دوس	ئەز		مه	سپی	צ	گو	لم	گو	ئەز
مه	نوی	دا	عو		نا	دا	خو		مه	دی	لان	خەم	را	دا	ئەز
			٧	,				+				٧			

ئاستىٰ كێشىٰ: دروسته (٧ = ٧) برگه.

ئاستىٰ ريتمىٰ: كێشا (٧) برگەيە بريتما (٣+٤).

ب - كێشا ههشت (٨) برگهیی: ئه څ جوٚره كێشه ب لێكدانا پټر ژ يهكهيهكا ريتمى بنياتێ وێ دروست دبيت ب ريتمێن (٤+٤) (٥+٣)

⁽۱) کامیران بهرواری: پهروا چیا، چاپا ئیْکیّ، ریْقْهبهریا چاپخانا رموشهنیری و لاوان، بهغداد۱۹۸۳، ل ۱۸۳.

⁽۲) ههمان ژیدهر، ۲٦۹.

١ - كێشا (٨) برگهيى ب ريتما (٤+٤):

پـــهزی بابا سوره سوره پهز بهردانه قان دهردوره ئهق بشکوژا دورمان دوره نی یـارهکا من یا بسپوره (۱۰).

٤	٣	۲	١		٤	٣	۲	١
ره	سو	ره	سو		با	با	زێ	په
ره	دو	دەر	ڤان		نه	12	بەر	پەز
ره	دۆ	مان	دور		Ü	کو	بش	ئەۋ
ره	پو	بس	يا		من	کا	يار	نی
		٤		+			٤	

ئاستى كىشى: دروستە ($\Lambda = \Lambda$) برگەيە. ئاستى رىتمى: كىشا (Λ) برگەيى ب رىتما (Λ + Λ).

۲ - کیشا ههشت (۸) برگهیی (۵ + ۳):

کا عموری رمشیٰ نیسانیٰ تاڤیٚن بــارانیٰ تو دانی (۲۰)

٣	۲	١	٥	٤	٣	۲	١
نی	سا	نی	شي	ৡ	رێ	عهو	کا
نی	12	تو	نی	5	با	ڤێڹ	ت
		٣	+		٥		

ئاستى كێشى: دروسته ($\Lambda = \Lambda$) برگه. ئاستى ريتمى: كێشا (Λ) برگه بريتما (Λ + Λ).

⁽۱) کامیران دهرباز هروری و شفان شکری هروری: ستران و دیلان، چاپا ئیّکیّ، چاپخانا خمبات، دهوك، ۲۰۰۱، ل ۱۷۰.

⁽۲) صادق بهاو الدین ئامیّدی: ژفوّلکلوّریّ کوردی، چاپی یهکهم، چاپخانهی ومزارمتی پهرومرده، همولیّر، ۲۰۰۲، ل.۷۷.

خــهزالم خــهزالا لنـهيّلا چ بچهرم چ بمهشم نـاقْ عيّلا (۲)

٣	۲	١		٣	۲	١		٣	۲	١
¥	ھی	نن		¥	15	خه		نم	ľ	خه
¥	عی	ناڤ		شم	da	چب		ゎ	چه	چب
	٣		+		٣		+		٣	

ئاستى كىشى: دروسته (٩ = ٩) برگه يه.

ئاستى ريتمى: كێشا (٩) برگەيە ب ريتما(٣ + ٣ + ٣).

پ - كێشا دهه(۱۰)برگهیی: ئه څخری كێشی د فوٚلكلوٚری كوردیدا یا بهربهلاقه و ب لێكدانا دوو یهكهیێن ریتمی بنیاتی وی دورست دبیت، ئه و ژی (۵ + ۵) وهکی نموونا ل خواری.

٥	٤	٣	۲	١		٥	٤	٣	۲	1
ری	ما	تی	کهی	de		فهر	نه	سی	دو	سه
ری	ľ	ئا	وهي	نه		موور	و	مەل	گەر	تا
		٥			+			٥		

ئاستى كێشى: درسته (۱۰ = ۱۰) برگه.

ئاستى ريتمى: كيشا (١٠) برگەيە ب ريتما (٥ + ٥)

⁽۱) د. مسعود جمیل: قوناغین کیشناسییا هوزانا کوردی، ل ۱۱۳.

 $^{^{(7)}}$ کامیران بهرواری: یهروا چیا، ل $^{(7)}$

^(۲) عەباس جەلىليان (ئاكۆ): زەرێن و سيمينە (كومەلێك تێكستى فۆلكلۆرى ناوچەى كرماشان، چاپى يەكەم، چاپخانەى ئاراس، ھەولێر، ۲۰۰۹،ل ۹۹.

ههی لاوه لاوه، کورپهکهم لاوه داوای ماچ کردم، زولفی دا لاوه $^{(1)}$

٥	٤	٣	۲	١		٥	٤	٣	۲	١
وه	¥	کهم	په	كور		وه	¥	وه	¥	هدی
وه	¥	دا	في	زول		دم	کر	ماچ	وای	دا
		٥			+			٥		

ئاستىٰ كێشىٰ: دروسته (۱۰ + ۱۰) برگه.

ئاستى ريتمى: كێشا (۱۰) برگه يه ب ريتما (۵ + ۵)

١ - ٣ - ٣ هۆزانا فۆلكلۆرىيا بيكيش:

ئه ف جوّره هوّزانه د فوّلكلوّرى كورديدا كيشهكا ريكخستى و نهگور نينه ئانكو هه فسهنگيا برگان تيّدا يا لاوازه، ئهگهر ههبيت ژى يا كيّمه بهلىّ پيتم و سهروا رولىّ ريّكخستنى تيّدا دبينن. "د. مه حمه د بهكر" ژبوّ ئه فى جوّرى هوّزانى دوو جوّر دهستنيشانكرينه "لاوك و حهيران" وهكو دوو تيّكستيّن بهربه لاف دناف ئهدهبياتا فوّلكلوّرى كورديدا، گهلهك جاران " لاوك و حهيران " ب ئيّك جوّر دهيّنه نياسين. ئانكو (دزوّربهيا فهكوّلينيّن فوّلكلوّريدا ب ئيّك بابهت هاتينه دانان و جوداهيا نافيّن ئهوان ژبوّ ئهگهريّن ده فهرهكى دزفرن. ئى ههر چهنده ژ ئاليى روّخسارى فه تمام بيت ژ ئاليى نافهروكى فه جودانه) (۱). ئه فه ژى ئاماژه يه بو هندى كو دوو بابهتيّن ژهه فجودانه. جوداهيا بنياتى كيّش و پيتما دههر جوّره هوّزانه كيّدا پر گريّدايى لايهنيّن سيمانتيكى و بابهتييه جوداهيا بنياتى كيّش و پيتما دههر جوّره هوّزانه كيّدا پر گريّدايى لايهنيّن سيمانتيكى و بابهتييه جونكه ئه ق تيّكلبونا روّخسارى و جاران نافهروكى ئه فى چهندى پشت راست دكهت.

هۆزانین بی کیش بتنی د حمیرانوك و لاوهکاندا نینه، بهلکو گهلهك جۆرین دی یین تیکستین هۆزانیی همنه کو ب نافکرنین جودا وهکو جورین سترانین فولکلوری هاتینه دیارکرن و گهلهك فهکولهران ب رهنگین جورا وجوّر و هر مارا نهوان دیار و دابه شکرینه و هکو "پایزوك، یهسته، کهیروك و مقام ...".

ئەڤا ل خوارى نموونەكا حەيرانوكىيە:

قی بارانی ل مه کر دوومه بیری شفانا پهزکر کوومه کهزی و بسکیت یارکا من سیسنوکیت رهخیت جصوومه (۳)

⁽۱) ح. موسەنەن:ھەلبژاردەيەك لە گورانيى فۆلكلۆرى ناوچەى ئەردەلان، چاپى دووەم، چاپخانەى ئاراس، ھەولێر،٢٠٠٨، ل ٨٤.

^{*}بنێره: کامیران موکری: ئەدەبى فۆلکلۆرى کوردى، ل . شوکریە رەسول:

⁽۲) محهمهد بهکر: کێش و ڕيتمى شيعرى فۆلکلۆرى کوردى، ل ۱۲۳.

^(۲) رێػێۺ ئامێدی: حهیرانوکێت کوردی، بهرگێ ئێکێ، چاپا ئێکێ، چاپخانا خانی، دهوك ، ۲۰۱۰، ل ۲۹۲.

ئاستى كىنشى نەيى رىكخستىه و سى يەكەيىن (٣ + ٤ + ٥) ب رەنگەكى ھەرەمەكى بكارھاتىنە، دىسان حەيرانوك ھەنە كو ژ ئالىي كىش و رىتمى قە د دروستن و چ لەنگى تىدا نىنن. ئەقا ل خوارى نموونەكا دىيا ھۆزانا فۆلكلۆرىيا بى كىشە:

ههى ليّ ليّ دەلىّ ليّ. . دە خالۆ

ئەزى ب چەمى جەتەلى دەشتا يۆرسىنى

وهلاتي غهريبانو غوربهتا حوكنا محمهد عهلى

پرا باندور بایی وهلاتی قیرودا که تم چهمکی وان ب شینه

ئەقجا منەگوت عەمەرى ئويزباشى تەرەس بابى ئويزباشى

محيٰ گوزيٰ مه حمووديٰ سورميٰ 🗥

 7
 +
 7
 +
 7

 0
 +
 7
 +
 0

 +
 0
 +
 \$\frac{1}{2}\$
 +
 \$\frac{1}{2}\$

 +
 0
 +
 \$\frac{1}{2}\$
 +
 \$\frac{1}{2}\$

 +
 0
 +
 \$\frac{1}{2}\$
 +
 \$\frac{1}{2}\$

۵ + ٤

ئاستى كێشىٰ نەيىٰ دروستە يەكەيێن ريتما (٣ + ٤ + ٥) ب شێوەكىٰ نەرێكخستى بكارھاتينە.

۱ - ٤ كيش د هۆزانا كلاسيكىيا كورديدا:

هۆزانا كلاسىك ئەوا لسەر كىشا عەرووزا عەرەبى ھاتىە قەھاندن سنورەكى بەرفرەھ ژ ئەدەبىاتا كوردى قەدگرىت و گرنگىەكا مەزن ھەيە. چەندىن سەدەيان ھاتىه پەيرەوكرن و گەلەك شاكارىن ئەدەبى ل پشت خو ھىلاينە، ئەگەرىن ھاتن و پەيرەوكرنا ئەقى كىشى بو ھاتنا ئاينى ئىسلامى دزقرن ((عەرووز كە كىشى شىعرى عەرەبى يە دواى بلاوبوونەوەى ئىسلام لە ولاتانى رۆژھەلاتى ناوەراست پەريەوە ناو ھەلبەستى ئەو گەلە موسلمانە نا عەرەبانە كە يەكىك لەوانە

⁽۱) کامیران درباس هروّری و شفان و شوکری هروّری:سترانیّن گهلیّری، بهرگیّ ئیّکیّ، چاپا ئیّکیّ، چاپخانا وهزارهتا پهروهردیّ، ههولیّر، ۲۰۰۵، ل۱۶۲۰

گەلى كورده))^(۱). ھەر وەكو ھەمان زانستين دن يين ئاينى ئيسلامى دناڤ گەلين موسلمان بهلاڤبوويه، دەربارهی رێکا هاتنا وێ بۆ ناڤ کوردان بوچونێن جودا هەنه هندهك د وێ باوەرێ دانه کو کوردان ژ فارسان وهرگرتیه و هندهك ژی دبیّژن ب ههفرا گههشتیه ناف ئهدهبیاتا کورد و فارسان ((پشتی کو کورد و فارس ب ههڤرا موسلمان بونه، کێشا عهرووزێ دهرباسی ئهدهبياتا کوردی و فارسی بۆیه))^(۲)، د ئەڤێ فوناغێدا گەلەك ھۆزانڤانێن بليمەت و خودان شيان دەركەتن و بهرههمیّن مهزن ل پاش خو هیّلانه مینا((بابه تاهریّ ههمهدانی" ۹۳۷ - ۱۰۱۰ " هوّزانیّن خوّ لسهر كيْشا عهرووزيّ داناينه، پشتى وى مهلاييّ جزيرى" ١٦٥٧ - ١٦٤٠ " و ئهحمهديّ خانى"١٦٥٠ -۱۷۰۷ " و هۆزانڤانێن سەدێ نوزدێ وەكو" نالى، كوردى، وەفايى، حاجى قادرێ كويى كێشێن خۆ لسەر عەرووزى قەھاندىنە)) (٢٠). ھەر چەند ئەق كىشە ب بەرفرەھى ژ لايى ھۆزانقانىن كورد قە بکارهایته ، بهلی سهد ژ سهدی دگهل سروشت و زمان و دهنگسازیا کوردی یا گونجای نینه ههر زمانه کی جوّره خاسیه ته کا زمانی یا ههی و زمانی کوردی د ئه فی ئالیدا ژ زمانی عهرهبی جودایه (۱٬ همر ومکو " نووری فارس حهمهخان" دبیّژیت: ((عمروزی عمرمبی به کوتومتی، له شیعری کوردیدا ئەستەمە پیادەبکریّت)) $^{(\circ)}$. ھەر چندە کیّشا عەروزیّ کارتیّکرنەکا مەزن ھەبوو لسهر ئەدەبياتا كوردى و هۆزانڤانين كلاسيكين كورد ب رەنگەكى بەرفرەھ يەيرەوكريە، بەلى ئەڤە ئەوى چەندى ناگەھىنىت كو د ئەڤى سەردەمى دا ھۆزان ب كېشىن خومالى نە ھاتىنە نڤىسىن، بەلكو گەلەك ھۆزانين مەولەوى و ھۆزانين ھۆزانڤانين گورانى و داستانى و حەماسى و دلدارى هاتينه نڤيسين، ديسان هۆزانين ئايني" ئههلي حهق" ب كيشا خوٚماليا"هيجايي" هاتينه نڤيسين، ههروهسا تێکستێن ئولا ئێزديان ژی ب کێشێن خوٚمالی هاتینه دارشتن^(۱).

۱ - ٤ - ۱ دمریایین کیشا عهرووزا کوردی:

تهکنیکا کیشا عهروزی د هوزانا کوردیدا ب هاریکاریا چهند دهریایهکین کیشا عهرووزا عهرهبی هاتینه دانان ((کیشا عهرووزی یا هوزانی پشت بهستنی لسهر دهریاییت شعری دکهتن. دوان دهریاین شعریدا، پینگافً" تفعیله " یین ههین. دناف وان " تفعیلا/ پینگافًا" دا برگهیین کورت و دریژ یین ههین)(). دناف هوزانا کلاسیکا کوردیدا چهند جوره دهریایه دهین

⁽۱) عبدالرزاق بیمار: کیْش و موسیقای ههلّبهستی کوردی، چاپی یهکهم، چاپخانهی"دار الحریه" بهغداد، ۱۹۹۲، ل۱۷.

^(۲) د. عبدولرههمان ئاداك: دهستپێكا ئەدەبياتا كوردى يا كلاسيك، چاپا يەكەم، ئالى ئوغلو ماتبەعاجلك، ئستەمبول، ۲۰۱۳ ، ل ۳٦٧.

⁽۲) د. مەسعود جەمىل: قوناغێن كێشناسىيا ھۆزانا كوردى، ل٥٣٠.

عبدالرزاق بیمار: کیّش و موسیقای ههنبهستی کوردی، ل $^{(2)}$

نووری فارس حهمهخان: عهرووزی کوردی، چاپی یهکهم، بلاّوکراوهی ئاراس، ههولنّر، ۲۰۰۶، ل ۱۱. $^{(\circ)}$

 $^{^{(7)}}$ معروف خەزنەدار: كيش وفافيه له شعيرى كوردى دا، ١٩٦٢،ل $^{(8)}$

^{(&}lt;sup>()</sup> نعمت الله حامد نهێلی: شێوازگهری(تیوٚری و پراکتیك فهکولینهك د بیافیٚ هوٚزانیٚ دا)، چاپا ئێکیٚ، چاپخانا حهجی هاشم، ههولێِر، ۲۰۰۷، ۲۰۰۷ .

بکارهینان ههر دهریایهکی قالبهکی تایبهت ههیه کو ژ چهند زیحاف و عیللان پیک دهین، تا وهکو دیرین هوزانی پی هه قکیش بکهت، ب دوویفئیک هاتنا دهنگین بزوین و نه بزوین یهکهیهکا ئاوازی" تفعیله/ پینگاهٔ" دروست دبن و دناهٔ بیاهٔی دیریدا ئههٔ یهکهیا ئاوازی ریتمی دروست دکهت و ژ ئه نجامی دووبارهبوونا ئههٔی ریتمی دناهٔ دیریدا کیشا هوزانی د ناهٔ هوزانا ستونیدا دروست دبیت (۱) نانکو ئه و یهکهیا دناهٔ تیکستی هوزانی دا ب روئی ریکخستنا کیش و ریتمی رادبیت و کومهکا برگان لیهی سیستهمهکی ریزدکهت دبیژنی یهکهیا ریتمی (۱ ژلایی دهنگی و ماتماتیکی قه هندی ئیکن و نافی " پینگاهٔ - تفعیله - foot " لسهره)) (۱).

ئهو كێشێن عهروزێ يێن كو د ئهدهبياتا كورديدا ب بهرفرههى هۆزان پێ هاتينه نڤيسين و داپشتن ئهڤهنه " ههزهج، رهجهز، رهمهل، موزاريع"، ههروهسا كێشێن مينا " متقارب، سهريع، بهسيت، ..." هاتينه بكارهينان بهڵ نه ب رهنگهكێ بهرفرهه و كێم دهێنه ديتن. ياسايێن كێشا ئهڤێن ل خوارێ نه:

- ١ كيشا ههزهج (مهفاعييلون مهفاعييلون)
- ٢ كيشا رهجهز (موستهفعيلون موستهفعيلون موستهفعيلون)
 - ٣ كيشا رهمهل (فاعيلاتون فاعيلاتون)
- $^{(7)}$ كێشا موزاريع (مەفاعىيلون مەفاعىيلون مەفاعىيلون مەفاعىيلون $^{(7)}$

۲ - سهروا د هۆزانا كورديدا:

سهروا وهکو رهگهزهکی سهرهکییی هۆزانی، د زمانین جیهانیدا چهند زارافین تایبهت ههنه ژبۆ ئهفی زانستی، ههر وهکو ب ئینگلیزی "Rime- Rhyme" و ب فرهنسی "Rime" ب عهرهبی "القافیه" فی دانان. سهروا کاری ریکخستنی دکهت دنافا تیکستی هۆزانیدا ((ئاماژی ددهته دوماهیا دیرا شعری، یان ژی کاری ریکخستنی دکهت و گرنگیا ئهوی بهرزتر دبیت دهمی ب رامانی فه دهیته گریدان، کو پهیف دکهفنه بهرامبهری ئیک)) فی سهروا دههر قوناغهکا ئهدهبیاتا کوردیدا روله کی گرنگ دیتیه د ئافاکرن و داریتنا تیکستا هوزانیدا، سهروا خالا ههره دیار و بهرچافه دههر جوره هوزانهکیدا واته مهرجهکی ساده و سهرهکیییه ژبو پهسهندیا هوزانی ب تایبهت دهوزان فولکلوری و کلاسیکیدا ژبهر کو هوزان بی ههبوونا ههموو مهرجین دی ب سهروایی هوزانه، ژبهرکو ب رییا سهروایی ههر کهس ههست ب هوزان و شعریهتا هوزانی دکهت.

⁽۱) نعمت الله حامد نهێلی: شێوازگهری(تيوٚری و پراکتيك ڤهکولينهك د بياڨێ هوٚزانێ دا)، ل ۲۱۰.

⁽۲) پاسری حمسمنی : بنیاتی ریتمی دشعرا نوو یا کوردی دا، ل۳۶.

^(۲) د. مەسعود جەمىل: قوناغێن كێشناسىيا ھۆزانا كوردى،ل ٦١ .

^(؛) عەزيز گەردى: سەروا، چاپى يەكەم، چاپخانەى وەزارەتى رەوشەنبى*ر*ى، ھەولێر، ١٩٩٩، ل ٢١.

⁽۵) اوستن ورين ، رينية ويليك:نظرية الادب، ت: محي الدين صبحي، مطبعة خالد الطرابيشي، دمشق،١٩٧٢، ص٢٠٨.

((مهرجهکی گرنگ و پیویسته بو شیعری کوردی))^(۱). وهکو پیناسه دشیاندایه بیژین کو سهروا ((بریتی یه لههاوبهشکردنی دوو بهیتی شعری یان زیاتر له دوا پیت دا، یاخود دتوانین بلیّین دوو بهیت یان زیاترکوّتایی یان به پیتیّك یان دوو پتی وهکو یهك دیّت))^(۱).

۲ - ۱ سهروا د هۆزانا فۆلكلۆرىيا كوردىدا:

د هۆزانا فۆلكلۆرىيا كوردىدا سەروا ئالاقەكى گرنگە بوو ژ لايى موزىكى قە كو دىرىن هۆزانى ب گيان دئىخىت و چىژا هونەرى زىدە دكەت ((پرانىيا هۆزانىن فلكلۆرى يىن كوردى ژبۆ سىران گوتنى هاتىنە دانان و ئەق چەندە دخوازىتە سەروايەكا ب هىز)) (۲). سەروا دناق هۆزانىن فۆلكلۆريىن كىش و بىكىشدا دهىنە دىتن رولى هونەرىيى سەروايى دگەهاندا پەيام و رىكخستنا رستە و دىرىن هۆزانىدا يى كارىگەرە واتە ناخى ھۆزانى دقەژىنت. سەروا دستران و لاوك حەيران و گوتنىن مەزناندا ب ھەمەرەنگى د دەنگان، پەيقان و چارچوقاندا دەردكەقىت ئەقە ددەمەكىدا كو ھەر دەقەرەكى يان شىرە زارەكى يان شىرە زارەكىدا جوادهى ھەنە. (بشىرەيەكى گشتى سىرانا كرمانجىا ناقەراست ژلايى چارچوقانقە دبىتە ووت سەروا " بەلام دھۆزانا دەقەرا بەھدىناندا پىر ژ چارچوقەكى ھەيە) (ئى بىر نەرونە د سىرانا فۆلكلۆرىدا ب ئەقان دونگانە:

سه دوای تو چسهرخ چهمهربی نهشهوقی مانگ بی نهزهردی خوربی خوربی مانگ بی نهزهردی خوربی مانگ بی نهزهردی نهنوشی مانگ بی نهروشی نهنوشی نهنوشی ده اکهنی و رهشی بپوشی (۵)

د ئەقىّ پارچە ھۆزانى<u>ّد</u>ا ئاوايىّ جووت سەروا خويادبىت ل گورى دىتنا "د. مسعود جميل" ئەق جۆرە سەروايە گرنگترين چارچوقىّ سترانا كرمانجيا ناقەراستە ^(١).

پهيڤێن سهورايێ: "جهمهربێ، خوربێ "، "نهنوٚشێ ، بپوشێ " وهکو ديار گوهورين کهتييه سهروايێ ههروهسا ژلايێ دهنگێن سهروايێ قه د دێرا ئێکێ دا (ر، ب، ێ) دێرا دووێ (وٚ، ش، ێ).

همروهسا سمروایا دهوّزان و سترانا ده قمرا به هدیناندا، گهلهك چارچوقه همنه همر ومكو "د. مسعود جمیل" دیاردکهت، کو ب ئه قی رمنگی ل خواری نه:

⁽۱) معروف خهزنهدار، كيْش و قافيه له شعرى كورديدا، چاپخانهى، الوفاء، بهغدا،١٩٦٢، ل٥٦.

^(۲) ئازاد عبدالواحد کریم، نوێکردنهوه له شیعری کوردی دا، دوای جهنگی جیهانی یهکهم، ناهی ماستهر، زانکویی بهغدا، کولیژی پهروهردهی — ئیبن روشد، بهغدا، ۱۹۹۵،ل ۹۳.

⁽۲) د. مسعود جمیل: قوناغین کیشناسییا هوزانا کوردی، ل ۱۸۱.

⁽٤) ههمان ژێدهر،ل ۱۸۲.

^(۵) ئیبراهیم باجهلان و همردمویّل کاکمیی: هملبژاردمیهك له هونراومی فوّلکلوّری کوردی، ناوچهی گمرمیان، بمرگی سیّیهم، چاپی یمکمم، چاپخانمی شفّان، سلیّمانی، ۲۰۰۶، ل ۱۵۹.

⁽٦) د. مسعود جميل: قوناغين كيشناسييا هوزانا كوردى، ل ١٨٢.

- ١- سێينهيا بازنهيي.
- ۲- سێينهيا ئێکگرتي.
- ٣- سێينهيا دووبارهكري.
- أ دووبارهكرنا نيڤهديٚريٚن تمام.
 - ب دووبارهکرنا کورت.

كانيا نالبهندا لهيليّ.	هۆب ئەيلوكا <mark>تىسارى</mark>
كانيا نالبهندا لهيليّ.	ته ل سهری کۆرا <mark>تاری</mark>
كانيا نالبهندا لهيليّ.	من حدیفه تو بی ٰ یا ری

هۆب ئەيلوك المرتوشى كانيا نائبەندا ئەيلى. تە ل سەرى قىلەرە يۆشى كانيا نائبەندا ئەيلى. تو سەرمەمكا ئىللۇرۇشى كانيا نائبەندا ئەيلى (۱۰).

وهکو یا دیار د ههرسی نیفهدیرین کوپلا ئیکیدا کو سهروایا ئهوان ب پهیفین " تیاری، تاری، تاری، یاری " ب دوماهیک دهیت و دههرسی نیفهدیرین دووی ژ کوپلا ئیکی ب رهنگهکی دووبارهکری پهیفا سهروایا " لهیلی " دووبارهدبیت. ههروهسا کوپلا دووی دیسان پهیفین سهروایی " نوشی، پوشی، فروشی " هاتینه بهرامبهر ههر سی نیفهدیرین دووی. ههمان رستا دووبارهکری کو ب پهیفا سهروایی" لهیلی " دوماهیک دهیت دیاردبیت واته چارچوفی وی ب ئهفی رهنگییه:

اً ۔ اُ

Î - Î

اً - اً

ب - أ

ب - أ

ب - أ.

بهیت وهکو جوّرهکی هوّزانی خودان سهروایهکا تایبهته و گرنگی پی هاتیه دان ((ژبونا هندی دهقی شعری یی مشت بیت ب موزیکی پتر کارتیکرنی ل وهرگری بکهت))(۲). ئهقه د دهمهکیدا کو بهیت د ههبوونا خوّدا چیروکهکا بهربهلاقا جقاکیه، لی ب رهنگهکی ریکخستی دکهقیته ناق چارچوقین دیرین هوّزانیدا ب سهروایهکا ریّك و پیّك دهینه قههاندن، ئه چارچوقی بهیت لسهر دهینه دانان ((پرانیا جاران ژ چار ریّزان پیکدهین ئه چوار ریّزه جار ب شیّوی: أأأأ

⁽۱) کامیران دهرباز هروری و شقان شکری هروری: ستران و دیلان، ل ۱۷۱.

⁽۲) یاسری حمسمنی : بنیاتی ریتمی دشعرا نوویا کوردی دا، ل ۸۳.

و جار ژی ب شیّوی أ أ أ ب) $^{(1)}$. راسته وهکو بهیت چوار ریّزی دهیّنه نقیسین بهلی نهقه نهوی چهندی دیارناکهت کو ب چارچوڤیّن جودا نین مینا (أ اُ، ب ب، ج ج) و (أ اُ ب اُ)

سهروايا ئهڤي كويليّ ب ئهڤي رهنگيه (أ، أ، أ، أ) و دهنگيّ سهرواييّ (ي، ه).

ئهگهر ئهم بنێرينه چوارينهكا بهيتا (داستان)ا زهمبيلفروش كو ب سهروايا (أ، أ، أ، ب) هاتيه نڤيسين.

دی دی هلون دیسان ب جوش جارهك ژجاری مهی بنوش بیژم قصال زهمبیلفروش دا سهح بکهین حیکایهتی (۲۰

د ئهڤێ چوارینێدا سهروا د ههر سێ نیڤهدیرێن ئێکێدا یا ئێکگرتیه بهلێ دنیڤه دێرا چوارێ دا دهێنه گوهورین. ب ئهڤی رهنگی

جۆش.	
بنوش.	
فروش.	
حيكايەتى	
اپ(ۋ، ش)	دهنگن سهر و

سهورا د نیفه دیرا چواریدا د ههمی کوپلاندا دووباره دبیت.

همروهسا سمروا دهوزانا بیکیشدا مینا "حمیران، حمیرانوك، پایزوك، لاوك، لافر" دهیته بکارهینان سمروا تیدا دیاردبیت و همر جوّرهکی ژ ئمقان جوّران تارادهکی چارچوقهکی تایبهتمهند ژی همیه.

بۆ نموونه:

ئسهز ل زوزانسا تسو ل زوزانا لاوكى ده لال هارودين بو ل كولانا هسسهكه چاڤيّت من ڤيّت كهڤن

⁽۱) د. مسعود جمیل: قوناغین کیشناسییا هوزانا کوردی، ل ۱۸۷.

^(۲) حەجى جندى: دمدم، چاپا يەكەم، بەلاكراوەى ئاراس، ھەولێر ۲۰۰۷، ل۳۷.

⁽۲) وهصفی حسن ردینی: بهیتا زهمبیلفروش، ل ۸۱.

پهیڤێن سهروایێ (زوزانا، کولانا، کوٚڤانا) دهنگێن سهروایێ (۱،ن،۱).

چارچوڤێ ئەڤێ حەيرانوكێ (أ أ ب أ) رەنگە ئەڤە بەرفرەھترين جورێ چاچوڤێ سەروا حەيرانوكێ بيت رێژا زێدەيا حەيرانوكێ ب ئەڤي قالبي ھاتيە دارێتن*.

۲ - ۲ سهروا د هۆزانا كلاسيكىيا كورديدا:

هۆزانا كلاسىكىيا كوردى خودان سەروايەكا ب هێزه، ژبەر كو سەروا مل بەلى كێشێ وەكو دوو رەگەزێن هۆزانا كلاسىك ب شێوەيەكى ئەندازەى ھاتيە پەيرەوكرن ((قافيە مەرجەكى گرنگ و پێويستە بۆ شىعرى كوردى)) $^{(7)}$. واتە ھۆزانقان يى پابەندبوو ب سەرەدەرىكرن و بكارھىنانا سەروايى ب رەنگێ زانستى، ھەروەسا لسەر ئاستێن چارچوڤە و پەيڤ و دەنگان بكارھاتىيە و ھەر يەك ژ ئەڤان دناڤ خودا چەند جۆرە سەروايەك ھەنە**

بۆ نموونه سهروا لسهر ئاستى پەيڤان د ئەڤى ھۆزانا كلاسىكىيا كوردىدا.

ئــــيرو ژ مورتدا تــه دئي من ب برينه (الله) چ حهبيبي چ طه بيبي ڤهكهوينه (۳)

> پهیڤێن سهروایێ: (برینه، کهوینه) دهنگێن سهروایێ: (ی، ن، ه)

کهواته سهروایی روله کی کارتیکه رههیه لسهر تیکستا هوزانی و گههاندنا پهیامی ب شیوه کی زانستی ((ههستیکی جوان و سهرنج راکیش به دهقه که دبه خشی)) (3). خودان تایبه تمهندیه کا هونه ریی موزیکییه دگهل کیشی بنیاتی دیرا هوزانی نافادکه ت.

واته کیش و ریتم و سهروا د ههر قوناغهکا ئهدهبیاتا کوردیدا رولهکی گرنگ ههبوویه د داریّتنا فورمی هوزانیّدا. د ریّبازا کلاسیزمیّدا یاساییّن کیّشا عهرووزی دهاتنه پهیروکرن، کیّشا هوزانی ب چهند دهریایهکان یا چارچوقهکری بوو و ریتما وی ل گوری " تهفعیلهییّن" ئهوی دهریایی دیار د بوو. هوزانا فولکلوّرییا کوردی لسهر کیّشا خوّمالییه، پیّك دهیّت ژ چهند جوّره

⁽۱) رێػێۺ ئامێدى: حهيرانوكێت كوردى، ل ۲۱۳.

^{*} بنێره: معروف خهزنهدار، كێش و قافيه له شعرى كورديدا، ل ٥٦ – ١٦٧.

⁽۲) معروف خهزنهدار، کێش و فافيه له شعري کورديدا، ل٥٦.

^{**} عەزىز گەردى: سەروا، ل ٥٥.

^(۲) محمد امین دوّسکی: شروّفهکرنا دیوانا مهلاییّ جزیری، بهرگیّ، چاریّ، چاپا ئیّکیّ، چاپخانا حجی هاشم، ههولیّر، ۲۰۰۷، ل ۱۷۱۱

⁽³⁾ کانیاو عوسمان مستهفا: لیّکولینهوهیهکی شیکاری له شیعره کوردییهکانی (راجی) دا، نامهی ماستهر، زانکویی سهلاحهدین، ههولیّر، سالی ۲۰۱۰،ل ۲۷.

کیشهکا و ئهو کیّش ژ چهند یهکهیان پیّك دهیّن وهکو یهکهییّن " ۳ ، ۶ ، ۵ " ، ئه څ جوّره هوّزانه دبنه دوو جوّر، هوّزانا " ب کیّش ، بی کیّش " هوّزانا ب کیّش ژ کیّشیّن " ۷ ، ۸ ، ۹ ، ۱ " پیّك دهیّن و یا بی کیّش ب شیّوهکی ههرهمهکی کیّش تیّدا دهردکه فن . ژ ئالیی سهروایی فه، سهورا وهکو خالهکا دیار و بهرچا فه د ههر جوّره هوّزانهکیّدا روله کی گرنگ د ئافاکرن و داریّتنا هوّزانیّدا دیتیه، چیّژا هونهری و فه ژینا ناخی هوّزانی و موزیکا وی لسهر سهروایی ئافادبیت، ههر قوناغهکا ئهدهبیاتا کوردی چارچو فیّن خوّ ییّن تایبه بو سهروایی ههنه.

باسی دووی: زمان و وینی هوزانی: ۱- زمانی هوزانی تیگهه و پیناسه:

زمان ومكو شەنگستى ئاڤاكرنا بنياتى ھونەريى ھەر تىكستەكى ئەدەبى دھىتە نياسىن، د رویی خو یی جفاکیدا ئالاقهکی لیک تیگههشتن و پیکگوهورینا هزر و بیرایه، بهلی پهیوهندیا زمانی دگهل هۆزانی قهدگهریت بو فهلسهفه و تیرهوانینا هۆزانقانی بهرامبهر جیهانی. شیوازی بكارهينانا زمانى ژبۆ دەربرينين خۆ يين ئەدەبى ب ريكخستنەكا تايبەت، ((زمانى شيعرى جوريّكه له ريّكخستني وشه، وشهكان بهكومهليّك واتا دهولهمهند دهكات، ئهو واتايهش له ئهنجامي تیّکهڵ بوونی واتایی دورستی و واتایی خوازهیی لهگهل بنیاتی ریتم دا بهیهك دهبهستیّن))^(۱). ب مهرهما گههاندنا پهیامی ب دهربرینین ئیستاتیکی و تام و چیژا ئهدهبی و هونهری بگههیننه گوهدار و خوانده قانی، زمان ب گشتی بنهما و رهگهزهکی سهرهکی و کارایه ژبو لقاندن و بجه هينانا ئەركى رەگەزين دن يين ئەدەبى دناڤ تيكستيدا. ((چونكە ئەوان لە ريگاى زمانەوە دەردەبردرێن و زمان ئەوان دناسينێ))^(۲). "گورگ" دبێژت: ((زمان يەكەمين توخمێ ئەدەبى یه))^(۲). ههر ئهڤهیه گرنگی دایه بابهتی زمانی شعری و بویه جهی پیتهییدانا رهخنهگران. ب كارهينانا زماني خالا جوداهيٽيه ژبو قوناغين ئهدهبياتي ب گشتي، شيوازي خودي هوزانڤاني بخو دیاردکهت، ئهو سهرهدهریکرنا دگهل زمانی دبیته هیْقیْنی نافراندنا جوّر و رهگهزیّن ئهدهبی ((شێوازی مامەلەکردن لەگەل زماندا وای کردووه رەگەزە ئەدەبىيە جياوازەكان دورستبێن)) (، ئەڤ بەرھەمىن ئەدەبياتى دېنە بنگەھى بەرفرەھبوونا فەرھەنگا زمانى چونكە رولى ھۆزانقانى رولهکی کارتیکهره لسهر قه رین و نویبوونا پهیث و ئامازهین نوی ب ریکا هزرکرنا میشکی و ههست و سوزین گهرم کو دبنه لایهنی ئیستاتیکی یی ژ ئهنجامی ههلچونین ناخی هوزانفانی دەركەفتىن، بوينە داھێنانا پەيڤێن ھۆزانىێ ((وشەيەكە لەناو خەلك بەكارنەھاتووە شاعير خوى دایدههێنێ))(۵). کهواته هۆزانڤان ههولا وێ چهندێ ددهت کو زمانێ هۆزانێ زمانهکێ فانتازی بیت، دویری ئاماژه و دهربرینین ساده و زمانی روژانه بیت. ب مهرهما بنیاتنانا دهقه کی هوزانی یی قهبه و ههولددهت ههموو بياڤێن شعريهتێ بنهجه بكهت. ((شعريهتي زمان و پێكهاتهكهي لهههر تێکستێکی ئهدهبیدا پهیوهسته بهجونیهتی بنیاتنانی زمانێکی تایبهت له پێکهاته و رسته و

^(۱) ئیبراهیم ح*هسهن ئهحمهد: شیّخ رهزایی تالهبانی ۱۸۳۵ — ۱۹۱۰و زمانی شیعره کوردییهکانی، نامهی ماستهر، بهشی کوردی، کولیژی یهروهرده، زانکویی سهلاحهدین، ۲۰۰۲، ل ۵۸.*

⁽۲) سهنگهر شیخ قادر: بنیاتی گیرانهوه له داستانی (مهم ز زین) ی نهحمهدی خانی و روّمانی (شاری موسیقاره سپیهکان)ی بهختیار عهلی دا ل ۸۲.

^(۲) ف. تشيتشيرن: الافكار و الاسلوب: ترجمة: الدكتورة حياة شرارة، دار الشؤن الثقافية العامة، بغداد،، ص٢١.

⁽۱) سهنگهر شیخ قادر: بنیاتی گیرانهوه له داستانی (مهم ز زین) ی ئهحمهدی خانی و روّمانی (شاری موسیقاره سپیهکان)ی بهختیار عهلی دا، ل ۸۳ .

^(۵) ئەرستو: هونەرى شىعر، وەرگێرانى: عەزيز گەردى،چاپخانەى گەنج، سلێمانى، ٢٠٠٤، ل٧٩.

دەستەواژه كە لەزمانى ئاسايى رۆژانە ئوتوماتىك دوربكەويتەوه))(٬٬) هزر د ئاڤراندنا پەيڤاندا وەكو مىكانىزما ھۆزانڤانى ژبۆ دارێتنا فۆرم و تەكنىكا شعرى يا نوى بكاردھێت ئانكو زمانى ژيرى ب تەرزەكى نوى ب شێوازەكى تايبەت ڤەدگوھێزيت بۆ زمانى ھەست و سوزان ((بەلكو پەيام و واتايێت نو ژى د تێكستىدا د ئاڧرينت و خويندەڤانى پشكدارى كريارا داھێنانا شعرى دكەت))(٬٬) ئەڭ زمانى بكاردھێت دقوناغێن پێشڤەچوونا ئەدەبياتى و ب تايبەت ھۆازنێدا سەرەراى جوداھيێن فۆرمى، تێگەھ و رامان و ھێمايێن پەيڤان دھێتە گوھورين، ئەڤە ژى بۆ ھوكارێن ائاينى، شورشێن نەتەوەيى، سياسى، جڤاكى، جيهانى" ڤەدگەريت گوھورين لسەر ئاستى جيهانى ژ روويى رەوشەنبىرى و ئەدەبى و كەلتورى بونە ئەگەر كو ژانەرێن نوى و جودا بهێنە ھەبوونى، ئەڤان ژانران سەردەم بۆ سەردەمى رويێن خۆ گوھارتن د ئاليى روخسار و ناڤەروكێدا، ھەبوونى، ئەڤان ژانران سەردەم بۆ سەردەمى رويێن خۆ گوھارتن د ئاليى روخسار و ناڤەروكێدا، ئىڭ ژ ئەوان رەگەزێن بەردەوام د گوھورينێدا زمانە، كەواتە ديروكا ھۆزانى دگەل زمانى يا كەڤنارە، ئەڤە ۋى ئەگەرەكە كو شپوڤەكرن و ديتنا رەخنەگران بۆ زمانى ھوزانى يا ژێك جوداسىت و ھەر ئێك ب رەنگەكى جودا ھەلسەنگاندن و رەخنەيا خۆ لسەر ئاڤابكەت.

۱ - ۲ زمان د هۆزانا كورديدا:

ههر وهکو مه گوتی زمان بربرا پشتا ههر بنیاتهکییه یی کو تیکستا ئهدهبی لسهر دهیته ئافاکرن، ئهو بنیات بریکا ئهوان ترازان و تیکدانین دنافی یاسایین زمانیدا دورست دبیت کو ژ ئالیی هوزانفانی فه سهر ژنوی فورمهکی مهبهستدار دئافرینیت. د ئهدهبیاتا کوردیدا ب تایبهت د هوزنیدا، ههر فوناغهکی ژ فوناغی دهبازبوونا کاروانی ئهفی ژانری ئهدهبی لسهر ئاستی زمانی ب گشتی جوداهیین بهرچافی ههنه، ههتا ژ ئالیی پهیف و زارافین زمانی ئهفی چهندی ژی ئهگهرین خو ههنه (ائهدهبی ههر نهتهوهیهك سهیرکهین دهبینین کومهلیك وشه و زاراوی تیدا بهكارهاتوه لهگهل سهردهمی تر جیاوازه ئهمهش بههوی بارودوخی سیاسی و کومهلایهتی و ئابوری کهلهوسهردهمه هاتوته ئاراوه کاریگهری لسهر زمانهکه ههبووه))(۲). ئهگهر تهماشهی زمانی هوزانا کلاسیکییا کوردی بکهین یا پره ژ هیما و زارافین عهرهبی و فارسی و ئیسلامی ئهفی چهنده ژی ژ کهگهری کارتیکرنا ئولا ئیسلامییه ب سهر گهای کوردا ب تایبهت تهخا خواندهفان و هوزانفانا ژبهرکو دهرگههی وهرگرتنا مهعریفی و زانستی ئولی د حوجره و مزگهفت و تهکیاندا بوو لهوما کارتیکرنا قورئان و زمانی عهرهبی زور زالبویه لسهر هزر و تیروانینین ئهوان دکارهینانا زمانی کارتیکرنا قورئان و زمانی عهرهبی زور زالبویه لسهر هزر و تیروانینین ئهوان دکارهینانا زمانی کارتیکرنا قورئان و زمانی عهرهبی زور زالبویه لسهر هزر و تیروانینین ئهوان دکارهینانا زمانی کارتیکرنا قورئان و زمانی عورهبی زور زالبویه لسهر هزر و تیروانینین ئهوان دکارهینانا زمانی

⁽۱) سروه طاهر عهلی: بنیاتی هونهری لهکومهل چیروکی "ههڵۆ ڕووف بێگهرد" دا، نامهی ماستهر، زانکویی سلێمانی، سلێمانی، ۲۰۱۵، ۱۲۰۱۵.

⁽۲) د. نعمت لله حامد نهیّلی: پراکتیزهکرنا رهخنا نوو یا ئهنگلو ئهمریکی لسهر تیّکستیّن گروپا نووکرن ههر و ههر، چاپا ئیّکیّ، چاپخانا هاوار، دهوك، ۲۰۱۳، ل ۱۷۷ – ۱۷۸.

^(۲) ماکوك موکود حهویّز: لیّکولینوهیهك له شیعرهکانی ههژار، نامهی ماستهر، زانکویی سهلاحهدین، ههولیّر، ۲۰۰۸، ل ٦.

ئەدەبىدا. ئەقە سەردەمىكى دوور و درىد تەنانەت رويى سىاسى و جفاكى و ئاستى ھزرا نەتەوايەتى دى فاكتەرەكى دىھ د ئەقان جوداھياندا، ھەروەسا كارتىكرنى لسەر نويبوون و دايكبوونا جۆرىن ئەدەبى دكەت، بۆ نەوونە پشتى جەنگى ئىكى يى جىھانى كو قوناغەكە نوى ھاتە پىش ئەدەبىاتا كوردى نوياتىەك بخوقە دىت و ھىدى ھىدى بابەتىن نوى ھەمبىزكرن، شىا پەيوەندىدكا باش دگەل ئەدەبىاتا دەوربەرى خۆ بكەت، ھزرا نەتەوايەتى خورت بوو، ئەقە بۆ ئەگەرەك كو پەيقىن رەسەن و خومالى ل جھىن پەيقىن بىانى بگرن (۱).

همرومسا ئهدمبیاتا فۆلكلۆرى ب گشتى چهقى هۆزانى ب تایبهتى وهكو زەنگینتریت پشكا ئەقى ئەدەبیاتى دناق دیالیکتین زمانى كوردیدا ههر ژ دەستپیكا دیروكى ههتا ئەقرو دبینن خودان زمانهكى خومالییه، ئەق قوناغا دویر و دریژ شیایه بهرامبهر ههر كاودانهكى ب راوهستیت زمان و پهیقین خو یین رەسهن ب پاریزیت و فهرههنگهكا مشت ژ پهیق و زاراقین زمانى كوردى ل پشت خو بهیلت، واته زمانى هۆزانى زمانهكى تایبهته و بهردهوام د گوهورینى دایه. ئەقە ب شیوهیهكى گشتى. ئەگەر ل پهى سیستهم و پیكهاتهیا ئارستین زمانى ئهم روهنكرنى بدهینه بابهتى خو دقیت ههموو هیما و یهكهیین ناقا ئەقان ئاستاندا دابهش بكهین و شروقه بكهین. ((ههر ئاستهكى سیما و ساخلهت ئهركى خو یى تایبهت بو پشكادریكرنى د داریتنا زمانیدا كریه))(۲).

ئانكو ئاستين زمانى ب تەۋايى رولى ئەقى پروسيسى دگيرن ژبۆ بەرجەستكرنا رولى بنياتى ھۆزانى لدويڤ ھزرا ھۆزانقانى.

- ئاراستى زمانى ل گورەيى زوربەيا زمانقان و شارەزايين زمانى پارقە دبيتە سەر سى تەوەرين سەرەكى:
 - ۱ ئاستى مورفۇلۇژى Morphological
 - ۲- ئاستىٰ سىنتاكسى Syntacs
 - ۳- ئاستى سىمانتىكى Semantics.

ژبلی ئەقان سی ئاستان ئاستی فونولۆژی - Phonological" ژی یی همی و همر ئاستهك ژ ئمقان ئاستان بو سمر چهند بن بهشهكان پارقهدبیت واته همر یهك ژ ئموان رولی خو یی ریزمانی دسیاقی واتاییدا دبینت.

⁽۱) دلشاد عهلی: دیلان شاعیر و ئازادیخواز، چاپخانهی کوری زانیاری عیّراق، بهغدا، ۱۹۸۱، ل ۵۱.

^(۲) جنار صدیق غازی: ئاراستین تهکنیکی د شعرا نوی یا کوردی دا، ل ۷۵.

⁽٢) د. عبدالوهاب محمد على الصدواني: الضرورة الشعرية، مطبعة التعليم العالي، موصل، ١٩٩٠، ص٢٤.

۱- ئاستى فونوتوكى ((بزافترين ئەندامە ژ المشى فونەتىكى ((بزافترين ئەندامە ژ المشى ھۆزانى)) (۱) . چونكە رولەكى كارتىكەر و گرنگ دېينت دزمانى شعرىدا و ئەركى ئەقى يەكەيا بچىك يا زمانى ئاراستەكرنا واتايىيە، ب دەنگداركرنا پەيقىن سادە يىن بىدەنگىن فەرھەنگى ئانكو ((ھۆزان رىكخستنەكە بۆ ئاراستەكرنا دەنگىن زمانى)) (۱) . گەلەك جاران ھۆزانقان دناق ھۆزانىدا ب كارھىنانا خرقەبونىن فۆنىمان گوتارا خۆ يا شعرى ب لقىن دئىخىت و د ھۆندرى تىكستىدا كو ئارستى سىاقى موزىك و رىتما تىكستى تىكدچىت.

7- ئاستى مورفۆلۆژى/ پەيفسازى - Morphological؛ پەيف وەكو بەھاترىن يەكەيا زمانىيە د ئەفى ئاستىدا قەكولەران د بىياقى شروقەكرنا ھۆزانىدا جەەكى بلند دايە پەيقى، ژبەركو دناق تىكىتى ھۆزانىدا پەيقى نە ب تىن واتايا فەرھەنگى ھەيە، بەلكو ئەم شىين چەندىن رامان و ھىنا ئاماۋەيىن نوى بدەينە پەيقى كو ھۆزانقان خودان بەھرەيە و شيانىن ھەين ھەمە لايەنيا دياردان د نەخشەكىنىانا تىكىتىدا بكەت ژ ئالىي دووبارەبوونا پەيقان و ژلايى ستوونى و ئاسويى، مژداريا رامانى پەيقىن ھىمادار و سەبول، فەرھەنگا پەيقىن خومالى و بىيانى و پىكەاتنا پەيقان.... (۱۰). واتە تىكىت مالىچىكا ژ دايكبوونا رامان و ئاماۋىيىن نوييە، نەخشەكە تىدا رويى پەيقى دگوھورىت دەمىدا زمانى مەزن و بەرفرەھ دكەت ھەر وەكو " ياكىسون " چەند ئەركەك ژبۆ ئەقى ئاستى دياركرين*

۳- ئاستی سینتاکسی پستهسازی - Syntactical؛ دناهٔ ئاستی پستهسازیییدا مینا ئاستین دن گوهورینین ریزمانی و تیکدانا یاسایین ریزمانی دیاردبیت، ب مهرهما سهر ژنوی ئافاکرنا زمانه کی د ناخی زمانیدا واته "زمانی هوزانی" کار لسهر پشکین ئاخافتنی ب گشتی دکهت و چاوانیا پیکفهگریدانا ئهوان ژبو چیکرنا رستین واتایی ((ئههٔ ئاسته یی گریدایه لسهر پیکهاتا رستا و ریکین پیکهاتنا ئهوان و تایبهتمهندیین سینتاکسی و ئیستاتیکی))(ئ). هوزانفان ب تهکنیکین نوی دهستکاریا رستین زمانی دکهت ژبو چیکرنا سیمایین هونهری دتیکستیدا. چونکه لادانا زمانی ئاسایی ژبو مهرهمهکا ئیستاتیکییه.

٤- ئاستى سيمانتىكى/ واتاسازى - Semantics؛ ئاستى سيمانتىكى "دەلالى" وەكو زانستەكى زمانى يى واتايى رەھىن خۆ دناڭ بىاڭىن زانستىن جودا دا ھىلايىنە ((زانستى دەلالەتى وەكو پارچەيەك ژ زانستى زمانىڭانىا نوى پەيدابوو. لى پراكتىكرنىن وى د چارچوڭى بىاڭى زانستى زمانىدا دەبازبوينە و چوينە دناڭ بىاڭى زوربەيا زانستىن مروۋايەتىدا و ژ ئەوان ژى چوويە دناڭ

⁽۱) همڤال سەلىم تەيب: بونيادگەرى دناڤ رەخنا كوردى دا(ژدەستپێكێ ھەتا سالا ٢٠٠٣)ێ، چاپا ئێكێ چاپخانا حەجى ھاشم، ھەولێر، ٢٠٠٦، ل ١١٢.

⁽٢) طراد الكبيسي: كتاب المتنزلات (منزلة الحداثة) مجلد الاول، دار الشؤن الثقاغية العامة، بغداد، ١٩٩٢، ص٢٢٣.

^(۲) د. نعمت لله حامد نهیّلی: پراکتیزهکرنا رهخنا نوو یا ئهنگلو ئهمریکی لسهر تیّکستیّن گروپا نووکرن ههر و ههر، ل ۱۸۰.

 $^{^*}$ هەڤال سەلىم تەيب: بونيادگەرى دناڤ رەخنا كوردى دا(ژدەستېێكێ ھەتا سالا ٢٠٠٣)ێ، ل ۱۱۹ - ۱۲۰.

⁽٤) د. صلاح فضل:نظرية البنائية في النقد الادبي، الطبعة الثالثة، دار الشؤن الثقافية العامة، بغداد١٩٨٧. ص........

رهخنا ئهدهبیدا))(۱) ب تایبهت هۆزان ب رهنگهکی بهرفرهه ههمبیز دکهت دناق تیکستی هۆزانیدا پیداگریی لسهر واتایین راسته و و مژدار دکهت و ئه ناسته شروقه کرنا پیکهاتا رستی دکهت ژلایی ریزمانی و ژلایی واتایی و لوجیکی قه کو هۆزانقان ب تهکنیکه کا هۆنهری ههولا دانانا وینهیین ئالۆز و واتایین نهلوجیکی دکهت و دههمان دهمدا رستین وی د زمانینه و دهینه ههلسهنگاندن و وهرگرتن. هۆزانقان مینا یاریکهره کی شاره زا د ناق زمانیدا یاریان ب لوجیکا واتایی دکهت و سیمانتیکی دفهرههنگیدا دکهته پره بو گههاندنا دهلاله تین خو د چارچوقی یاسایین ریزمانیدا.

۲ - وێنێ هۆزانێ زاراف تێڰهه و پێناسه ،

دەربارە*ى* تێگەھێ وێنێ هۆزانێ رەخنەگران د رێبازێن رەخنەيى يێن جودادا بكارهينايه هەر وەكو" ريتشارد" دبێژيت: ((دبيت تێگەھێ وێ يێ بەرچاڨ بيت، يانژى دانەكا كوپيكرى بيت

⁽۱) د. نعمت لله حامد نهیّلی: شیّوازگهری (تیوری و پراکتیکی و قُهکولینهك دبیاڤیّ هوزانیّ دا)، چاپا ئیّکیّ، چاپخانا حهجی هاشم: ههولیّر، ۲۰۰۷، ل ۱۳۳.

^{(&}lt;sup>۲)</sup> د. نعمت الله حامد نهێلی: پراکتیزهکرنا رهخنا نوو یا ئهنگلوئهمریکی لسهر تێکستێن گروپا نووکرن ههروههر،چاپا ئێکێ، چاپخانا هاوار، دهوك، ۲۰۱۳، ل ۲۱۳ - ۲۱٤.

^(۲) مەسعوود ياسين چەلكى: رۆڭى ھونەريّن روونبيّژيىّ د چيّكرنا ويّنىّ ھۆزانىّ كورديدا، چاپخانا حاجى ھاشم،، ھەوايّر، ٢٠١٢، ل٣٩.

^(؛) شەھلە كريم حوسێن: كاريگەرى ئەدەبى فۆلكلۆر لە شيعرەكانى(مەدحەت بێخەو)دا، نامەى ماستەر، زانكوى سەلاحەدين، ھەولێر، ۲۰۰۷، ل4۸.

ژ ههست و سوزا، یانژی بیت هزرهك یان رویدانه کا هوشینی بیت کو نوونهریا تشته کی بکهت و دبيت فۆرمەك بيت ژ فۆرمێن رونبێژيێ..))(۱) وێنێ هۆزانێ د سياقەكێ بەرفرەهێ دەلاليدا ئەركىٰ وێنەكرنا ھزرو خەيال و ديتنێن ئيستاتيكى يێن جيهانا ھۆزانڤانى دبينيت، وەكو پروسێسهکا عهقلی ((کو دگهوههرێ خودا جيهانا هزرێ په، پټر ژ هندێ کو سهر ب جيهانا ژپواري بیت))^(۲)، هۆزانڤان نه فوتوگرافهره کو سروشت و کهتواری ب رههایی بکهته ژیْدهریٚ کیْشانا ویْنیْن خۆ، بەلكو ھەلچونێن دەروونى وسەربورێن وى يێن ھۆنەرى دگەل بيرمەنديا وى دبنە ئافرێنەرێن ئەقان وينان ھەروەسا "د. جابر عصفور" دەربارەى تىگەھى وينەى دبيژيت: ((وينه ئالاقى ئاشوپێيه و ئهگهرو كهرستێ وێ يێ گرنگه و كار پێ دكهت، ب رێكا وێنهى كارتێكرن و چالاكيا وێ ديار دبيت))^(۳). ئەقە ژى وێنەي ب ئاشويى قە گرێدەت. ھەروەسا " أحمد فؤاد الشايب " دبێژيت: ((ئەو ھويين تورەقان ھەول ددەت ھزرو ھەستين خۆ پيكڤه بو خاندەقانى خو يان گوھدارى خو قەگوھێزيت، دبێژنێ وێنێ ئەدەبى يان وێنێ ھونەرى))(٤). ھۆزانڤان پەنايێ دبەتە بەر رەگەزێن بنياتيّ ويّنهي ژبوّ گههاندنا خوّشييّ و جوانييا پهيڤان ب ئارمانجا لڤاندنا ههستيّن مه. كهواته د سادهترین پیناسهیا وینی هوزانی دا هاتیه ((وینهیهکه به وشه کیشراوه به شیوهی خوازه و لێکچواندن و درکه وێنهکه دروست دهبێت))^(۵). ديسان د پێناسهکرنا وێنهيدا " س. دی. لويس" دبێژیت: ((وێنهکێشانهکه و بنیاتێ وێ پهیڤن)) (۱). هۆزانڤان مینا هۆنهرمهندهکێ شێوهکار وێنان دكيشيت بهلي ئامرازي وينهكيشانا وي زمانه.

زانستین رموانبیژیی روله کی سهره کی د کیشانا نه خشین وینی هوزانیدا دبینن وه کو "رونبیژی، واتاناسی، جوانکاری" و ب ئه فی چهندی لایه نین فه شارتییین ناخی هوزان فانی دهردکه فن و ب زمانه کی جودا دهینه دارین، دیسان زانستی کیشناسیی وه کو "عهروز، سهروا، ریتم " ب ئامرازین ده ربرینا هوزانی دهینه پراکتیکرن دناف تیکستیدا، داکو وینین کارتیکهر و خودان ده لاله تین فه شارتی ب ته کنیکین ساده و ئالوز دروست بکه ت. ب ریکا بکارهینانا ته وه می هم لبژارتن و ریزکرنا پهیفان د ئاستی بکارهینانا ئامرازین ده ربرینی د ئه فان هه ر دوو زانستاندا("). گهله ک ره گه ز ب رولی ئافاکرنا وینی هوزانی رادبن، داکو هوزان فان بشیت مه ره ما خو

⁽١) د. نصرت عبدالرحمن: في النقد الحديث، دراسةفي مذهب نقدية حديثة و اصولها الفكرية، عمان، ١٩٧٩،ص ٦٩.

⁽۲) على صليبي المرسومي: تەكنىكا ويْنيّ شعرى ژ ديمەنى بو كەڤالى، گوڤارا مەتىن، كانىنا دوويّ، ۲۰۰۹، خولا ٤، ژمارە ١٧٦، ل ١٦٤.

⁽٢) د. جابر أحمد عصفور: الصور الفنية، الطبعة الثالثة، المركز الثقافي العربي، بيروت، ١٩٩٢، ص ١٤.

^(؛) مەسعوود ياسين چەلكى: رۆٽى ھۆنەرين روونبيژيى د چيكرنا وينىي ھۆزانى كورديدا، ٣٩.

^(°) شەھلە كريم حوسێن: كاريگەرى ئەدەبى فۆلكلۆر لە شيعرەكانى(مەدحەت بێخەو)دا، ل٨٤.

^(۲) چنار صدیق غازی: ئاراستیّن تهکنیکی د شعرا نوی یت کوردی دا، ل ۹۲.

^{(&}lt;sup>۷)</sup> مەسعوود جەمىل رەشىد: رۆلى تەوەرىن ھەلبېژارتن و رىزكرنى د چىكرنا رىتما ھۆزانا كلاسىكىيا كوردىدا،چاپخانا حاجى ھاشم، ھەولىر، ۲۰۱٤، ل

یا سهرهکی بگههینیت، پهنایی بو ئهفان رهگهزان دبهت مینا یاریکهرهکی خودان شیان یاریان ب ئهفان رهگهزان دکهت و دئیخیته د خزمهتا پهیاما خودا، ئهو رهگهز ژی ئهفه نه.

- ۱ زمان
- ٢ خهيال " ئاشوپ "
 - ٣ بير "هزر "
 - ٤ سۆز
 - ٥ نەست (١)

ههروهسا ئه قر رهگهزین سهری ب ئهرکین جودا رادبن د تیکستی دا مینا.

- ۱ ئەركى جوانكارى " ئىستاتىكى ".
- ۲ ئەركى پىكىقەگرىدانا شعرى دگىرىت.
- ۳ ريتما هوشمهند" ذهني" دروست دكهت ^(۲).

ویّنی هۆزانی د قوناغیّن ئهدهبیاتا جیهانیدا ب گشتی ههر ژ سهردهمیّن دهستپیّکی تا وهکو دگههیته رهخنهیا نوی جههکی بلند ههبوویه، گهلهك قوتابخانیّن هوّنهری و ریّبازیّن ئهدهبی لسهر بنهمایی ویّنهی دهیّنه ههلسهنگاندن و ژیّك جوداکرن، د سنور و چارچوڤیّن دهستنیشانکریدا نامینیت و روییّن خوّ دگوهوریت ((ویّنی شعری ژ قالبیّ خوّ یی بهرتهنگ دهردکهڤیت و گهلهك جاران ریّبازیّن ئهدهبی ب جوداهیا ویّنهییّن ویّ ییّن شعری دهیّنه پیڤان و نیاسین))(۲) واته دشیاندایه ل گورهی ویّنی هوّزانی سنوری جیهانا ههر قوناغهکا ئهدهبیاتی رهنگ بکهین، رهههند و گرنگیا ئهڤی ستوینا بنیاتی دیارکهین. بو نموونه د قوناغا کلاسیزمیّدا چهند سیمایهکیّن تایبهت ههبووینه و تیّکهه و تیّروانینا رهخنهگران بو نموی سهردهمی ب رهنگهکی بویه کو ((چهمکی کهڤینی ویّنی شعری ل توخیبی ویّنی رهوانبیّژی دلیّکچون و خواستنیدا راوهستیایه))(۱۰) ویّنهی پر روان جوانکاری و خهملاندنی دیتیه، واته زانستی رهوانبیّژیی ب پله ئیک هایته بکارهینان رویی جوانکاری و خهملاندنی دیتیه، واته زانستی رهوانبیّژیی ب پله ئیک هایته بکارهینان رمانه کی بلند و گران" قهبه " نهڤه ژی ئیکه ژ بنهمایّن کلاسیزمی، ههروهسا رمنگهدانا عهقل و دورهیّل و لاسایکرنی... وهکو مهرجهکی ریّبازا کلاسیزمی دهاته پهیرهوکرن. راستی و نهزموونا گشتییا جڤاکی دزالبوون ل شوینا نهزاتیا هوّزانفانی واته بابهت گریّدای جڤاکی راستی و نهزموونا گشتییا جڤاکی دزالبوون ل شوینا نهزاتیا هوّزانفانی واته بابهت گریّدای جڤاکی روستی خودیّ مروڤی(۵). نهْه ژی بهروڤاژی ویّنی هوّزانا نویه کو خهیال و بیرو ئهندیّشه وهکو

⁽۱) هاوژین سلیوه عیسا: بنیاتیّ ویّنهی هونهری له شیعری شیّرکو بیّکهسدا، دمزگای سهردهم، سلیّمانی، ۲۰۰۹، ل۳۵ -۷۱ . ههروهسا ..

بنێره: هدی صدیق أحمد: بنیاتێ هونهری د هوٚزانێن " عبدالرحمن مزوری"دا، ناما ماستهرێ، زانکویا دهوك، دهوك، ۲۰۱۲، ل۹۳ . ^(۲) نعمت الله حامد نهێلی: دهرافُهك ژ رمخنێ" رمخنه و فهكولین "، چاپا ئێکێ، چاپخانا هاوار، دهوك ، ۲۰۱۰، ل۱۰۵.

ههمان ژیّدهر، ل ۱۰۵. $(^{"})$

⁽۱) چنار صدیق غازی: ئاراستین تهکنیکی د شعرا نوی یت کوردی دا، ل۱۰۲.

[.] نعمت الله حامد نهێلی: دهراڤهك ژ رهخنی $^{''}$ رهخنه و ڤهكولين $^{''}$ ، ل ١٠٦ - ١٠٠ .

ئامرازهكى نوييى وينهكرنى ل ده هۆزانقانى بكار دهين ((شاعر به ئهنديشه، وينهى شيعريى ناسك دهخولقينى و لهئهنجاميشدا وينهكانى بهرزيى و ژيانى هونراوهكه له ههموو روويهكهوه دهنوينن))(۱) ههست و سوز و خهيال دگهل بياڤين سيمانتيكى ژبو دهلالهتين بهيز وكوير دكهڤنه دخزمهتا وينى هوزانيدا و دبنه خوديكا نههينيين دهروونى هوزانقانى. وينه دبيته ئالاڤى ههبوون و بهرجهستهكرنا رامان و ئيستاتيكييا تيكستى هوزانى ههر وهكو " قاليرى" دبيريت: ((چ رامان و واته و هزرا ههبوونا خو نينه ئهگهر ژ بهرههمئينانا وينهكى ديار دا دروست نهبن))(۱).

۲ - ۱ گرنگیا ویّنی هوزانی:

گرنگیا ویّنی هوّزانی لسهر بهرجهستهکرنا واتایی و جوانیی و لقاندنا ههستان دراوهستیت. هوّزانقان ب ریّکا ویّنهی مه رادکیّشیته ناقه خهیالا خوّ، ئاسوییّن بهرفرهه ل پیّشیا مه قهدکهتن مینا خوّدیکهکیّیه سهربوّر و ئهزموون و هیّزا ناخی خوّ پیّ دیاردکهت، کو دپرن ژ ههست و ههلچونان تا وهکو دگههنه دوخیّ کارتیّکرنیّ ((دناقبهرا ویّنهی و ههستا مروقیدا پهیوهندیهکا بهیّز ههیه، چونکی ههستا هوّزانقانی یا دویّنیّ ویدا و ب ریّکا بهرجهستهکرنا وان ههستان))(*). مروقی د کیّشیته ناقه جیهانا خوّدا. ههروهسا هوّزان نابیته هوّزانهکا تمام ئهگهر یا قالا بیت ژ ویّنهی، بهلکو بیّ ویّنه ههر ج رامان ژبوّ ههبوونا هوّزانی نامینیت، نهبوونا یان لاوازبوونا ویّنهی نهمانا تام و چیّژا ئهدهبییه و زمان ژی دبیته زمانهکیّ ساده و هوّزان بهرهف مرنیّ دجیت ههر وهکو " مالارمیه" دبیّژیت: ((ئهگهر ویّنه نهبوایه قسهکانمان له شیعردا ئهبوونه قسهی ساده))(*).

وینه کار لسهر ویژهییا تیکستی دکهت ب شیوازهکی بلند کو ههرهمی " پهیف، رامان، ئاشوپ" ئاقا بکهت، ئهقه ژی ئهو خاله یا کو خواندهقان لسهر دهیته پهروهردهکرن و دبیته دهرگهههك کو پی بکهقیته ناق کویراتیا هوزانی و ههمی قولاچین وی یین تاری رونبکهت بهاریکاریا کهرستین رهخنهگرتنی ههلسهنگاندنا تیکستی بکهت ((وینه بنیاتی مهلبهندیی هوزانیه و هویی وییه و گیانی وییه و جهوههری وی یی نهلقه و لهشی وییه، وینه مهزنترین هاریکاره بو تهقدیرکرنا ئیکهتیا هوزانی، یان دیارکرنا پامانین کویر، کو هوزان ئاماژه بو ددهت))(۵).

⁽۱) کهریم شارهزا: ویّنهی شیعری له هونراوهی کوردیدا چوّن دروست دهبیّ وبه چ ههستیّك وهردهگیریّ، گوفاری رامان، ژماره ۹، ههوایّر، ۱۹۹۷، ل.۶.

⁽۲) جان كوهين: بنية اللغة الشعرية، ترجمة: محمد الولي و محمد العمري، الطبعة الاولى، دار توبقال للنشر، ١٩٨٦، ل١٩٢٠.

 $^{^{(7)}}$ وحيد صبحى كبابة: الصورة الفنية في الشعر الطائيين بين الانفعال و الحس، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، ١٩٩٩، ص٢٣٣.

^(÷) چنار صدیق غازی: ئاراستین تهکنیکی د شعرا نوی یت کوردی دا، ل۱۰۰۰.

^(°) مەسعوود ياسين چەلكى: رۆلێ ھۆنەرێن روونبێژيێ د چێكرنا وێنێ ھۆزانێ كورديدا، ل ٤١.

ههر هۆزانقانهك ب ريكا وينهى هيزا ئهوى دهيته ههلسهنگاندن و كيشان و شيانين وى يين ئهدهبى دياردبن، واته رادبيت ب كومكرنا هيما و پهيڤ و نيشانهيين بژاره د قالبى تيكستى هۆزانيدا، داكو خواندهقان مژيلى تيهزرينهكا كوير بكهت ههتا كو ب سهر دهلالهتين مهبهستدار هلبيت. ئهو ژيدهرين دبنه بنگهه ژبو مفا وهرگرتنى دبيردانكا هوزانقانيدا ئهڤين ل خوارى نه (۱).

- ١ ئەدەبى مىللى " فۆلكلۆر"
 - ٢ ئايين / ئەفسانە
 - ٣ جڤاك
 - ٤ سروشت
 - ٥ خەيال " ئەندێشە"
 - ٦ مێژوو

٢ - ٣ جۆر و پێكهاتا وێنێ هۆزانێ:

ئەو گرنگیا زیده یا قەكولەران دایه وینی هۆنەری و ریژا بەرفرهها قەكولینان دبیافی رول و گرنگیا وینهیدا ئهگەره کو ب گەلەك رەنگان وینه بهیته پارقەکرن ب سەر جۆراندا ((هەر نقیسەرەکی روناهی ئیخستیه سەر لایەنەکی وینهی. د ئەنجامدا کومهکا پۆلینکرنا بۆ جۆرین وینهی هاتینهکرن))(۲) . ئەق دابەشکرنه د چارچوقەکری و سنوردار نینن و ل گورەی تیروانین و شیوازین رەخنهیی دهینه ئەنجامدان، مەرەم ژی دیارکرنا ئاستی هزری و مەعریفی و ئیستاتیکی یی هۆزانقانییه د هیزو شیانین ئاقاکرنیدا. دەربارەی ئەوان دابەشکرنین وینی هۆزانی " د. محمد بکر" دوو جۆره بنیات دەستنیشانکرینه ئەو ژی "بنیاتی سیمانتیکی، بنیاتی هونەری"(۲). همرودسا د دابهشکرنهکا دی دا " سەردار ئەحمەد حسن" ب بەرفرەهی و ل پهی چەند ئاراستین جودا وینی هۆزانی دابهشکریه کو ب ئەقی رەنگییه"پیکهاتن، هەست وژیری، راوەستاندن ولڤین، شیواز "(۱). هەر ئیک ژ ئەقان ژی دابهشی چەند پشکەکین دن دبیت، دیسان نقیسەرەکی دی ب ئەقی رەنگی دیاردگهت وینی " فونۆلۆژی، پیکهاتهیی، دەلالی، هیلداری و تیکستی"(۱) ئەقی رەنگی دیسان" نەوزاد عبدالله" ب ئەقی رەنگی وینه پارقەکریه ((وینه ژلایی ئاقاهیقه، وینه ژ ئالیی

⁽۱) نعمت الله حامد نهيّلي: دهراڤهك ژ رهخنيّ" رهخنه و ڤهكولين "، ل ١٠٦.

^(۲) د. نعمت لله حامد نهیّلی: شیّوازگهری (تیوری و پراکتیکی و فهکولینهك دبیاڤی هوزانیّ دا)، ل۱٤٧.

^(۲) د. محهمهد بهکر: یهخشانه شیعری کوردی، چاپی یهکهم، چاپخانهی وهزارهتی پهروهرده، ههولێر، ۲۰۰۶، ل۲۰۰

⁽³⁾ بنیّره، سهردار ئهحمهد حهسهن گهردی: بنیاتی ویّنهی هونهری له شیعری کوردی دا"۱۹۷۰-۱۹۹۱" دهزگای چاپ و پهخشی سهردهم، سلیّمانی، ۲۰۰۶،ل ۵۵ — ۱۵۰.

^(°) بنێره، د. نعمت لله حامد نهێلی: شێوازگەری (تيوری و پراکتيکی و ڤەکولينەك دبياڨێ هوزانێ دا)، ل ١٤٨.

بزاقی قه، وینه ژلایی رهوانبیژی قه))(۱). ب ئهقی چهندی دیار دبیت گهلهك لسهر هاتیه نقیسین و خواندنین ههمهرهنگ ژبو ههنه وتوخیبه کی بهرفره قهدگریت، ئهقه ژی ئهگهره بو ههبوونا بوچونین جودا لسهر دابهشکرنا وینهی ئهم دشین بیژین وینه ئالاقی بهرجهستهکرن و بهخشینا جوانی و هیزا دهلالییه ژبو خوانده قانی، داکو بشیت ئهوان لایهنین قهشارتی دتیکستیدا روهنبکهت ههر وهکو ((وینهیین پهرادوکسی و ههقدژ ژی تیدا ههنه کو خوینده قانی بهرف کویر هزرکرنی د رامانان قه دبهت))(۱). د ئه قی قهکولینیدا ئهم دی بتنی وینه گران وهکو ئاراسته کی دیارکرنا وینهی دیارکرنا وینهی دیارکرنا وینهی دیارکرنا.

٢ - ٣ - ١ وينني هوزاني ژ لايي پيكهاتني قه:

أ- ويني ساده" تاك "/ Singular Image

ویننی ساده ههر ژ نافی وی یی دیاره کو وینه کی ساده یه و دپیکهاتا وینه یدا روله کی گرنگ دبینیت، هوزانفان ب ریکا وینی ساده ب شیوه کی دیار کری دیمه نه کی نیشا خوانده فانی دده ت ژبهر هندی وه کو ساده ترین و بچیکترین پیکهاتا وینه گرتنی دنافا تیکستیدا دهی دانان کشتی دفیت (رئه فی وینی ساده و تاك پشکداریی د بزافا گشتییا تیکستیدا بکه ت و دگه له هزرو هه ستین گشتی بچیت، تاکو دگه هی ته لوتکا گه شه کرن و پیگه هشتنی (وی به خوره وینه پیک فه بو مه وینه یین لیکدای و گشتی دروست دکه ن، جوره نورگانیزمه ک د په یوه ندیا نه واندا دیار دبیت و ب نه رکی زه لاکرنا واتایی و ناراسته کرنی رادبیت ((وینه کی چالاکه، بریکا شروفه کرنا نه وان و نالوزیا وان دیار دبیت) (۱۵) نه فه وینه دیسان دابه ش دبیت بو چه ند حوره کی دوره کان:

۱ - شيوازيّ پيكگوهورينا دهربريان" The reciprocate style " أسلوب متبادل

أ - بهرجهستكرن " Anthro pomorphism " التجسيم

ب - ب كەلەخكرن " Embodi ment " تجسيد

ج - كهسايهتيكرن " Diagnosis " التشخيص

r - شيّوازيّ ليّكچواندن " Simile style " التشبيه في علم بلاغة

⁽۱) نەوزاد عبداللە حسن: ويّنىّ ھۆزانىّ دھۆزانىّن قوچاندا، گوڤارا پەيڤ، ژمارە٧، ١٩٩٨،ل ٤٦ — ٤٧.

^(۲) د. نعمت لله حامد نهیّلی: براکتیزهکرنا رهخنا نوو یا ئهنگلو ئهمریکی لسهر تیّکستیّن گرویا نووکرن ههر و ههر، ل ۲۱۵.

^(۲) د. فهرهاد فادر کهریم: بنیاتی ویّنه له شیعرهکانی ح*همدی دا، چاپی یهکهم، چاپخانهی روژههلات، ه*هولیّر، ۲۰۱۲، ل۲۶۰.

⁽٤) محمد غنيمي هلال: النقد الادبي الحديث، دار النهضة مصر، القاهرة، ١٩٧٧، ص ٤٢٢.

^(°) نعمت الله حامد نهيّلي: دەراڤەك ژ رەخنيّ" رەخنه و ڤەكولين "، ل٩٣.

۳ - شێوازێ وهسفکرنا راستهوخو" Direct description "(۱) وصف مباشر

ب - ويْنيْ ئيْكداى" Compound Image " صورة مركبة

ئه قحرره وینه ژ ئهنجامی هه قگرتنا چهند وینه کین ساده دروست دبیت ژبو گههاندنا هزرو پهیامه کا مژدار ئه وا ژ خامی هوزان قانی دزیت ((وینه کی لیکدراو له دوو وینه کی تاك یا خود زیاتر پیک دیت شاعیر کاتی په نا دهباته به روینه کی لیکدراو، که نه توانی به وینه کی ساده بیروکه کی دروپر دهرببری)) (۲) ب ریکا ئه قی جوری هوزان قان ب هیری و کویری وینه کی سهره کی و چهند وینه کین لاوه کی دروست دکه ت ((ژبو دروست کرنا مژداریی و هه م ژای ژبوی کو دهربرینه کا رههوان و هونه ری برده ته هه لویسته کی ئه قی جوری وینه کی بکار دئینیت)) و اته وینه کی ئالوز د نافرینیت ب هاریکاریا چهند وینه کین لاوه کی و ساده، دیسان ئه قوینه دابه شی چهند جوره کان د نافرینیت به هاریکاریا چهند وینه کین لاوه کی و ساده، دیسان ئه قوینه دابه شی چهند جوره کان

- ١ خرفهبوونا ويننين تاك " Accumulation of Image " تراكم الصورة
 - ۲ وينني گشتی" Holistic Image " صورة شمولية
 - ۳ وێنێ بازنهیی " Ringed structur " هیکل رنین

ت - وينني گشتى " Holistic Image " صوره شموليه

چێبوونا وێنهكێ گشتى ب ههڤگرتنا چهند وێنهكێ گشتى ((كومهكا وێنايه، واته خورتيا پهيوهنديا ئهڤان وێنان دگهل ئێك دبيته ئهگهرێ ئاڤابوونا وێنهكێ گشتى ((كومهكا وێنايه، خوه ددهنه ئێك و دبێ مهلبهندن، ئانكو ههر وێنهيهك مهلبهندهكه ژ خوهرا ئهڦ جوٚره وێنه بياڤێ دارێژتنا چهند هزرهكێن دى يه))^(٥). هندى پهيوهنديا ئهڤان وێنان د گهلك يا خورت و چڕ بيت دێ شيانێن ئاڤاكرنا وێنێ گشتى بهێزتر بيت و كريارا دارشتن و تيشك بهردانا سهر كويراتييا رهههندێن بابهتى دێ يا بێ سنور بيت، واته هوٚزانڨان ب خهيالهكا بهرفرههتر خوٚ بهردهته ناڨا پروسێسا ئاڨاكرنا وێنهى ب ههڨبهنديا ههمهلايهنيا جوٚرێن وێنهى أنهڨ وێنه ژى دابهشى چهند جوٚرهكان دبيت

⁽۱) بو زانیاریّن زیّدمتر بنیّره، سهردار ئهحمهد حهسهن گهردی: بنیاتی ویّنهی هونهری له شیعری کوردی دا"۱۹۹۰-۱۹۹۱، ل ٦٥ – ٧٧.

⁽۲) د. کهمال معروف: رمخنهی نوێی کوردی، بهرێومبهرايهتی چاپ و بلاٚوکراومی سلێمانی، ۲۰۰۷، ل۱۶.

⁽۲) نعمت الله حامد نهيّلي: دهراڤهك ڗ رهخنيّ" رهخنه و ڤهكولين"، ل ٩٨.

^(ئ) ههمان ژێدهر،ل ۹۸ - ۱۰۱ .

^(°) نەوزاد عبداللە حسن: ويْنَيْ هۆزانيْ دهۆزانيْن فوچاندا، ل٤٧.

⁽۱) عبدالقادر محمد أمين محمد: ويّنهي شيعري له ريّبازي روّمانتيكي كوردي دا، نامهي ماستهر، زانكوي سليّماني، ٢٠٠٠، ل٥٣.

- ۱ بنیاتیّ واژویی/ پوستهری (تهقیعی)" Signatue structure " هیکل التوقیع
 - ٢ بنياتي بازنهيي " Ring Structur " بنية الحلقة
 - أ- بازنهیی گرتی " Closed Structur " بنیة مغلقة
 - ب بازنهیی قهکری " Open Structur " بنیة مفتوحة
 - ۳ بنياتيّ پێچايي (الحلزوني)"Spiral structure " بنية دوامة
 - ٤ بنياتيّ چيروكي " Nsrrative structur " بنية ااسرد

⁽۱) بنێره، سهردار ئهحمهد حهسهن گهردی: بنیاتی وێنهی هونهری له شیعری کوردی دا"۱۹۷۰-۱۹۹۱"، ل۸۲ — ۱۰۷ .

پشکا سپیی

باسی ئیکی: کیش و ریتم و سهروا د داستانا " زهمبیلفروش" دا ۱- کیش و ریتم:

فهقیی تهیران ئیکه ژ ستیرین هۆزانا که فنا کوردی، سهبارهت شیوازی هوزانین فه قی تهیران بوچونین جودا هه نه، کا گهلو هوزانین ئه فی هوزانفانی لسهر ریچکا کلاسیکینه یان ژی فولکلوری، واته ئه فولانفانه هوزانفانه مینا نال و بزمارین فهکولهراندا مایه هنده به فولکلوری، واته نه هوزانفانه کی کلاسیک و هندکین دن ژی به هوزانفانه کی مللی و فولکلوری ل قه لهم ددهن. ئه فولانده بویه ئهگهری ئاراستین جودا یین ره خنه یی و شروفه کاری لسهر به رهه مین ئهوی ههر ژبهر هه مان ئه گهری تا نوکه مژار و شیوازی به رهه مین وی ئیک لانه بویه.

ئەڭ كەسێن فەقىێ تەيران وەكو ھۆزانڤانەكى مللى ل قەلەم ددەن، بھانەيا ئەوان ئەوە کو پهیڤێن سڤك و ساده و زهلال دهوٚزانێن وی دا دپرن و د ئهوێ باوهرێدانه ((فهڤیێ تهیران ئێك ژوان هۆزانڤانێن ب فۆلكلۆرى كاريگەربوين و گەلەك ژ بەرھەمێن وى نێزيكى ئەدەبێ فۆلكلۆرى دبن))(۱). لى باشتر ئەوە بىترىن كو گەلەك ژ داستانىن وى ژ ئەدەبىي فۆلكلۆرىيە، ئەقەيە دبيتە خالا ناكوكيى د برياردانيدا ژبەر كو د گەلەك جهاندا تىكستىن ئەوى ژئالىي كێۺ و ريتمێ ڤه گوهورين ب سهردا هاتينه، ئهڤ چهنده ژی ژبوٚ وێ يهكێ ڤهدگهريت كو فهقییّ تهیران نه خودی دیوانهکا گشتگر و کومڤهکری بویه بهلکو ژ دهما ڤههاندنیّ تا بهریا دەمەكە نيزيك بەرھەمين وى ب سەر زارى ھاتينە قەگوھاستن و بوينە دەستخەت، ھەروەسا ئەڭ لەنگيە بۆ زيدە روونڤيسكرنا ديوانا وى يان بيرين ھۆزانين وى دزڤريت، فەقيى ژ وان هۆزانڤانايە كو ھەلبەستێن وى ب رەنگەكێ بەرفرەھټر ژ ھۆزانڤانێن ھەڤسەردەمێ وى ھاتينە روونڤیسکرن و بهلافکرن. لهورا دیاردهکا ئاساییه کو شاشی بکهڤنه دناڤ هۆزانێدا ل دهمێ روونڤیسکرنا ویّدا و ب بهرچاڤ وهرگرتنا نهبوونا چاپهمهنییّ و دهستنڤیسکرنا بهرههمان ژ لایی گەلەك مەلا و فەقیان كو شەھرەزايەكا باش د زمانی كوردیدا نەبوویە. ئەۋە ژى دبیتە ئەگەرىّ پەيدابوونا شاشيان ھەم دناڤا ناڤەروكىّ دا و ھەم ژى دئالىيّ روخسار و فورميّدا، لەوما ئەم گەلەگ لەنگى و نەھەڤسەنگيا برگان د داستانا زەمبيلفروشدا دبينين يا كو ئەڤرو لبەر دەستىٰ مە.

ب دیتنا "محمد بکر" ((فهقیی تهیران هوٚزانقانه کی مللیه نه کلاسیکییه، چونکی هوٚزانقانین کلاسیک پیّگیریی ب کیشا عهرزووی دکهن، ژی لانادهن و شارازاییه کا بهرفره هدوزیدا یا ههی ، بهلی فهقیی تهیران دبواری عهرزوی دا یی شارهزا نینه، ژبهر هندی

⁽۱) بژار شێخ مهمی: بهراوردك دناڤبهرا تێکستا کهلا دمدم يا فۆلکلۆری و تێکستا کهلا دمدم يا فهقيێ تهيران، گوڤارا پهيڤ، ژماره ۵۰، ۲۰۰۹، ۲۷.

ل دەڤ ئەوان راگرتنا ھەڤسەنگيا دناڤبەرا ھژمارا برگێن دێرێدا گرنگە، نە ريتما دێرا))(۱). ئەڤ بووچونە دگەلەك جھان دا راست دەردكەڤيت، بەلێ ل بەرامبەر ژى كێشێن عەرووزێ ژى دبەرھەمێن ڧەڤێ تەيران دا دەردكەڤن نە ب شێوەيەكێ ھەرەمەكى بويە بەلكو ب پلان و زانين بوينە، واتە ئەو لەنگیێن كەڧتینە داستانا زەمبیلڧروشیدا نە د بنیاتدا بوینه، ئانكو ھەبوونا كوموكا دەستخەتان ژى بەلگەیێ ئەڤێ گوتنێ یە كو ب رێكا ئەوان دشیاندایە ئەو لەنگی یان ژى ئەۅ كێشێن ڧۆلكلۆرى بھینە راسڤەكرن ب ئەڨى رەنگى بەرھەم دێ زڨرتە سەر بەرە بنیاتێ

بۆ نموونه ئەگەر ئەم ل ئەڤى چوارخشتەكيا داستانا زەمبىلفرۆشى ژ ئالىي كىش و رىتما قە بىيرىن. فەقى دېيرىت:

جیرانهکی وان هاته سهد ئاگرهك ژوان خواست ب خهبهر دهمهها كو وان لی كر نهزهر تهامی جهنهتی (د.ف: ل ۲۲۳)

یا خالقی رحمه تکه سیر یا عامی ب قه اب و زهمیر حسه می سران توی پی خهبیر فسه تاحی بابی شه فقه تی (د.ف: ۲۱۲)

جيـ/را/ نه/كئ / وان/ ها/ ته/ ســهر/

ناگ/ رهك/ ژ/ وان/ خواست/ ب/ خه/ بهر/

ده/ مـــا/ كو/ وان/ لئ/ كر/ نه/زهر/

ده/ مــا/ كو/ وان/ لئ/ كر/ نه/زهر/

تــــ/ژی/ ته/عــا/مێ/ جه/نه/تێ/
موستهفعیلون مهستهفعیلون

٧1

⁽۱) چاڤپێکهفتنهك دگهل د. محمد بکر، زانکویا دهوك، کولیژا ئادابێ، ل روژا دووشهمبیێ ل رێکهفتی ۲۰۱۷/۲/۲۰ ل دممژمێر ۱۲:۰۰ نیڤرو هاتیه ئهنجامدان.

دئه قان بهندیّن چوارخشته کیدا فه قیی تهیران کیّشا (ره جهزا سالم) بکارهینایه ب ئه قی رهنگ و شیّوی ل خواری.

ئاستىٰ كيْشىٰ درسته (٨ = ٨) برگه

ئاستى ريتمى : رەجەزا (٤) تەفعىلا سالم

بی گومان نه بتنی دئه قان ههردوو چوارخشته کییاندا کیشا عهرووزی دهردکه قیت، به لکو ئهم دشیّین د ئه قی خشتی ل خواری دیارکری ریّژهیا بکارهینانا کیشیّن عهرووزی و فوّلکلوّری و کیّشیّن لهنگی تیدا دیاربکهین.

رێژمیا سهدی	هژمارا چوار خشتهکیان	جۆرى كىشى	هژمارا كوپلا
% ٦٣,Y	٤١	كێشا عەرووزێ	
% V ,٦٩	٥	كێشا فۆلكلۆرى	70
% 79 ,77	19	كێۺێڹ لەنگ	

نین بکارهاتین (۱ – ۱) خشتی ریّژا سهدی یا کیّشیّن بکارهاتین

دیسان ئهگهر بنیرینه کیشا فوّلکلوّری ب رهنگهکیّ بهرچاڤ تیّدا دیاردبیت وهکو ئهڤ چوارخشتکیا ل خواریّ دیارکری:

دەركەتنا كىشا فۆلكلۆرى د ناڭ ھۆزانىن فەقىدا يا بى ئەگەر نەبويە فەقىيى قىايە پەيامىن خۆ ب رەھوانى و ئاسان بگەھىنتە خەلكى ((فەقى حەز دكەت پەيقىن وى ئەوىن مەعنايىن وان كوور دناڭ خودا ھەلدگرت دسادەبن و بەر ب سادەيىىى قە بچىن... فەقى ئاخفتنا خو بگەھىنتە عاميان)) (). گەلەك جاران بەرھەمىن ھۆزانقانىن مىنا فەقىى تەيران كو ژ ئەدەبىاتا فۆلكلۆرى زور دنىزىكن و نەبوونا دىوانەكا ھەقگرتى ژ بەرھەمىن وى ئالوزىەكى لىپاش خۆ دھىلان و تىكلبونەك دناقبەرا بەرھەمىن ئەوان و بەرھەمىن فۆلكلۆرىدا پەيدادبىت، گەلەك ((نقىسىنىن قان نقىسەرا تىكەلى ئەدەبى فۆلكلۆرى دىن و دناڭ دحەلىيىن و بەروقاژى ھىدەك بەرھەمىن فۆلكلۆرى ب بەرھەمىن وان دھىنە دانان ئانكو تىكەلى و نىزىكبوون دناقبەرا بەرھەمى وان و قۆلكلۆرى دا دورست دبىت)) (). دىسان ئەگەرەكى دى ئەوە كو ژىدەرى ئىلھاما كەلەك بەرھەمىن ئەقان ھۆزانقانان ژ ئەدەبىاتا قۆلكلۆرىيە و بىي گومان دى كارتىكىرنا كىشىن قۆلكلۆرى لسەر كىشىن بەرھەمىن ئەوان ھەبىت، ھەروەكو قەقىيى تەيران داستانا "كەلا دمدم" ژ چىروكا راستەقىنە يا ناڭ گەلى كورد واتە ژ ئەدەبىياتا قۆلكلۆرى وەرگرتى و كريە داستان (ملحمه) ((قەقىيى تەيران جارا ئىكى بەيتا داستان (ملحمه) دىيايى دا)) (). كەواتە نىزىكبوونا قەقى تەيران ژكىشىن قۆلكلۆرى قەدگەرىتە ئەوى خوشيا كودنىيىن دايە دايى دايە دايىدىن.

رەنگقەدانا ئەرىنى يا ئەدەبىاتا فۆلكلۆرى لسەر ھۆزانىن ئەوى ھەبويە و ئەو سادەيى و سقكاتيا زمانى فۆلكلۆرى ببو ھىقىى مەبەستىن وى يىن كوير، ھەروەكو "رودىنكو" دبىريت: ((فەقىى تەيران خاوەن چەندىن بەرھەمى گەورەى ئەدەب و فەلسەفەيە، كەلە شىوەو چوارچىوەى فۆلكلۆردا بو ئىمە ماوەتەوە))(ئ). دىسان ئەگەرى ژ ھەميان كاراتر كو فەقىى تەيران ژ رەفا ھۆزانقانىن كلاسىزمى دوركەت، ئەو نەھەقسەنگيا د ھىدەك دىرىن ھۆزانىن ويدا دىاردبىت. ھەبوونا گەلەك دەستخەت و تىكىستىن ھۆزانى كو ژلايى كورت و درىريا برگان و كىشى قە ژىك جودانە.

ژههژیه بیّژین ئهو فهقیی بویه ههقبهری جزیری دهاقیّتنه بهریّکا هوٚزانی دا ب زمان و فهلسهفه که جوان پهسن و سالوخدانا جزیری دکهت، بی گومان کهسهکی شارهزابویه دهوٚزان و فهلسهفه که جوان پهسن و سالوخدانا و باوهری و عهقیدیّن ئیسلامی و دنیا وی سهردهمی و

(۱) تهحسین ئیبراهیم دوسکی: عشقا حمقیقی و مهجازی دنافبهرا مهلاییّ جزیری و فهفییّ تهیران دا، گوفارا پهیف، ژ ۵۵، ۲۰۱۱، ل ۱۲.

⁽۲) بژار شیّخ مهمی: بهراوردك دناڤبهرا تیّکستا كهلا دمدم یا فولكلوری و تیّکستا كهلا دمدم یا فهقییّ تهیران، ل۲٦.

^(۲) سهعید دیّرهشی: دیدار گوفارا پهیڤ، ژ۶۹، ۲۰۰۹ ل ۱۰۶.

^(÷) د . عیزهدین مستهفا رهسول: میّژووی ئهدهبی کوردی، بهرگی یهکهم ، بهریّوهبهراتی گشتی کتیّبخانهکان، سلیمان، ۲۰۱۲، ل ۶۹۵.

بناغی فهلسهفهیا ههبوونی ((ژیدهری رهوشهنبیریا فهقیی تهیران و مهلایی جزیری ههتا حهدهكي دههڤيشكبوون))(٬٬ ئانكو تهيران ييّ بويه ناسناڤ و موهرا خوّ ل ناڤ چاڤێن ديروكا ئەدەبياتا كوردى كرى، زيدەبارى هندى دانييدانا "مەلايى جزيرى" بۆ فەقيى تەيران قى چەندى دگەھىنىت كو ھۆزانىن فەقى دئاستەكى بلندى تەكنىكىدا بووينە و گومان تىدا نىنە کو لهنگی د ئاستی کیشی دا نهبووینه، ئهگهر نه هۆزانڤانهکی وهك مهلایی جزیری کو خو دگەل هۆزانڤانێن مينا "شيرازى" ويێن فارسى بەراوەرد دكەت و ئەگەر خۆ ژ وان بلنتر نەبيت ژ وان کێمتر نابيت، ههست ب کێماسێن فهقي بکهت و دانيێدانێ پێ بکهت و وي بينيته دئاستێ خۆدا. هەتا وەكو پشتى وى هۆزانڤانەكى مينا" ئەحمەدى خانى" ب چاڤەكى مەزن بەرى خو دایی و ل بال نافی جزیری و عهلی حهریری نافی وی بینت و ((ئیّك ژ شاعریّن "كهلامیّ مەوزوون" هژمارتيه))^(۲). فەقىئ تەيران ستێرا تورەيا سەردەمىٰ خوبويە ئەگەر چ د هۆزانێن وى دا نهههڤسهنگيا برگان دياردبن ((ئانكو ههسييّ شعرا فهقي هندهك جاران تووشي هنگافتنان دبیت))^(۳). بهلی ئه فه لهنگیه نه و نهزانین و نههایداریا تهیرانییه و کیشین عهرووزي بهلکو ((ئهڤ شاشيا د هژمار برگاندا دزڤرين بو دهستنڤيسهرا ئهوێن کو بهيتێن مينا زهمبیلفروش نقیسین یان بو شاشیا کهسین فهگیراندی دزفرت))(۲۰. بهلی تشتی مه دل رهحهت کەت و نیزیکی راستیی دکەت ھەبوونا گەلەك دەستخەتانە ژبۆ راستڤەکرنا دیرین داستانی ھەر وهكو دئهڤێ نموونێ دا ئهو لهنگي دياردبيت.

ئسهو لهطیفا رهش خوماره جسساری یهك ژورا هنساره تسسو هسهره بیژی ب زاره بسینه سهر مهصله حه تسی (د.ف: ل ۲۰۳ – ۲۰۶)

⁽۱) تهحسین ئیبراهیم دوسکی: عشقا حهقیقی و مهجازی دنافبهرا مهلاییّ جزیری و فهفییّ تهیران دا، ل۱۵۰.

⁽۲) مسعود جميل: ديوانا فهفييّ تهيران ديوانهكا عهرزوويه، گوڤارا مهتين، ژ ۱۵۷، ۲۰۰۷، ل۸۸.

⁽۲) تهحسین ئیبراهیم دوسکی: عشقا حهقیقی و مهجازی دنافبهرا مهلاییّ جزیری و فهفییّ تهیران دا، ل۱٦.

^{(&}lt;sup>٤)</sup> چاڤپێِكەڧتنەك دگەل د. محمد بكر، زانكويا دھوك، كوليژا ئادابێ، ل روژا دووشەمبيێ ل رێكەڧتى ۲۰۱۷/۲/۲۰ ل دەمژمێر ۱۲:۰۰ نيڤر و ھاتيە ئەنجامدان.

تــو/ هه/ره/ بی/ژی/ب/ زا/ره/ بی/نه/سهر/مهص/نه/حه/تـی/ بیرنه/سهر/مهص/نه/حه/تـی/ فاعیلون فاعیلاتون

ئەقەژى بەلگەيە لسەر ھەبوونا ئارىشا دكىيشىن داستانا زەمبىلفروش يا فەقىى تەيران دا، ئەگەر ۋى ئەوە كو ((د گەلەك دەستىقىساندا ب ھەلە ھاتىە توماركرن، ئەگەر ئەم ھەمى دەستىقىسان لىخىدەين تا رادەيەكى دى ديوانا دروستا فەقىى تەيران بى ھىنتە ئاشكاركرن))(). واتە ب كومكرن و راستقەكرنا دەستىقىسىن داستانا زەمبىلفروش يا فەقىى تەيران دى گەلەك ئارىشىن كىشى ۋ ھولى رابن، ل وى دەمى بى دوو دلى فەقىى تەيران دى ب ئىك ۋ شاكارىن قوتابخانا كلاسىزمى ھىتە ھىرمارتن. دىسان تىشى فەقىى تەيران ۋ ھۆزانقانىن كلاسىزمى جودا دكەت ب كارھىنانا دوو كىشىن دەريا عەرووزى نە دىئىك داستاندا ئەقەۋى دەرچونەكە ۋ كىسىن دەريا عەرووزى نە دىئىك داستاندا ئەقەۋى دەرچونەكە ۋ كىشىن دەريا عەرووزى يا دورست ئەوە ھۆزانقان بىلىگىرىي ب ئىك دەريا بىكەت د دەريا غەرووزى داستانا ھۆزانا خودا، بەلى فەقىى تەيران ئەو ياسا شكاندىيە و نوياتىيەك د داستانا زەمبىلفروش دا كريە، ھەرچەندە ۋبى قىقى جۆرە مەسنەويى دووبەيت ب كاردھىن چونكى پىر زەمبىلفروش دا كريە، ھەرچەندە ۋبى قى جۆرە مەسنەويى دووبەيت بىكاردھىن چونكى پىر ئاددىنى دەدەنە بى ھۆزانقانى د دارىتى و دىرىدى داستانى، فەقىي تەيران شىايە وى سنورى ئازادىي ددەنە بى ھۆزانقانى د دارىتى و دىرىدى داستانى، قەقىيى تەيران شىلە وى سنورى

٧0

⁽۱) مسعود جميل: ديوانا فهفييّ تهيران ديوانهكا عهرزوويه، گوڤارا ، ل ١٩.

بشكينيت ومكو ئيكهم هۆزانقانى كلاسيك ئهقى چهندى ئهنجام بدهت د سهردهمى خودا (أ) . ل فيرى پرسيارهك دهيته پيش كا ئهرى گهلو فهقيى تهيران ب زانين و مهرهم ئه ههردوو دهريا دئيك داستاندا بكارهيناينه يانژى ژ ئهگهرى كيم شيانيى و نههايداريا وى بويه لسهر فى يهكى، ديك داستاندا بكارهيناينه يانژى ژ ئهگهرى كيم شيانيى و نههايداريا وى بويه لسهر فى يهكى، لى "د. عيما وهيسى" لسهر وى باوهريى بويه كو فهقى تهيران ب مهرهم و و هايدارى ئه دوو دهريا ب كارهيناينه ((ئهم بهكارهينانهى دوو دهريا بى مهبهست نهبووه، بهلكو فهقى بوگيرانهوهى ئهو رووداوانهى كه ورده ورده بهريوه دهچى سوود لهدهريايى رهجهز وهرگرتوه و كاتى بهپهلهبوونى روداوهكان، يان وهسفيكى پايهبهز — كهلهقالبى شانازى دابيت — شاعير سوودى لهكيشى رهمهل وهرگرتوه كه ئاوازهكه بهسوارتره له كيشى رهجهزدا)) (أ). ئه قتمكنيكا فهقيى تهيران ب كارهينايى بى گومان د گهلهك بهرههمين ويدا رهنگفهدايه، ههر وهكو د داستانا زهمبيلفروشدا دياردبيت، فهقى ب شيوازهكى جوان سهرهدهرى دگهل رويدانين نافا داستانى كريه، شيايه دنافبهرا ديالوگا زهمبيلفروش و خاتوونى دا مفاى ژ ههردوو دهريايين "رهمهل و رهجهز" وهربگريت ل دهمى رويدان گهرم دبن و ل دهمى هيوربونا رويدانى، واته "رهمهل و رهجهز" وهربگريت ل دهمى رويدان گهرم دبن و ل دهمى هيوربونا رويدانى، واته دهمى خاتوون ب ههمى هيزا خو ب ئهوى شانازيا وهكو ژن ميرك ريكى خوش دكهت و پهسن و سالوخدانا عهشقا خو ژبو زهمبيلفروشى دكهت دى بينين دهريايا "رهمهل" بكار دهينت وهكو ئهڤى نهوونى:

کے دبی باقی خمیالان وهره نیـ شدوشهك و یالان (د. ف: ۲۱۱)

ئاستى كىشى: درستە ($\Lambda = \Lambda$) برگە ئاستى رىتمى: رەمەلا ($\mathfrak t$) تەفعىلا سالم

^(۱) عیماد ویسی خالد: بهراووردکرنی داستانی (شیّخی سهنعان)ی عهتتاری نیشابووری و فهفییّ تهیران، نامهی دکتورا ، زانکویی دهوك، کولیژی ئاداب، ۲۰۰۸، ل ۱۱۷.

^(۲) ههمان ژێدهر، ل ۱۱۷.

ئهگهر ئهم سهحکینه ههر ههمان تیکستا داستانا زهمبیلفروشا فهقی و ل دهمی رویدان ب رهحهتی دهربازدبن، زهمبیلفروش وهکو کهسهکی بیهنفره و دل پاقژ و نهرم، ب چاقهکی کیم و ب ساده یی ل ئهولی زوریا لی دهیتهکرن ژلایی خاتوونیقه دنیریت و بتنی پهنایی بو خودایی ئاسمانا دبهت و دوعا دکهت.

ئاستى كىشى: درسته (٨ = ٨) برگه ئاستى ريتمى : رەجەزا (٤) تەفعىلا سالم

کهواته ریّژیا ب کارئینانا ئهقان دوو دهریاییّن کیّشا عهرووزیّ ب ئهقی رهنگی یه ههروهك دخشتیّ خواریّ دا دیارکری.

رێژا سهدی	هژمار چوارخشتهکیان	دەريايين كيشا عەرووزى	هژمارا چوارخشتهکیان
%70,A0	77	دەريا رەجەز	٤١
%85,18	١٤	دەريا رەمەل	

غمرووزی کیشا عمرووزی (۲ - ۲) خشتی بکارهاتنا دمریایین کیشا

دەربارەی "موراخانی بایەزیدی" مورادخان ئیکه ژ هۆزانقانین کو هەتا نوکه ئاگەهیین مه دەربارەی ژیان و بهرههمین وی دکیم، د گەلەك ژیدەراندا ب گوتنین سەرپی وەکو هۆزانقانهکی کلاسیك هاتیه ل قەلەمدان و ناقی وی ل پال چەندین هۆزانقانین کلاسیکین کورد هاتیه، ژلایی "مەلا مەحموودی بایهزیدی" قه هندەك زانیاری دەربارەی بوون و مرنا وی دیارکرینه و گوتیه هندەك بهرههمین وی هەنه دبیژیت: ((مرادخان کو دتاریخا ۱۱۵۰ ل بایهزیدی بویه، ئهو ژی مقدارهکی غهزهلییات و ئهشعاران ب زمانی کورمانجی گوتیه، و د ۱۱۹۹ مهرحووم بوویه، د بایهزیدی مهدفونه))(۱). ل گوری گوتنا مهلا مهحمودی بایهزیدی و دیاربوونا چهند غهزهلهکین وی، مورادخان هۆزانقانهکی کلاسیکه و شیایه چهند غهزهلهکان

٧٧

⁽۱) تهحسین ئیبراهیم دوسکی: موراخانیّ بایهزیدی و چوار غهزهلیّن وی، گوڤارا نوبهار، ژ ۱۳۸، ل ۲۸.

لسهر كيشا عهرووزي بنڤيست بهلي يا كو بالا مروڤي دكيشيت كو بهروڤاژي گوتنا سهرييه ئەوە كو داستانا زەمبىلفروش يا مورادخانى بايەزىدى كو ب ناڤودەنگىزىن بەرھەمى وى دھىنتە هەژمارتن لسەر كێشا عەرووزێ نەھاتيە نڤيسين مينا داستانا زەمبيلفروش يا فەقيێ تەيران، ئەقە ژى جهي گومانيْيە، ژبەركو ھۆزانڤانەكى كلاسىك و خودان غەزەل و قەسىدە و ب كيْشيْن عەرووزىٰ ھاتىنە نڤيسىن و شارەزايىٰ فەلسەفەيا ئىسلامىٰ مىنا ھەر كلاسىزمەكىٰ كورد ل ژێر کاریگهریا زمانی عهرهبی و فارسی و باوهریین ئولی ب پهیڤ و زاراڤیْن ب سهنگ هوّزانان قەدھىنت و داستانا خۆ يا زەمبىلفروش ب ئەقى سادەيى قە دارىدىت، ھەر جەندە داستانا زەمبىلفروش دېنەكوكا خۆدا ژ بېدەرا ئەدەبياتا فۆلكلۆريە و يا يرى پەند و فەلسەفەيە بەلى ئاواييّ ڤههاندنا ئهڤيّ تيّكستا لبهر دهستيّ مه گومانيّ دئيّخته سهر گرانيا بهرههميّن مورادخاني، دبیت ئەو داستانا زەمبیلفروش یا كو لسەر ناڤي مورادخاني ئەڤرو لبەر دەستيّ مە نه ب ئەڤى شێودى ھاتبيتە نڤيسين، ژبەركو يا تووشى گوھارتنىٚ بوى ھەم ژ لايى٘ زاراڤى ڤە و ههم ژی ژلایی کیشی قه، ئهف چهنده ژی یا بهرئاقله ژبهرکو ئهف داستانا ئهفرو لبهر دهستی مه ژلایی "گیوی موکریانی" قه هاتیه راستفهکرن و چاپکرن، و کارتیکرنا زارافی سورانی زور ب زەقى دناڤ داستانێدا دياردكەت، چونكى شێوازێ ئاخفتنا مورادخانى وەكو كورمانجەك و خەلكێ بايەزىدى زور جودايە ژ زارى سورانى دبيت ئەق چەندەبيت بويە ئەگەرى تېكدان و نەھەقسەنگيا كێشێن وێ.

لاوك دبيت ئــهى خاتوونى نــاڤيتن من مــال <u>دونى</u> نــاڤيتن من مــال <u>دونى</u> قايل نــابم ب گــوتنى دوورم ئهز له قسيت نه خوش (ج. ز: ل ١٩٠)

تیکهلبوونا ههر دوو کیشین کلاسیك و فولکلور د داستانا زهمبیلفروش یا موراخانی بایهزییدا ب شیوه کی ئیکجار زور، دهستین قه کوله ری گریدده ن کو بریاری د بهرژهوه ندیا ئیك ژهمر دوو کیشان بده ت، د ئالیه کیدا گوهورین یا زهق و دیاره و دئالیه کی دندا چ ل بهر دهست نینه کو ئه م بشین ئه قاهی یی راست قه کهین.

پهیفیّن "دبیت، نافیّتن، مالی، به، له" دکرمانجی دا ب ئهفی رهنگی ناهیّنه گوتن، ئانکو یا دیاره دهستکاری یا تیّدا هاتیهکرن ههم ژلاییّ زمانی فه و ههم ژی ژلایی سهروایی فه مینا

٧٨

^{*} تهحسین ئیبراهیم دوسکی: موراخانی بایهزیدی و چوار غهزهلیّن وی، گوفارا نوبهار، ژ ۱۳۸، ل ۲۸.

پهیفیّن "خاتوونی، دونیّ، گوتنیّ" لیّ ژلایّ کیّشیّ قه یا درسته ب ریتما (؛ + ؛) برگه. دهستکاریکرن د زاریّ داستانیّدا دبنه ئهگهریّ تیّکدانا کیّشا درست یا ئهوی داستانا کو ب هوّزان هاتیه نقیسین. ژبهر کو مورادخانی چهند هوّزان و غهزهل لسهر کیّشا عهرووزی ههنه لهورا دبیت دبنیاتدا ئه شد داستانه ب ئه شی رهنگی نهبیت یی نوکه لبهر دهست، ههر چهنده لسهر تهرزی چوارخشته کیی هاتیه دارشتن و وه کو قالبه کی کیّشا عهرزوویّ، به لی ژلاییی کیّشی قه هاتیه تیّکدان و نه هه شه شهندگیا برگان مینا دیارده یه کیّ دنافدا رهنگفه دهت، ئه فه شهر وه کی د ئه فی نموونا ل خواری دیار دبیت:

- لاو /د/بيّ /خا/تو/ني/ خوش/ مر/حم/تي ١٠
- ئاگ/رێ/ خو/دێ/ ب /جا/نێ /ته/ که/تی ۱۰
- قى/١/مــه/تــا/ له/ دوو/ پــى ى/ مـه/تـى ٩
- ئـــهز/ لهو/ نــا/كهم/ خـ/يـــا/نه/تي ٨

د ئه فی چوارخشته کیییدا کیش هاتیه تیکدان دنیقه دیرین ئیکی و دووی دا (۱۰) برگهنه و نیقه دیرا سیییدا (۹) برگهیه و نیقه دیرا چواری (۸) برگهیه ، یادرست کیشا وی (۸) برگهیه. ههر وهکی د ئه فی خشتهیدا ریژا سهدی یا کیشا عهرووزی و کیشا فولکلوری دهردکه فیت دگهل ریژا دیرین ژلایی کیشی فه دلهنگ.

رێژا سەدى	هژمار چوارخشتهکیان	دەريايين كيشا عەرووزى	هژمارا چوارخشتهکیان
%1 ٤ ,٨٤٣	19	كێشا عەرووزێ	
% ٣ 9,•٦٢	٥٠	كێشا خومالي	171
% £9, +9٣	09	كيشا لهنگ	

(۱-۳) خشتهیی دیارکرنا کیشین ب کارهاتین

ئهو چوار خشته کیین لسهر کیشا عهرووزی هاتینه دانان لسهر دهریا (رهجهز) هاتینه فه هاندن. زوربهیا دیاردا لهنگیی دکیشیدا، نه ژ سیمایین هوازنفانین کلاسیکه ژبهرکو ئهو زور دهشیاربوون ل دهمی ب کارهینانا ههر دهریایه کا کیشا عهرووزی، ئهو پرسا خو دهینته پیش کا بایا مورادخانی داستانا زهمبیلفروش ب کیشا عهرووزی نفیسیه یانژی ب کیشا فولکلوری، ئهو خشتی مه لسهری به حسکری به رسفی دده ت. به نی دههمان دهمدا دبیت ئه و به رسفا خشته دایه مه یا دورست نهبیت ئه گهر هات و دهستخه ته کی دروست یی مورادخانی ب کهفیته بهردهستی مه، چونکی ئه فه شیوازی ساده یی داستانی ههم ژ ئالیی زمانی فه و ههم ژی ژئالیی لاوازیا کیشی فه ناگونجن دگهل ئه وان غه زه لاین مورادخانی ههین و دنا فه ئه ده به به لافیوین، بو نموونه ئه گهر ته ماشه ی ئه فی غه زه لاوازیا کیشی فه ناگونجن دگهل ئه وان غه زه لاون به کهین:

ئاستى كىشى: درسته (١٤ = ١٤) برگه.

ئاستىٰ ريتمىٰ: ھەزەجا (٤) تەفعيلا (ئەخرەب، مەكفووف، مەكفووف، مەحزوف).

لهوما یا بهرئاقل نینه کو هۆزانقانهك شارهزایی عهرووزی بیت و خودان قهسیده و غهزهلیّن کوك و کارابیت، داستانه کا ب بناق و دهنگ ب ئهقی لاوازیا کو ههی بدانیت، ئهقالاوازییه ژی یا بی ئهگهر نینه، ئه قجا چ ئهگهر دریّژیا دهمی نهچاپبوونا ئه قی دیوانی بیت یان ژی ئهگهری دهستهدان و دهستکارییا ب مهرهم بیت، ههر وه کو ئهوان پهیف و ئامرازیّن ژ زاری سورانی کهفتینه ناق زارده قی بایه زیدی.

دەرئەنجان ئەم دشیین ئەقان خالین وەكھەقیی و جوداھین دناقبەرا زەمبیلفروشا فەقیی تەیران و مورادخانی بایەزیدی دا دیاربکەین.

خاليّن ومكههڤييّ:

۱ – ئیلهاما ههر دوو هۆزانقانان فۆلكلۆره و كیشا فۆلكلۆرى دوو تیكستاندا دهیته دیتن ، بهلی ریژا وان ژهه یا جودایه.

۲ - تێکچوونا کێشێ د ههردوو داستاندا ههیه، ههر چهنده رێژا وان یا جودایه، بهلێ ههردوو تێکست ژ دهستکاریێ دبێ بههر نهبوینه، کو ب ئهڨی رهنگی د زهمبیلفروشا تهیرانی دا چوارخشتهکیێن ژلایێ کێشی ڨه دلهنگ (۲۹٫۲۳٪)یه، د زهمبیلفروشا مورادخانی دا (۴۹٫۹٪)یه. ئهڨهژی رێژهیهکا ئێکجار زوره، دبیته ئاستهنگ ههمبهر بریاردانێ کا ئایا موراد خانی چ جوٚره کێش ب کارهینایه.

۳ - دوو هۆزانقانين خودان ناق بەلى نەخودان ديوان، ھەر چەندە گەلەك بەرھەمين ئەوان دياربوينە و كەفتىنە لاپەرين ديوانەكى، بەلى نەبوونا ديوانەكا تەقگر بۆ دەمەكى دريژ كارتيكرن ل بەرھەمين ئەوان كريە. ھەروەسا مورادخان ژى تا نها خوەدى داستانەكا بتنى يە ئەوژى ژلايى روخسار قە يا ھاتيە قەچراندن. دگەل دياربوونا چەند غەزەلەكان.

۸.

⁽۱) تهحسین ئیبراهیم دوسکی: موراخانی بایهزیدی و چوار غهزهلیّن وی، ل ۲۹.

خاليّن جوداهييّ:

- ا فهقیی تهیران بهری مورادخانی ژیایه، ئانکو بهرههمی وی پیشی بهرههمی مورادخانیه.
- ۲ کیشا عهرووزی د ههر دوو داستاناندا دیاردبیت، بهلی ریّژا دیاربوونی یا جودایه د زهمبیلفروشا فهقی دا ب ریّژا (۲۳٫۷٪) یه و ئهگهر قهکولینهکا چرتر بکهین لسهر دهسخهتیّن لبهر دهست دبیت ئه ف ریّژه زوربلندتر لی بهیّت، یا مورادخانی بایهزیدی ب ریّژهیا (۱۲٫۸٤٪) عهرووز تیّدا دهردکه فیت، چ ده سخهتیّن باشتر ل بهرده ست نین کو بشیّن راست فهکرنی لسهر بکهین.
- ۳ هژمار چوارخشته کینن د داستانا زمبیلفورشا تهیرانی دا (٦٥) ن، به لی یا مورادخانی
 دگه هیته (۱۲۸) چوارخشته کیان دگه ل به ندا پیشین کو ژسی نیشه دیران پیک دهیت.
- ٤ زمانی زممبیلفروشا فهفیی تهیران تام کورمانجیه، مهگهر حالهتهك دوو دیارنهبن، بهلی د تیکستا مورادخانی دا زاری سورانی ب رهنگهكی کارتیکر لسهر زاله و بویه ئهگهری گوهورینا کیش و سهروایا داستانی.
- ۵ فهقی دوو دهریایین کیشا عهرووزی ب مهرهم بکارهیناینه نهوژی دهریا رهمهل بریژا (۲۲٫۶٪) و دهریا رهجهز بریژا (۲۵٫۸۵٪). موراد خانی ب تنی دهریا (رهجهز) بکارهینایه دبیت ل جههکی یان دو جهان (رهمهل) بکارهینابیت.
- ۲ همبوونا کیشا فولکلوری د داستانا فهقیی تهیران دا ریژا وی دگههیته (۷٫٦۹٪) بهای د
 داستانا مورادخانی بایهزیدی دا دگههیته (۳۹٫۰۰٪)ی.

۲- سهروا:

ئهگەر ئەم ژ ئالىن سەروايى قە ل داستانا زەمبىلفروش يا فەقىى تەيران بىنىرىن، لسەر چوارخشتەكيا نە تەمام قەھاندىنە، كو جۆرەكە ژ جۆرىن چوارىنى. تەرزى دارشتنا چوارخشتەكىى ب ئەقى رەنگى يە ((دەبى لە ھونراوەى چوارخشتەكىدا، چوارىنەكان سى لەتى پىشەوەيان ھاوسەروابى و لەتى چوارەمى ھەموو چوارىنەكان يەك سەروايان ھەبى كە چوارىنەكا بەيەكەوە دەبەستىتەوە))(۱). واتە سى نىقەدىرىن ئىكى ئىك سەروا ھەيە و نىقەدىرا چوارى ب رەنگەكى رىكخستى د ھەر چوارخشتەكىەكى دا دووبارە دبىت، وەكو دئەقى نەمونا زەمبىلفروشا فەقىي تەيراندا ھاتى.

لاو دبی ترس ژجهباری دو حسه رام بینه یساری ناگرهك وی ل مه بسساری نه زو تو بکهین تسویه تی

كچ دبسى باقى خەيسالان وەرە نىڭ دوشەك و پالان بىن بسكە زولفان و خالان دوورە روژا ئساخسرەتسىي (د.ف: ل ۲۱۰ – ۲۱۱)

پهیڤێن سهروایێ: دچوارخشتهکیا ئێکێ دا (جهباری، دیاری، باری) دچوارخشتهکیا دووێ دا (خهیالان، پالان، خالان).

دەنگێن سەروايێ: دچوارخشتەكيا ئێكێ دا (١، ر، ى).

دچوارخشتهکیا دوویٰ دا (۱، ل، ۱، ن).

سهروا ئێکگرتي د ههر چوارخشتهکيهکێ دا پهيڤا (تهوبهتێ، ئاخرهتێ)يه.

دەنگى سەروايى: (ە، ت، ێ).

یا دیاره کو فهقی د داستانا زهمبیلفروشدا مفا ژ سهروایا ئیکگرتی وهرگرتیه و پابهندی ئهقی سهروایی بویه ههتا دوماهیك چوارخشتهکی، ئانکو ههر (٦٥) چوارخشتهکیین وی ب ریژا (۲۰۰٪) ب ئیك سهروا دارشتینه.

⁽۱) عهزیز گهردی: سهروا، چاپی یهکهم، چاپخانهی وهزارهتی رهوشهنبری، ههولنیر، ۱۹۹۹، ل ۲۱۱.

مورادخانی بایهزیدی شیایه مفایی ژسهروایا ئیکگرتی وهرگریت، بهلی بهردهوام نهبویه لسهر، ل گهلهك جهان لهنگی كهتیه سهروایا وی و هاتیه گوهارتن ههر وهکی د ئهفی خشتهی دا دیار.

رێژا سەدەى	هژمارا چوترخشتهکیان	سمروا
% ٧٧ ,٣٤	97	سەروا ئىكگرتى
% ٢ ٢,٦٥	۲۱	سەروا گوھارت

(1 - 1) خشتی دیارکرنا ریّژا سهروا ئیّکگرتی و گوهارتی.

د زهمبیلفروشا فهقیی تهیراندا دی بینین پهیڤین سهروایی یین دووباره بوی دکیمن بو نمونه وهکو نهڤان پهیڤان:

پەيقىن سەروايى	هژمارا دووبارهبوونی
زەحمەتى	٦
ئاخرەتى	٣
عنايەتى	٣
قيمەتى	٣

ئهگهر ئهم تهماشهی زهمبیلفروشا مورادخانی بکهین دی بینین ئه قدیاردا دووبارهبوونا پهیهین سهروایی ب رهنگهکی بهرچاق دهردکه قیت، ئه قچهنده ژی جوّره لاوازیهکه د سهروایی دا و سهنگا هوّزانی کیم دکهت و تارادهیه کی موسیقا وی ژی لاوازدکهت.

هژمارا دووبارهبوونێ	پەيقىن سەروايى	
77	خوش	
**	نهخوش	
"	فروش	
Y	بوش	
٤	خروش	
٧٠	سەرجەم	

ئهگهر ئهم سهحکهینی ب مهرهما مفا وهرگرتنی ژ ئهقان (۵) پینج پهیقان (۷۰)حهفتی جاران ب بکارهاتینه، ئه څ چهند ژی جوّره لاوازیهکه د داستانی دا و دووبارهبونهکه بیّهیّزکهره، ژئالیی ریتم و موسیقا هوّزانی قه وی تام و خوشیی نادهت یاکو سهروا پی رادبیت.

لهنگیا سهروایی وهکو دیارده دنافی چوارخشتهکیین داستانا زهمبیلفروش یا مورادخانی دا دیاردبیت ئانکو دنیقه دیرین (۱، ۲، ۳) لهنگیا سهروایی دهردکهفیت، بو نمونه ئهگهر سهحکهینه چوارخشتهکیا ژماره (۸٤)ی ژ زهمبیلفروشا مورادخانی ئهفی چهنده دیاردبیت.

بكه ين بحثى گولخاتوونئ لاوك ژدهست چوو مابتهنئ گرى ژبسهر دلسسوتنئ ژدهست دەركهفت زەمبيلفروش (چ.ز: ٢٣)

سهروا دنیقهدیّرا ئیّکیّدا کو دوماهییك دهیّت ب دهنگیّ " ی " و دهیّته گوهارتن بوّ دهنگیّ " ی " دههر دوو نیقهدیّریّن " دوو ، سیّ " دا، بی گومان ئه شاشیه ل دهمی قهگیران و قهگوهاستنیّدا روویدایه، چونکی ئهگهر ئهم ژ ئالییّ زمان و دیالیّکتیّ قه راستقهکهین دقیّت ئهو " ی " ببنه " ی " ئانکو دی بنه " بتهنیّ ، دلسوتنیّ " ل وی دهمی وهکو سهورا دی دروست بیت و دیسان وهکو زمانیّ رهسهنیّ داستانا زهمبیلفروش ژی راستره .

کهواته ژ لایی سهروایی قه زهمبیلفروشا فهقیی تهیران و مورادخانی بایهزیدی لسهر شیوی چوارخشتهکییه " أ أ أ ب "، به لی ل گوری ههردوو تیکستان جوداهی ههنه، ئانکو ئهم دشیین بیژین زهمبیلفروشا تهیرانی زورا ب ریک و پیکتره ژ ئالیی سهروایی قه و پیگیریا ب سهروا ئیکگرتی، به لی زهمبیلفروشا مورادخانی زور لهنگی تیدا د ههنه و شین تبلین دهستکاریی ل رویین وی دیارن.

دیسان ئه قسهروایا ئیکگرتی ژلایی فه قی ب "سهروا قهکری" ب دوماهیك دهیت واته ب دهنگی قاول" ی " ب ریژهیا سهد ژ سهدی، به ای ئه قریژهیه ل ده ق مورادخانی یا نهگورنینه، و ب گهلهك دهنگین قاول و كونسونانت دوماهیك دهیت ههر وه كی د ئه قی خشتهیدا دیار .

رێڗ١ سهدى	هژمار	سەروا ئىكگرتى
%A0,10	1.9	دەنگێن كونسونانت
%\£,A\$	19	دەنگێن ڤاول

(۲ - ۲) خشتی دهنگین سهروایی.

دەرئەنجام:

سهروایا ئیکگرتی دچارچوقی چوارخشته کییدا ژ لایی ههردوو هوزان فانانفه ب رهنگین جودا ب کارهاتیه، به لی ریژا ب کارهینانی و ریک و پیکی و درستیا وی وه کو زانستی سهروایی و پیتم و موزیک ژیک جودانه، ئانکو د زهمبیلفروشا فه قیی تهیران دا سهره ده ریمکا زانستی و دروست دگه ل سهروایا ئیکگرتی کریه، بهرو فاژی تیکستا مورادخانی کو لهنگی و لاوازی تیدا د زورن و ل گهله ک جهان شکه ستن که تینه تیدا، ههروه سا ب کارهاتنا دیاردا دووباره بوونا گهله ک پهیفین سهروایی دگهله ک چوارخشته کیاندا جوزه بیزاریه کی پهیداد که ت، ههیبه تا هوزانی و شیانین هوزان فانی کیم دکه ت. دیسان بکارهینانا سهروایی د ههر سی نیفه دیرین (۱، ۲، ۳) دا ب شیوه یه کی دورست د زهمبیلفروشا فه قی دا دهرد که فیت، به لی دزه مبیلفروشا موراد خانی دا نموونین شکه ستنا سهروایی یان دهنگی سهروایی تیدا د زورن.

فهقیی تهیران پهیڤین سهروایا ئیکگرتی ب سهروایا قهکری "قاول" ب دوماهیك دهینت، ئهوژی دهنگی " ی "یه، ئه چهنده د زهمبیلفروشا مورادخانی دا دهینته گوهورین، ریژهیا ب کارهینانا سهروا قهکری دگههیته (۱٤٫۸۵٪) و سهروایا گرتی دگههیته (۸۵٫۱۵٪).

باسی دووی: زمان و وینهیین هونهری د داستانا "زهمبیلفروش" دا. ۱- شروفهکرنا بنیاتی زمانی و ئاستین وی:

زمان ئیکهم پینگافه کو هوزانفان بنیاتی تیکستی خو لسهر ئافادکهت و دبیته ئامرازی دهربرینی ب تهرزین جودا، هوزانفان ل گوری جوّر و شیّوازی بهرههمی خوّ زمانی ب کاردهینت. سهرهرای رهوشهنبیری و مهودایی هزری و شیانیّن زمانی. داکو ئهم بشیّین زمانی همر دوو داستانا ژلایی خوهدییّن وانقه دیار و روهن و بهرجهسته بکهین ئهم دی لهر سی ئاستان قهکولینا خو ئهنجامدهین.

١-١ ئاستى مورفۆلۆژى:

سەرەدەريا ھۆزانقانى دگەل پەيقان يا تايبەتە ھۆزانقانەك ژبو بەرجەستەكرنا رامانان سيمايين تايبەت ددەتە پەيقان، ل گورى پيدڤياتيا خۆ دەستكاريى د پەيقاندا دكەت يان پەيقان دھەلبژيريت.

۱ - ۱ - ۱ بکارهینانا پهیفیّن بیانی: ئهگهر ئهم سهحکهینه فهقییّ تهیران دیّ بینین وهکو هوّزانقانیّن سهردهمیّ خوّ ههولا بکارهینانا زمانه کیّ ب سهنگ و پهیقیّن بژاره و تیّر رامان کریه، کو گریّدایی فهلسهفه و باوهرییّن ئولی بن، پهیقیّن بیانی ب تایبهت پهیقیّن زمانی عهرهبی و زارقیّن ئیسلامی بکارهیناینه بو نموونه دهما دبیّژیت:

یا خالقی ره حمه ت که سیر یا عالمی ب قه لب و زهمیر هه می سران تو پی خه بیر فه تــاحی بابی شه فعه تی (د.ف: ل ۲۰۸)

بكارهینانا پهیڤێن بیانی ب تایبهت یێن ئیسلامی ئێك ژ سیمایێن هۆزانا كلاسیكه، ل قێرێ فهقیێ تهیران ب پهیڤێن "خالق، رهحمهت، كهسیر، عالم، قهلب، زهمیر، خهبیر، فهتاح و شهفعهت" دئێك كوپلهدا بكاردهینت و ههمان رولێ سوفینزمێ لسهر هزرا وی یا دیاره، ههر چهنده وی قیایه وێنهكی بێخته بهرچاڤێن مه كو پهنابرنه بۆ خالقی یێ كو ههر تشت ددهستاندا و زانا ب ههر تشتی، واته فهقی ل ژێر كاریگهریا باوهریا ئیسلامی و و بكارهینانا پهیڤێن عهرهبی داستانا خۆ قههاندیه، بهلێ ئهگهر ئهم تهماشهی داستانا مورادخانی بكهین ئهوژی نهیا بێ بههره ژ سیمایێن باوهریێن ئولی و پهیڤێن عهرهبی، بهلێ رێژا بكارهینانا وان یا جودایه، چونکی فهلسهفهیا دارشتنا زهمبیلفروشا فهقی ئۆلا ئیسلامێیه، بهلێ مورادخان د بهڤێ رێدا هندهکی جودایه و زمانێ ناڨ زهمبیلفروشا وی ژی پټر زمانهكێ كوردی پهتی دیاردكهت بۆ نموونه ب كارهینانا پهیڤێن بیانی د ئهڤێ چوارخشتهكیێدا ب ئهڨی رهنگی دیاردكهڤن:

روحسمی بکه تو ب فهقیران بسه رده ژبسه ندا خو اسیران پیروزبی تسو بسو امیسران بیروزبی تسو بسو امیسران نهی ردوشا مهست و سهرخوش (چ . ز : ل ۲۳)

پهیشین"روحمی، فهقیران، اسیران و امیران" پهیشین زمانی عهرهبی نه و ژلایی وی فه هاتینه ب کارهاتینه ب مهرهما گههاندنا پهیاما خو، بهلی ریژا ب کارهینانا پهیشین بیانی دنافیهرا ئهوان دا یا جودایه و ئه جوداهیه ژی فهدگهریت بو شیوازی نقیسینا تیکستی چونکی فهفی کیشا عهرووزی ب کارهینایه و ئه بهرههمه ل ژیر کاریگهریا سوفینیزمی نقیسیه، ب مهرهما گههاندنا پهیامهکا رهوشتی و ئاینی و خودیناسیی لهورا دی بینین پهیش و و ناف و سمبولی ئاینی ئیسلامی تیدا دزورن، بهرامبهر مورادخانی وهکو شاعرهکی چاف ل فهفیی تهیران کری و داستانا زهمبیلفروش فههاندی، دی بینین پهیش و ئاماژیین عهرهبی تیدا دکیمترن، ئهفهژی فهدگهریته ئهوی شیوازی داستان پی هاتیه نقیسین ههر وهکو د ئهفی خشتهیدا ریژا پهیشین بیانی دیاردبیت.

هژمارا پهیڤان	هژمار چوارخشتهکیان	ھۆزانڤان
1.47	70	فەفىئ تەيران
178	177	مورادخانی بایهزیدی

(۱ - ۱) خشتی ب کارهینانا پهیڤین عهرهبی ژلای ههر دوو هوزانڤانان ڤه.

ئهگهر ئهم ل خشتی ژور بنیرین دی بینین جوداهیهکا زور دنافیهرا ئهواندا ههیه، ئهفهژی بهلگهیه لسهر وی یهکی کو فهقیی تهیران خو هافیتیه مهیدانا سوفیاتیی و ههولا ب کارهینانا ئیدیهمین ئیسلامی و پهیفین تیر رامان کریه و سمبولین ئاینی دناف داستانا ویدا خویا دبن، بهلی مورداخانی بایهزیدی ب شیوازهکی ساده و دهربرینین سفك رویدانین داستانی فهدگریت، ههر چهنده ئهوژی بو مه ئالیین رهوشتی و پهروهردهیی نشیانداینه وهکو ترسا خودی و خو پاکراگرتن بهرامبهر دههمهنپیسیا خاتوونی، بهلی نافهروکا چیروکا وی لسهر ئهفی چهندی ناراوهستیت، بهلکو داستانا وی گریدای گهلهك دابیشین جفاکی ئابوری و زانین و داناییی یه ئهف جوداهییین نافهروکی دبنه ئهگهر کو جوداهییین زمانی ههبن.

۱ – ۱ – ۲ دووبارهکرن:

دووبارهبوون مینا دیاردهیهکا سروشتی رولهکی گرنگی بهردهوامیی دایه ژیانی دههمی بواراندا وهکو خالهکا ئهرینی و جاران ژی وهکو خالهکا نهریّنی رهنگقهدهت، یا مه دقیّت دیارکهین رهنگقهدان و بکارهینانا دیاردا دووبارهکرنا یهکهییّن زمانی یه ژبو دارشتنا بهرههکی ئهدهبی و هونهری یه ((ئه و دووبارهکرنه بو به هیّزکرنی دهیّته ب کارهینان، دیسان هوّزانقان بریّکا ئهوی پتر جهختیی ل سهر ئهوی تشتی دکهت ئهوی دفیّت بگههینت، ئه و لایهکیشه ژلایهکیدیه جوّره جوانیهکی دده ته هوّزانی))(۱) . ئانکو دووبارهکرن ب مهرهمیّن جودا ب کار دهیّن هه م بو تهمامبوونا کیّشی و هه شهنگیی و هه م ژی بو جهختکرنا لسهر مهبهستهکی، یان جاران ژ ئهنجامی لاوازییا هوّزانقانی هنده کهیش و ناهٔ دووبارهدبن بیّی کو هزر دهندی دا حکارت .

پهیش د ئاستی زمانیدا کاریگهرترین یهکهیا زمانی یه، کو هۆزانقان سهرهدهریهکا باش دگهل دکهت و خالا سهرهکییه ژبو داتاشینا زمانی فهرههنگی بو واتایهکا نوی دچارچوقی ژانهرکی ئهدهبیدا ئانکو شکاندنا واتایا فهرههنگی ژبو دارشتنا مهبهستین تایبهت و جوان ب تام و چیژا هونهری ((شاعر وشهکان بهرجهسته دهکات و سیمایی جیاوازییان پی دهبهخشیّت جیا لهو سیمایهی کهله فهرههنگ و قسهکردنی ئاساییدا ههیانه))(۲) دناقبهرا فهقی و مورادخانی دا جوداهییّن دووبارهکرنا پهیقان ژ لایی ریژه و شیوازی ب کارهینانی قه ههیه. بو نموونه ئهگهر ئهم ل ههردوو داستانان بنیرین دی بینین پهیقیّن مینا "زهمبیلفروش، خاتوون، سهلك، جاری، لاوهك، میر، ئاخرهت، خودی" کو پهیقین گهوههری ییّن داستانا زهمبیلفروشی نه، ژلایی ههر دووکانقه ب کارهاتینه لی ههلبهت ب ریژهیهکا جودا، ههر وهکو ب ئهقی رهنگی ل خواری

_

^(۱) هدی صدیق احمد: بنیاتی هونهری د هوّزانیّن (عبدالرحمن مزوری)دا، ناما ماستهریّ، زانکویا دهوك،کولیژا ئاداب، ۲۰۱۳، ل ۲۰.

⁽۲) محمهد عهبدولکهریم ئیبراهیم: پیکهاتهیی زمانی شیعری لهرهوانگهی رمخنهی ئهدهبی نویّوه، چاپی یهکهم، چاپخانهی موکریانی ههولیّر، ۲۰۱۲٬۱۱۸.

هەژماربكارهينانى ژلايى مورادخانى ڤە	ھەژمارا بكارھينانى ژلايى فەقى قە	پەيث
77	٣	زەمبيلفروش
7.4	٣	خاتوون
٧٠	١٠	سمك
٩	77	لاوەك
W	٩	مير
١٦	٤	خودێ

(۱-۱) خشتی بکارهینانا پهیفین دووبارهکری

ل قیری ریژا ب کارهینانا ئهقان پهیقان زور جودایه ههر چهنده ژماره چوارخشتهکیین زهمبیلفروشا مورادخانی دووجارا هندی زهمبیلفروشا تهیرانی یه بهلی دگهل هندی ژی ئهقر ریژا بومه دیاربوی زیدهتر لایی مورادخانی قه ب کارهاتیه و ئهقد دووبارهکرن گهلهك جاران دبیته ئهگهری بیزاریی ههروهسا هندهك پهیف د زهمبیلفروشا مورادخانی دا زور دووبارهبونه کو دزهمبیلفروشا تهیرانی دا ناهین دیتن بو نموونه

هژمار	پەيقىن دووبارە بووى	
77	خوش	
77	نەخوش	

(۱ - ۳) خشتی پهیفین زور دووباره بووین ل ده ف مورادخانی

ههر چهنده ئه فپهیفه وهکو سهروا ئیکگرتی بکارهاتینه بهلی ژ ئالیی دووبارهکرنی فه ریژهیهکا بهرچافی یا ههی و ئه فپهیده ژی ب دوو رهنگان لاوازییه ئیک وهکو سهروا و دوو واتایاکه دووبارهکری، بهلی ئهگهر ئهم تهماشهی فهفیی تهیران بکهین بهروفاژی مفا ژ ئه فی دیاردی وهرگرتیه و ئه فی دووبارهکرن ئیخستیه دخزمه تا پیک فهگریدانا چوارخشته کیین نافی داستانیدا. بو نموونه ئهگهر ئهم ل ئه فان چوارخشته کیان بنیرین.

زهمبیل فروش لاوی فهقیره دصنعه تی خودا ئهسیره دائسما حسهق ل بیسره راست ب کهرستی صنعه تی کهرستی صنعه تی طه به ق بوو دائسمای راست و حسه ق بوو قیمه تا سه نسکان وهرق بوو قیمه تا سه نسکان وهرق بوو یسسی ددیسسرت کولفه تی (د.ف: ۲۰۱)

وهکی ئهم دبینین گریدانهك دنافیهرا ههردوو چوارخشتهکیاندا ههیه واته ب داوی بوونا ریزکا بهندا ئیکی ب ههمان پهیفا داویی ریزکا ئیکی ژبهندا دبندا دهستپیکریه ب ئهفی رهنگی ههم گریدانه کا بهیتی دورست بوویه ههم ژی یا موزیکی و رامانی. ئهف دیارده ل دهف گهله هوزانفانان ههیه فهفی ژی ب ریکا ئهفی تهکنیکی زهنگینییه ک دایه تیکستا خو وهکو جورهکی سنعهتکاریی، مهودایی مهبهستین وی یین کویر پی دیاردبن و ئهف چهنده د تیکستا مورادخانیدا ناهیته دیتن.

دیسان دووبارهبوونا پهیڤان ب رهنگی ستونی دناڤ چوارخشتهکیین زهمبیلفروشا مورادخانیدا وهکو حالهت دهردکهڤن، بهلی دزهمبیلفروشا تهیرانی دا ناهینه دین، بو نموونه دهمی دبیژیت:

دهگـــریت ژ ترسا خودی دی دتــرسیت ژبهر خهوفی یه دتــرسیت ژبهر خهوفی یه دلنــابهت ملکی دونی یه قهوی دلتهنگ و بی هوش (چ. ز: ل ۱٤)

پهیفا "ترسا، دترسیّت" دووبارهبوینه و دنیقه دیّرا ئیّکیّ و دوویّ دا، دیسان د نیقه دیّریّن سیّ و چواردا پهیفا "دل" دوو جاران بکارهاتیه وهکو پیّشگر جارهکیّ وهکو کار "دلنابهت"جارهکی ژی وهکو هقالناق"دلتهنگ"

خاتوونی نهری خاتوونی تسبو به ژن داری زهیتونی چاق وهکوو اگرای ویتوونی چاق وهکوو اگروژا نهخوش (چ ز ن ل ۲۰)

"خاتوونی، خاتوونی" د نیفهدیّرا ئیّکی دا دووبارهبوینه و ب شیّوازی راگههاندنی ههڤپهیڤنی دگهل دکهت. ئهڤ ئاوایی دووبارهکرنی ژبو گهلهك مهرهمان ب کاردهیّت ژلایی هوّزانڤانی قه، ههر وهکو د چوارخشتهکیا دوویّدا پهیڤا "خاتوونیّ" ب ئهڤی رهنگی هاتیه

"خاتوونی ئەری خاتوونی" ئانکو ب شیوازی راگههاندنی هەڤپهیڤینی بەردەوام دکەت ژبو ئاراستەكرنا پەيامی و سالوخدانین هەمەرەنگ ھەر وەكى دبیرژت:

خاتوونا شهنگ و شه پاله چاقْ رهشایا چاقْ غــزاله (چ. ز: ل ۲۱)

ب ريّكا دووبارهكرنا پهيڤا (چاڤ) شيايه پهسنيّن جوان بدهته خاتوونيّ.

١ - ١ - ٣ بكارهينانا پهيڤێن ههڤواتا:

ههقواتا ومکو دیاردهیهکا زمانی دناق ههر زمانهکیدا دهیّته دیتن ژبو ژیانا روژانه مفا ژی هاتیه ومرگرتن ((بریتیه له دوو وشه یان زیاتر که یهك واتایان ههبیّت))(۱). دیسان ئه قدیاردا زمانی رولیّ داهیّنانیّ د زمانی ئهدمبیاتیّدا ژی ههیه، هوٚزانقانان گرنگیهکا باش پیدایه ژبو ئاراستهکرنا رامانیّن خوّ دناق تیّکستیدا.

ئه دیارده دههردوو تیکستین زهمبیلفروشا فه قی و مورداخانیدا دهینه دیتن، ژبو رازاندن و گههاندنا مهبهستین خو ب ئیستاتیکی و هونهری مفا ژ ئه فی دیاردی وهرگرتیه، د کریارا بنیات دانانا بهرههمین ئهدهبی هوزانفانان ههولا ب دهستخستنا پهیف و ئاماژهیین کایگهر و نوی دایه بو گریدانا واتایی ب لایهنیین ئیستاتیکیفه، دا کو کریارا کارتیکرنی و گههاندنی یا کارتیکهر بیت، بکارهینانا پهیفین ههفواتا دتیکستا ئهدهبیدا بهگرهوندی پهوشهنبیری و شارهزاییا زمانی و کونترولا هوزانفانی دیاردکه ت. ئهگهر ئهم ل ئه فی چوارخشته کیا فه قی بنیرین یا کو دبیژیت:

کهرستی صنعهت طه به ق بوو دائــــمای راست و حهق بوو قـــیمهتا سهلکان وهرق بوو پــــی ددیــرت کولفهتی (د.ف: ل ۲۰۱)

ل قَيْرِی فهقی "طهبهق و سهلك" ب كارهیناینه ههر چهنده دناقه روكیدا ههردوو یهك رامان ددهن لی ههلبهت د دوو زمانین جودادا، لی درویی روخساریدا ژ هه دجودانه، ههروهسا پهیقین "قیمهت و كولفهت" ژی ب ههمان شیوه ب كارهیناینه ژبو زانینا بههایی سهلكان، واته فهقی ب مفا و مرگرتن ژ هه قواتایین پهیقان زهنگینیه ک دایه دیرین داستانا خو د ئالیی خوشیا خواندنی و رامانیدا. د زهمبیلفروشا مورادخانیدا ئه شدیاردا ب كارهینانا پهیقین هه قواتا دیاردبیت ههر وه ک دئه فی چوارخشته کیا ل خواریدا دیار:

⁽۱) د . عهبدولواحید موشیر دزهیی: واتاسازی وشه و رسته، چاپی دووهم، چاپخانهی ماردین، همولیّر، ۲۰۱۱، ۱۳۹۵.

خاتسوونا دل به <u>عاجزی</u> میردی ته ژدوور قه هاتی قسهوی دل تهنگ و تاری زیسده دل تهنگ و نهخوش (چ. ز: ل ۲۳)

د ئەقى چوارخشتەكىدا مورادخانى قىايە ئەوى دلتەنگيا د دلى خاتوون و مىرىدا دىلىرىكەت، ھەرچەند ئەگەر و بابەتى دلتەنگيا ئەوان ژ ھەق يا جودايە بەلى ب رىكا بكارھىنانا پەيقىن ھەقواتا شيايە بەحسا ھەردووكان بكەت وەكو دوو كەسىن خەمگىن. پەيقىن " عاجزى، دلتەنگ " ب دوو فۆرمىن جودا لى ژبۆ يەك رامان و مەبەست ب كارھاتىنە، پەيقىن " قەوى، زىدە " وەكو ھەقواتا و تەمامكەرى واتايى ب كارھاتىنە كو ئاماژەنە بۆ زۆريا ئەوى حالەتى. دىموونەيەكا دى دا دېيرت:

پهیڤا "شیّت ، هارودین" ئیّك رامان ههیه لیّ وهکو جهختکرن لسهر بابهتی دووباره بوینه، ژبوّ ئارامبوونا خاتوونی لسهر قهشارتنا ئهویّ نهیّنیا دناقبهرا واندا.

كەواتە ھەر دوو ھۆزانقانان مفا ژ پەيقێن ھەقواتا وەرگرتيە و شياينە دخزمەتا داھێنانا بەرھەمى ئەدەبى دا ب كاربينن، ئەق چەندە ژى ژپێخەمەت بهێزكرنا لايەنێ دەلالييێ داستانێ بويە.

۱ – ۲ ئاستى سىنتاكس (رستەسازى)؛

همموو یهکهیین بچووك و مهزنین ژ فونیمی ههتا کو پهیفی ئیکدوو دگرن داکو رستهکی دورست بکهن، ئهقهژی ئهرکی سهرهکیی دورستبونا ریزمانی یه بی گومان گرنگیا ئهقی یهکهیا واتادار نه بتنی دناف زمانی دا ههیه، بهلکو دژانرین ئهدهبیدا رولهکی گرنگی داهینانی دگیرت، ههلبهت هوزانفان ههولا شکاندنا یاسایین ریزمانی ژ پیخهمهت دارشتنا یاسایین تیکستی دکهت ((داهینه به پیوهرکانی ریزمان بریار نادات، بهلکو بهپیوهرکانی شیعر کاردهکات، پیوهرکای شیعریش ریگه دهدهن بو ئهوهی زمانیکی نووی بو خوی دورستبکات، بو پیکهینان و تهواوکردنی کردهی داهینانهکی))(۱). واته هوزانفان ب ئازادانه سهرهدهریی دگهل زمانی دکهت، دا ژقهید و زنجیریت یاسایین زمانی دهربچیت بو ئافاکرنا بنیاتهکی نوی، بهلی نه

⁽۱) د.سافیه محمهد ئهحمهد: لادان لهشیعری هاوچهرخی کوردیدا، چاپخانهی حاجی هاشم، ههولیّر ۲۰۱۳، ل۱۱۹۰.

ب مهرهما یاریکرن ب زمانی و زیده و کیمکرنا یهکهیهك یان رهگهزهکی زمانی بهلکو ((بو ئهوهی لهدریژهبری دهرچیّت، یان بو پاراستنی وزه و لکاندنیّکی توند و توّل، یان لهبهر نهبوونی و ههندی کهرسهی ئاماده لهزمانهکهدا خوّی وشه دادهتاشیّ))(۱) ژبهر هندی سیما و ئهدگاریّن تیکستی ئهدهبی دهیّنه گوهورین دکاریّن رهخنهییدا چ پیشهریّن نهگور نین ژبوّ پیشانا شعریهت و ئهدهبیاتا تیّکستی هوّزانیّ. کهواته لادان ژ یاساییّن زمانی ب لادانا سینتاکسی دهیّته زانین.

1-7-1 ئاستى رېكخستنا زمانى:

1 - 1 - 1 - 1 - 1 بئ شکاندنا یاسایین زمانی:

هوٚزانقان سهردهریهکا دروست ژ ئالیی یاسایین ریزمانی قه دکهت، بی لادان (ترازان)ین زمانی ئه و ویّنهیی مهبهستدارب ریّکا رستهکا ریّك و پیّك دروست دکهت. بو نموونه

مه حبه تى كچ موبته لاكر سرل جاريا ئاشكرا كر لاوهكىي قه لبم جوداكر من ژعشقان خهونه تى (د. ف: ل ۲۰۳)

ب شیوی راگههاندنی چوارخشته کیین خو داریتینه د پیکهاتا رستین ئه فی چوار خشته کییدا ریزبه ندیا یاسایا سهره کیا ریزمانی کو پیک دهیت ژ " بکهر + بهرکار + کار" تیکنه دایه، واته ب چهند رستین ساده داریتیه، کو دهربرینی ژ هه لچوونین دهروونی و ناخی یری ئه فین دکه ت.

موراخان دبێژت:

خاتوونا شهنگ و شه پاله چاڅ رهشایـــا چاڅ غزاله روو سووره گهردهن بهخاله

من بــــهرده دابچمه ماله (چ. ز: ل ۲۱)

رِیٚکخستنا یاساییّن رِیْزمانی نههاتیه شکاندن د ئهڤیٚ چوارخشتهکیییّدا، هوٚزانڤانی یاسایا " بکهر + بهرکار + کار " پهیرهوکریه بی لادان. ئهڨ خرڤهبونیّن سالوخدانیّن هاتینه

⁽۱) محمهد عهبدولکهریم ئیبراهیم: پێکهاتهی زمانی شیعری لهرموانگهی رمخنهی ئهدمبی نوێوه، ل ۱۹.

رِیکخستن د چارچوقی یاسایا زمانی دا ریّك و پیّکی و جوانیهکی ددهنه داستانی، هوّزانقانی ب مهردما جوانگاری و بهرفرههکرنا واتایی نهو سالوخدان داینه یال خاتوونی.

1 - 1 - 1 - 1 لادان ژیاسایین زمانی:

لادان وهکو تهکنیکا زمانی ئهدهبی، د ههمی ئاستین زمانیدا دهیته دیتن، ژ ئهنجامی تیکهلبوونا سوز و ههستین هوزانقانی دگهل یاسایین زمانی ههقبهندیه دروست دبیت، ئهو ههقبهندی دبیته بنگههی ئاقابونا زمانی ئهدهبی یی کو دهستههلاتا تیکستی زال دکهت ب سهر ریرهوی زمانی یی بهرنیاسدا، ههروهسا پشت بهستنی لسهر هیزا ئیستاتیکی و هونهری دکهت، ژبو ئافراندنا شیوازین نوی یین دهربرینی؛ ئهو دهربرین شیوازین زمانینه و زمان بخو ژی دبیته بابهت ((زمانی ئهدهبی نه دژی زمانی ئاسایی یه، بهلکو" زمانهکی دی یه، یی دویرو قاری یه ژ زمانی ئاسایی" کو دشیاندایه بیرژین ئهدهب ژ زمانی دزیت وهکو " زمانهکی دی ژ زمانی "رمانی ئهدهبی پیکهاتهکی بو هزرا هوزانقانی ئافادکهت، دا کو ژ سیاقی زمانی ئاسایی دویرکهت و ئهدهبییهت و شعریهتی لسهر ئهوی بهرههمی زالکهت ب مهرهما گههاندنا ئاسایی دویرکهت و فهدهبییهت و شعریهتی لسهر ئهوی بهرههمی زالکهت ب مهرهما گههاندنا پیاسایی زمان، یان به دهرچوون له خودی سیستهمی زمانهوانی، له ههر دوو حالهتدا شکاندنی پیوهره... ئهمهش بهایهکی زمانی و ئیستیتیکی دهداتی و بهرز دهبیتهوه بو ئاستی کردهیهکی پیوهره... ئهمهش بهایهکی زمانی و ئیستیتیکی دهداتی و بهرز دهبیتهوه بو ئاستی کردهیهکی

کهواته ئه قدهستکاریا زمانی دبیته شیوازی ئهدهبی و شیوازی خودی هوزانقانی، خالا سهرهکیا وهرگرتنا چیژا ئهدهبی ژ فیری دهستپیدکهت، فهریژا ئهفی زمانی وینین هونهری و زمانی ئهدهبی پهیدا دبن، ئانکو بی ئه فی کریاره هزرو ههست دی د چارچوفهکریبن و چ تیکستین ئهدهبی بهایه نامینیت ههمی پیقهرین جوانی و چیژا ئهدهبی و پهیامین هوزانقانی دی سنورداربن.

دەربارەی فەقیی تەیران و و چاوانیا بکارھینانا زمانی، وەکو ھەر ھۆزانقانەکی ب مەرەما ب ھیزکرنا واتایی و دارشتنا بەرھەمی ئەدەبی د سیاقەکی بەرفرەھی ھزری و جوانکارییدا دگەل ھەبوونا لایەنین رەوانبیژیی لادانین سینتاکسی ئەنجام داینه داکو سەنگەکی بدەتە ھۆزانی، ئەق چەندە ژی ب پیش و پاش ئیخستنا یەکەیین زمانییه؛ ئانکو تیکدانا یاسایا ریزمانی وەکو ئەقی نموونی.

⁽۱) عسمهت خابوور: ئهدهبییهت و رهنگڤهدانا وێ د حهفتیناما(پهیمان)دا، چاپا ئێکێ، چاپخانا زانکوٚیا دهوك، دهوك، ۲۰۱۲، ل۳۰.

 $^{^{(7)}}$ د . سافیه محهمهد ئهحمهد: لادان له شیعری هاوچهرخی کوردیدا، ل ۲۲ .

لاو دبی ترسم ژ جهباری دو حسه رام بینه دیباری دو حسه رام بینه دیباری نسباگرهك وی لمه باری نمونه تی (د.ف: ۲۱۰)

هۆزانقانی ریزبهندیا یاسا ریزمانی د ههر نیقه دیرهکیدا تیکدایه بو نموونه دقیابا د نیقه دیرا ئیکیدا گوتبا" لاو دبی ژ جهباری د ترسم " بهلی ژبو ریکخستنا سهروایی و دمولهمهندکرنا دهلالهتا پهیقان، ئه پیش و پاشه کریه؛ ئانکو بزاقی دکهت مفای ژ رهگهزین زمانی وهرگریت ژبو ریکخستنا ریتم و سهروایا هوزانی. داکو کریارا گههاندنا پهیامی و چیژا هونهری دئیك دهمدا بگههینیت.

مورادخان دبێژيت:

حــــکم گیرا ده ره ک زهمان وی خزمه تـــکر زور ب ئهمان مرن به کهس نـاده ت په یمان هه مو قیکرا دیچین جهه ک خوش (چ. ز: ۲۹)

زمان د ئاستی سینتاکسیدا لادانه، ئه قلادانه بنیاتی دانان و نه خشاندنا تیکستییه و هوزانقان ب ئازادانه ههلبژارتنا پهی و ئاماژه و دهربرینان دکهت. دئه قی کوپلا سهریدا هوزانقانی د ریزا ئیکیدا " بکهر " کو زهمبیلفروشه لادایه، خو ژ دووباره کرنا بکهری دویر ئیخستیه و ئه قه ژی ب مهرهما لادانا دووباره کرنین بیهیزکهره، دگه لهندی واتایا رستی تیکنه چوویه، بکارهینانا لادانین ریزمانی و پیکگوهارتنا جهی " کار، بهرکار " ژبو داکوکیکرن لسهر بهرههمئینانا دهلاله تین ئهدهبی هاتیه کرن.

بهرههمیّن ئهدهبیاتان بهردهوام د گوهورینی دانه، تیّکست کیانهکه زمان تیّدا رولی سهرهکی دگیریت، ئانکو سیستهمهکی نهگور نینه، چونکی ئهو ههردهم یی د نویکرنهکا بهرچاقدا و ههقبهندیی دناقبهرا گوتارا ئهدهبی و ریّرهویّن زمانیدا دروست دکهت، بهردهوام د ئاقاکرن و پهیدابوونیّدایه^(۱)، ل گوری شیّوازیّن نقیسینی و ریّبازیّن ئهدهبیاتی زمان دهیّته بکارهینان و گوهورین و ههر شیّوازه دبیته خودی هوّزانقانی.

دیارکرنا ریّژهیا بکارهینان و لادانا یاساییّن ریّزمانی د ههر چوارخشتهکیهکیّدا ب تهمامی دههر دوو داستاناندا ب ئهقی رهنگیّ ل خواریّیه.

90

⁽۱) نعمت الله حامد نهيّلي: شيّوازگهري(تيوّري و پراكتيك فْهكوّلينهكه دبياڤيْ هوّزانيْ دا)، ل١٦٥.

رێڗا لادان ژ	رێژا بكارهينانا	ه. چوارخشتهکیین	هژمارا	هۆزانڤان
ياسايين ريزماني	یاسایین ریزمانی	ياسا تێدا	چوارخشتهکیان	
%9 r ,9	%٦,١	٤	٥٦	فەقى
%97, • 9	% ٣, ٩٠	٥	177	مورادخان

خشتی (۱-٤) یی دیارکرنا ریژهیا بکارهاتن و لادانا یاسایین ریزمانی

دەرئەنجام بۆ مە دىار بو كو لادان ژ ياسايين زمانى بخو وەكو ياسايەكييە كو هۆزانقان يې پيگيرە، چونكى ئەدەب و ئەدەبىيەت د خوازىتە ھندى كو زمانەكى بلندتر و جوانى دى تىكستىدا بكار بهيت؛ ئەو زمان ژى پەيدا نابىت ئەگەر ژ چارچوقى ئەوان ياسايين زمانى دەرنەكەقىت. ئەقە ژى ھيزا كارتيكرنا پەيامى زالدكەت ب سەر سوز و ھەست و دەروونىدا ژ قەريژا شيانين بيرمەندى و بيرتيژييا ھۆزانقانىيە ، ئانكو قاريبون ژ ياسايين زمانى، زمانەكى نويە كو ھەر ژ زمانى دايك دزيت و سيستەمەكە پيقەرين جوانيى و دووبارە ئاقاكرنا بەرھەمەكى ئەدەبى ب ئاستين بلند دئافرينيت ھەر وەكو "بارت" دبيژيت: ((ئەدەب مومارەسەكرنا نهينى يا زمانى نە ئىكسەرە))(). جۆرە لاسايكرنەكە رەنگقەدانا وى د ھوندرى بەرھەمى ئەدەبىدا دەردكەقىت.

۱ – ۳ ئاستى سىمانتىكى:

ئاستی سیمانتیکی وهکو زانستهکی زمانشانی پهیوهندیهکا پیکهاتهیی و خورت دگهل ئاستی مورفولوژی و سینتاکسی ههیه ژبو گههاندنا دهلالهتین جودا گرنگیا ئهشی ئاستی نهراوهستایه دهبازی بیا و زانستین جودا بویه.

ئه قاسته ب رهنگه کی بهرفره ه ئهدهبیاتی ههمبیزدکه و ب کریار گههاندن و ئاراسته کرنا واتایین راسته و و نهراسته خوو رادبیت ((زاراوه که به ته نیا له زمانه وانیدا به کارناهی ت به کارناهی به نیک و نابه تی زانستی تریشدا وه ک واتاسازی فه لسه فه یی که لایه نیکی عملی هه یه)) (۲) . ئانکو شیایه پراکتیزه ببیت د چاچو قی شرو قه کرنین ئهدهبیدا و دبواری ره خنیدا کار لسهر قه دیتنا پهیف و ئاماژیین قه شارتی و مژداربکه ت. گرنگیه کا زور پی هاتیه دان ژبو شرو قه کرنا ده لاله تین نافا تیکستی ئهدهبی، ده رقه یی سیسته می فه ره ه نگی یی سنورین زمانی ده ستنیشانکرین.

(۲) محمد معروف فتاح: زمانهوانی، چاپخانهی دار الحکمه، ۱۹۹۰، ل ۱۵۲. تاکیدا ژیّدهری

⁽۱) عسمهت خابوور: ئهدەبىييەت و رەنگڤەدانا وى د حەفتىناما(پەيمان)دا، ل۳۹.

۱-۳-۱ بکارهینانا سمبولان (جهفهنگ):

دورباره ی زاراقی سمبول ((لمزمانی ئینگلیزی و ئهانی دا "Symbol" لهزمانی فهرهنسی دا "Symbole" لهزمانی ئیسپانی دا "Symbolo" لهزمانی عمرهبی دا "الرمز" لهرمانی کوردیدا "رهمز، هیما، جهقهنگ" بهکاردهیّنریّت)) (اراقی جهقهنگ دئهدهبیاتی دا بلهزمانی کوردیدا "رهمز، هیما، جهقهنگ" بهکاردهیّنریّت)) (زاراقی جهقهنگ دئهدهبیاتی دا بلهقی رهنگی هاتیه پیناسهکرن، ((پهیقهکه کو دهلالهتی ژ تشتهکی ههستپیّکری و ههستپیّنهکری دکهت بر رهنگهکی ورد و جیاواز و بی سنور ب وردیقه و جیاواز لدویت خهیالا ئهدهبی کو خواندهقان دجیاوازن دخواندنا وی دا ل دیث رهوشهنبیری و ههستیاری یاخو)) (۱۰ سمبول وهکو بنهمایهکی گرنگی ئیستاتیکا هوّزانی ئاسو و مهودایی دهلالی دناق تیکستیدا بهرفرهه دکهت بر رولی لادانا واتایی ئانکو "واتا فهرههنگی" رادبیت، واته ((ههر کاتیّك ئهو پهیوهندییهی لهنیّوان دال و مهدلول ههیه، دهستکاری کرا ئهو واتایهی کوّمهلگا لهسهری ریّککهوتووه دهگوریّت)) (۱۰ نهرکی سمبولا بهخشینا واتایهکا قهشارتیه ل پشت واتایا فهرههنگی ریّککهوتووه دهگوریّت)) (۱۰ نهرکی سمبولا بهخشینا واتایهکا قهشارتیه ل پشت واتایا فهرههنگی مهبهست بو نموونه " کوتر" دواتایا خوّ یا فهرههنگیدا جوّره گیاندارهکه، بهلیّ وهکو سمبول مورادخانی دیّ بینین کو کومهکا جهقهنگا ب کارهیناینه، چ وهکو جوّر چ وهکو بابهتیّ مورادخانی دیّ بینین کو کومهکا جهقهنگا ب کارهیناینه، چ وهکو جوّر چ وهکو بابهتیّ مورادخانی دیّ بینین کو کومهکا جهقهنگا ب کارهیناینه، چ وهکو جوّر چ وهکو بابهتیّ جهقهنگی بوینه ئالاقیّن نهخشاندنا مهبهستیّن نهوان.

بهری ئهم تیکستین ههردوو داستانان ههاشکفین و ئهوان هیما و سمبولان دهربیخین، دفیت ئاماژه بدینه پهیفا "زهمبیلفروش" کو ئهوبخو ژئالیی واتاییه شیایه چارچوفهکی بهرفره یی دهلالی بخو پهیدابکهت وهکو سمبول جهی خو دیتییه؛ زهمبیلفروش وهکو سمبولی پاقژیا رهوشتی و دیندارییی دهیته پیش چاف مینا وانه کا رهوشتی پهروهرده یه لسهر ئالیی جفاکی و گوهورینا کهساتیا خو رادوهستیت. مرن و ترسا مرنی دبنه هاندهری وی کو دهستبهرداری ژیانا دهستهه لاتداریی ببیت و دهست ده ته کاری ساده و پاقژ و کهدا دهستی خو بخوت بخوت نه دانایی و فهالسه فه یا زهمبیلفروشی بویه ئهگهر کو نافی وی ببیته جهفه نگ ژبو دهلاله تین پاقژی و دایاکی و راستگویی و ههم ژی وهکو سمبوله کی نه ته وایه تی دهینته پیش.

[ٔ] عیماد وهیسی خالد: جهقهنگ دهوزانا ریالیستیکا کوردی دا (دهقهرا بههدینان ۱۹۷۰ — ۱۹۹۱، چاپخانا وهزارهتا پهروهردی، همولیّر ۲۰۰۶،ل ۸۱.

⁽۲) خەمان ژێدەر ولاپەرە.

⁽۲) د.سافیه محمهد ئهحمهد: لادان لهشیعری هاوچهرخی کوردیدا، ل۱۷۹.

⁽³) سمینار: د. فاضل عمر: زممبیلفروش ومکو یوتوپیایه کا کوردی، بارهگایی ٔ ئیکهتیا نقیسهریّن کورد تایی دهوك، ریّکهفتی ۲۰۱۷/۳/۲ روژا ییّنج شهمبی، دمهرْمیّر ۶:۳۰ .

فهقیی تهیران دئالیی بکارهینانا سمبولاندا گهلهك جوّر بکارهیناینه و مفا ژ سمبولیّن ئاینی وهرگرتیه ب تایبهت زاراقیّن فهلسهفهیا ئیسلامی بو نموونه دبیّژیت:

بانگ کره پادشاهی مبین گویسا دلیل الحائرین (د.ف: ل ۲۱٦)

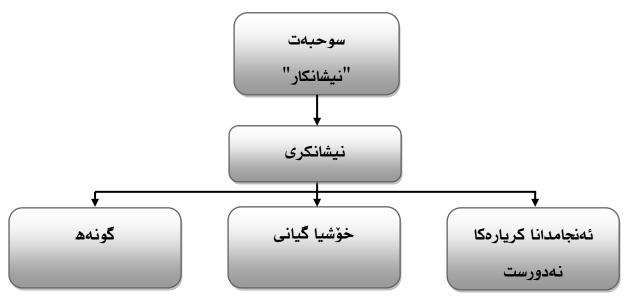
پهیفیّن "پادشاهیّ مبین ، دلیل الحائرین" بکارهیناینه یا ئیّکی وهکو پادشاهیّ دیار و حازر ههمی گافا مهبهستا وی "خوداییّ " ل ئاسمانایه بانگ و هاوار ههر بو تهیه و تو ییّ ب ههر تشتهکی زانایی " دلیل الحائرین" ئانکو ریّزانیّ نهزانا. دیسان ل جههکی دی دبیّژیت:

لاو دبی ئهزنهی ئهخیرم زیّر و مال چ ب خوه نهدیرم ژتـرسائی حـه نهویرم دهست بهمه هیلاکـهتی (د.ف: ۲۱۳)

پهیفا "هیلاکهت" سمبولا بو گونههکاریی و ژنافچوونی واته چوونا دوژههی و روژا حسابی، ههردیسان ل جههکی دی و دگهرمه گهرما دیالوگا دنافبهرا زهمبیلفروش و خاتوونی دا دبیژیت:

لاوی دبی یا بسك حهریره ئــــهو دپیروزبن ل میره چ حـــهدی لاوی فهقیره دهست بهته قی سوحبهتی (د.ف: ل ۲۱۱)

پهیقا "سوحبهت" نه ب مهرهما گوتن و ئاخفتن هاتیه، بهلکو ئاماژهیه بو ئهوان کارو مهرجیّن خاتوونی هافیّتینه بهر زهمبیلفروشی ژبو تیّکفهدانا لهشی و خوشیا گیانی، ئانکو کرنا کریارهکی کو یا دورست نینه بهیّته ئهنجامدان ب چ رهنگان.

ل جههکی دی تهیران ب کارهینانا سمبولیّن ئاینی ب تایبهت ئیسلامی، ههست و نهستین زهمبیلفروشی دهربارهی ئهو پیشهاتا کهفتیه تیدا دیاردکهت وهکو بابهتهکی ئاینی و فهلسهفی بیرا خو ل چهند سهربوران دهینیت کو رههندین خوراگریی و بیهنفرههیی بو مه دیاردکهت وهکو دبیریت:

جهرجیس به مشارن بر ئهیاوب وهکو کرمان دری یوسف وهکی عهبان کری ته ئینا سهر سهلطه نهتی (د.ف: ل ۱۱٦ - ۱۱۷)

پهیڤێن "جرجیس، ئهیووب، یووسف" ناڤێن ئهوان پێغهمبهرانه ئهوێن کو گهلهك سهبر کێشایی لسهر ئهوان ئێش و ئازار و ئاستهنگێن کهفتینه رێکا ئهوان و ل دوماهیێ دبێژیت: "ته ئینا سهر سهلطهنهتێ" مهبهست پێ گههشتنا دهستههلاتێ یه و حوکمرانیێ ئهڤهژی پاداشتێ ئهوێ بێهنفرههی و ههدارا ئهوانه کو د ڕێکا حهقیێ دا کێشایی ژپێخهمت ڕاستهریێا ئولی و رازیکرنا خودایی.

دهربارهی مورادخانی بایهزیدی ئهوژی ب ههمان شیّوه سمبولیّن ئاینی و فهلسهفی بکارهیناینه، دگهل هندی مژارا بابهتی وی پتر دچیته سهر ئالییّن ژیانا جڤاکی و قوناغیّن جوداییّن گوهورینا کهساتیا زهمبیلفروش و دیسان وهکو وانهیهکا پهروهردهیی و رهوشتی و ئابوری تیّکهل ب رهههندیّن ئیسلامی دیاردبیت بو نموونه دبیّژیت:

کو دەرکەقە تو نەئى پیش هـــەرە ئدونى ببە دەرویش نـــههیله قەت روژو نقیژ ببه فەقىیرەك خەرقە پوش (چ.ز: ل ۱۲)

پهیڤا "خهرقه" سمبوله بو جلکه کی پیروّز، تایبه تیا خوّ ههیه د ئولیّن جودادا واته نه بتنی د ناق ئولداریّن ئیسلامیدا ههیه بهلکو ههبوونا وی دناق ئاینیّن مینا ئیّزدییاندا ژی یا پیروزه و بهشه ک ژئولداریّن ئیزدییان دکهنه بهرخوّ ب تایبه چینا "فهقیرا"، ههلبه تنه فهقیریّن ماددی، تا ئیرو روژ ههبوونا وی مایه و پیروزیا خوّ ههیه ((نیشانهیه بو خوّ ستاره کرنی و قهشارتنی و شکاندنا خوّ مهزنکرنی و بلندبوونی، ههر کهسه کی خهقه دبه رخو کر دبته دهرویّش و زاهد و حهژیکه ری ئاخره تی پتر ژ دنیایییّ))(۱). مورادخانی بایهزیدی ئه قسمبولی پیروزی ئاینی ب مهرهما ل خوّ زقرینی و پیداچوونه کا تهمام د ژیانا زهمبیلفروشی دا

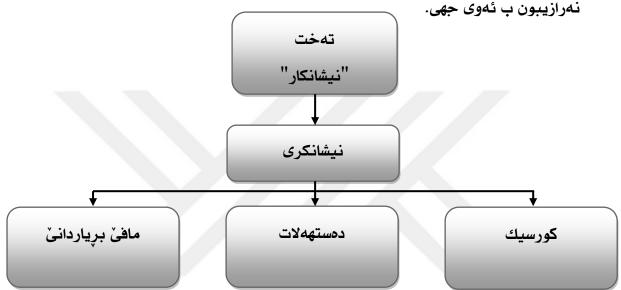
⁽۱) شمال خمو خضر: پراکتیزهکرنا تیورا وهرگرتنی د ئهدهبیاتا ئولی یا ئیزدییاندا ، ناما ماستهری، زانکویا ماردین ئارتکلو ۱۱۰.

ب كارهينايه، دەستپێكهكا نويه ژبو ژيانهكا پڕ ئاسوودەيى ديسان پهيڤێن "دەروێش، خهرقه" دوو سمبولێن كهلتوورى ديروكى نه دناڤ جڤاكێ كورديدا. مورادخان ل جههكى دى دبێژت:

سوندی دخوم به ئهنیا بابی

نارونيم ئەز لسەر تەختى (چ.ز:ل ١٦)

هۆزانقانی ب هینانا پهیقا " تهخت " ژبۆ حوکمرانی و گرتنا دەستههلاتی بکارهینایه نه ب واتایا فهرههنگی "لیکسیکی"یا زمانی رۆژانه، هۆزانقانی ئه هیمایه ژبۆ ئهوی جهی گرنگ ئینایه دههمان دهمدا بهرسقدانهکا نهرینی ژلایی زهمبیلفروشی قه دیارکریه وهکو نهرانیه ده دیارکریه وهکو

رابه زوو وهره سهر تهختی تیکشه ده ئه خانی سپی ده نه خانی سپی دلیسی من وی بوته سوتی دلیسی تو بی به زمه کا خوش (چ. ز: ۲۰ ۲۰)

هۆزانقانی پهیڤا " سوتی " وهکو هیٚما ژبو حهزین خاتوونی بکارهینایه، دا کو دهربرپینی ژناخی تژی حهز و هیڤی بکهت، چونکی ڤیانا وی بهرامبهر زهمبیلفروشی مینا ئاگرهکی جهرگی وی دسووت، ئهڤهژی بیرا مه ل سهرهاتیا یوسف و زولیخایی دهینت، هوزانقانی ههولا وی چهندی دایه رهههندین دیروکی و ههلچونین دهروونی ب دهته هوزانا خو، دهلالهتین بهرفرهه بکهته دخزمهتا لایهنین ئیستاتیکادا. ژبهرکو بابهتی سهرهکییی زهمبیلفروش د ههردوو داستاناندا ئیکه، بکارهینانا جوّر و بابهتین سمبولان د ههردوو تیکستاندا لیک دنیزیکن، ههر چهنده ژئالیی ناقهروکی قه زهمبیلفروشا مورادخانی یا کوریرتره و پتر رهههندین جڤاکی و سهربوریّن ژیانی تیدا ههنه، بهلی باوهرییّن ئاینی و سوفیگهری ودینداری بالا خو لسهر مژارا سهرهکی دکیشن و رهنگڤهدانا هیّزا خوراگریی و

رەشت بەرزىي و پەنا بو خودى دبيتە كاكلا ئەقان ھەردوو بەرھەمان لەوما دبينين ژئالى بكارھىنانا سمبولان جوداھىين بابەتى زور دكيمن.

١ - ٣ - ٢ لادان و شكاندنا نهريتين جفاكي:

مهبهست ژلادانا داب و نهریتان، شکاندنا سنوریّن شهرمیّ و هندهك دابیّشیّن رهوشتییه د ناقْ جڤاکیّ کوردیدا، گهلهك جاران سانسور ههنه چ دبیاڤیّ نهریتیّن بهربهلاڤ دناڤ خهلکیدا یان وهکو باوهرییّن ئولی یان ژی شکاندنا هندهك لایهنیّن پیروزیّن کهلتوری دابیت. ل ڤیّریّ هوٚزانڤان بهحسیّ داستانه کا پر سهربور دکهت کو کهسهك دکهڤیته داڤیّن ئهڤینا دلیّ میره کیّ یان ژی بیرژین " ژن میرهکیّ " ئهڤ یهك ژی ب دوو رهنگان دکهڤیته بهر پیّلیّن رهخنهییّن جڤاکی، ئیّك وهکو حهلال و حهرامی ئهڤ ژن میره نه حهلالا زهمبیلفروشه و ناگونجت دگهل یاسایییّن ئولی و ل گوری نهریتیّن جڤاکی ژی ب تنی دناڤبهرا ژن و میّرادا رهوایه ژ دهرڤهی ئهوی سنوری دبیته دهمهن پیسی، واته ههم ل گوری یاساییّن ئولی و ههم ژی ل گور عورف و نهرتیّن جڤاکی ئهو کاری خاتوونیّ ژ زهمبیلفروشی داخوازکری کارهکیّ نه دریّدابوو. دههر دوو داستاناندا فهفی و مورادخانی ههردوویان بهحسیّ ئهوان بویهرا کریه ئهویّن دناڤبهرا ئهواندا رووداین، بی گوهدانا ئهوان سانسوران سالوخدانا رویدانیّن داستانیّ و مرازیّن دلیّ خاتوونیّ دکهن ب بهیتیّن هوٚزانیّ حهز و ڤیانا ویّ ب ئازادانه دهردبرن بو نموونه فهڤی خاتوونیّ حهز و ڤیانا ویّ ب ئازادانه دهردبرن بو نموونه فهڤی دبیّژت:

كـــج دبى لاوى قەريقان وەرە ناڭ رەيحان و سيقان شـــهكرى بميّرْ ب ليْقان

شبهی جساما شهربهتی (د.ف: ل ۲۱۱ - ۲۱۲)

"سێڤ" ب واتا فهههرنگی : (فێقی) ______ (سێڤ) ب رامانا جهڨهنگی: (مهمك) .

ل قیری فهقی ب ناوایه کی راسته و خو و ب نازادانه ژهنده ک سانسورا لادایه ژبو گههاندنا پهیاما دلی خاتوونی و که له ژانا حه زین وی. رهگه زی خواستنی بکارهینایه داکو شیانین به خشینا چیژا هونه ری بده ت و لفاندنا هه ستان کارا بکه ت. هه ردیسان نهگه ر نه م ل نه فی نموونا موراد خانی بنیرین:

خساتوون دبی نهی وهکی خو نسسه به سببی حسه پسا خو هسولسف بقه تینه شولا خو بسه خوشی ئیی دهبین بی هوش (چ. ز: ل ۲۲) چهند مورادخان بهحسا پاکزادهییا زهمبیلفروش دکهت وهسان ناشکرا و ب زهلالی بهحسا مرادا دلی خاتوونی دکهت. مرادا کو د نالیی جفاکی و رهوشتی دا دووری داب و نهریتین گشتییه . بهلی ب رهنگهکی نهراستهخو هوزانفانی دهربرین ژ ههستین نافخوییا دهروونی خاتوونی کریه.

- ۲ بهرجهستکرنا وێنێن هوٚنهری د داستانا "زهمبيلفروش"دا:
 - ٢ ١ وينه ژ لايي ييكهاتني فه:
 - ۲ ۱ ۱ وینی ساده (تاك):

ویّنی ساده ب ویّنی لاوهکی ژی دهیّتهنیاسین ئه ق ویّنی بچیك و چالاك دبیّته بنیاتی ئاقابوونا ویّنیّن ئهدهبیدا و روّلهکی سهرهکی دبینن د شروقهکرنا ویّنیّن لیّکدای و گشتی دا. فه قی دبیّریت:

زهمبیلف روش لاوه کی رهواله

ب کولفه ت و ئه هل و عه یاله

حوسنا یــوسفی ل باله

حــه ق رضایی قسمه تی

زهمبیلفروش لاوه کی فه قیره

د صــنعه تی خودا ئه سیره

دائـــما یی حه ق ل بیره

دائــما یی حه ق ل بیره

راست ب که رستی صنعه تی (د. ف: ل ۲۰۰ – ۲۰۱)

ل قيري هوٚزانڤاني ل سهر بنهمايي سالوخدان و پهسنا زهمبيلفروش چهند وينهيهك ئافراندينه داكو سهرهنجا مه بو خو بكيشيت و كارتيكرني ل ههستين مه بكهت و مه گريبدهت ب سهربوٚرين ئهو دي بهحسكهت دناڤد داستانيدا كو ب ئهڤي رهنگي و ب شيّوهيهكي گشتي ئهڤوينه تيدانه:

- زەمبىلفروش خودان خيزانه و كەسەكى ھەۋارە.
 - كەسەكىٰ ھەژارە راست دەستە دكارىٰ خودا.
 - جوانه وهكو جوانيا يوسف پێغهمبهر
 - -کهسهکی راسته و ههمی دهما خودی ل بیره
 - راستیه بهرههمی ههر کارهکی

ئه قوینین بکارهاتین ژبو گههاندنا وینهکی سهرهتاسهریه کو ئهوژی زهمبیلفروش که سهکی جوان و خودیناسه. موراخانی بایهزیدی دبیژیت:

رَهمبيلفــروش كـــورى ميرانه لاوهكـــو بــــهژن ريحانه خـــودانا كـــوچك و ديوانه لهكهيف و سهيران شهڤ و روژ *** *** شـــهڨ و روژ كهيف خوشيه بـــهعيشق و رقص و شاهيه چــــوو عاجزى ددلدا نيه نـــهديتيه ساعتك نهخوش (چ . ز : ل ١١)

مورادخان د دهستپیکا داستانیدا سالوخدانا زهمبیلفروشی دکهت ب رهنگهکی جودا و بهروقاژی ئهوان ویّنیّن فهقی داینه کهسایهتیا زهمبیلفروشی، دهربارهی ژیان و کهساتی و پله و پایی وی دناق جفاکیدا. مورادخان ب ئهقی رهنگی بو مه زهمبیلفروشی ددهته نیاسین.

- زهمبیلفروش نه ههژاره و خودان خانه دانه.
 - جوان خشكوكه.
 - ژیانا وی کهیف و خوشی بوو.
 - چ کارێن ب زهحمهت نهکربوون.
- يي بي خهم بويه ژبو ب دهستقهئينانا رزقي.

ئه قوینه ههمی دبنه بنهمایی دورستبوونا وینهکی سهرهکی و گشتی دهزرا مروقیدا ئه وژی زهمبیلفروش " کوره میره " ههر تشت ددهستیدایه، خانهدانه و خودان هیزه. ئه چهنده ژی بهروقاژی ئهوی دهستپیکا فهقییه یاکو دایه داستانا خو ددرحه قی پهسهندا و سالوخدانا زهمبیلفروشی.

٢ - ١ - ٢ وينيّ ليكداى:

ب هه فگرتنا چهند وینه کین ساده وینه کی لیکدایی دورست دبیت نه و وینی لیکادی جودایه ژوینین دی وه کو فه قی دبیژیت:

بانگ کره پادشاهی مبین گویـــا دلیل الحائرین تو شادکهی قهلبی حهزین خــهلاس کهی ژزهجمهتی (د.ف: ل ۲۱٦) ئەو ويننين ئەوى داينە بەرئيك ئەم دشيين ب ئەڤى رەنگى دياربكەين:

- دوعاكرن ژخودێ.
- رێزانێ نهزانا مهبهست پێ خودێ يه.
 - تو دلخوشيي د دهيه بهندين خوّ.
 - قورتالكرنا من ب دهستى تهيه.

ئهگهر ئهم تهماشهی ئهڤان سالوخدانیّن هوٚزانڤانی بکهین کو چهند ویّنهکیّن ساده لیّکداینه ژبوٚ ئاڤاکرنا ویّنهکیّ لیّکدای کو مهبهستا وی پیّ ویّنهکی دن د خهیالا مهدا دورستبکهت ئهوژی " رزگاربونه ژ دهستیّ خاتوونیّ "

دیسان مورادخانی ب ههمان ئاوایی ب تیکهلکرنا چهند وینهکهیان، وینهکی لیکدایی دئافرینت، داکو رولی کارتیکرنا بویهری ل سهر هزر و خهیالا مه بهرجهسته بکهت وهکو ئهفی نموونا ل خواری:

خاتوونا گهردهن ب مووری دهم وهکو سورگولا سووری سینگ و بهر ژحهددی بوری تسرسا من ژرهبی ژووری (چ. ز: ل ۲۰)

ب ئەقان پەيف و رامانين كو د ئەقى چوارخشتەكىيىدا ھاتىن كومەكا پەسن و سالوخدانين جوانن جەند وينەيەك بو دياردبن وەكو:

- سوراتيا لێڤان مينا گولێن سور.
- سينگهكي مهزن ئانكو مهمكين مهزن و بالكيش.
- خاتوونهك يا ههيي، كو دستووييّ ويّدا خرخال و مورينه.
 - مروڤهكێ ژ خودێ ترس ب تاعهت.

ئەڭ چەند وينىنى سادە ھاتىنە ب كارھىنان ژبۆ تەمامكرنا ئەوى وينەى ھۆزانقانى قىيايى نىشامە بدەت، ئەوۋى وينى سەركەييە ھەمبەر راوەستيانا حەزين خاتوونى واتە نە ئەنجامدانا كريارا سكسى.

۲ - ۱ - ۳ وینی گشتی:

دهوٚزانیّن کلاسیکیدا ئه قُ ویّنی گشتی زور ناهیّته دیتن، گهلهك ژ رهخنهگران وهکو ویّنهکی لاواز ددهنه دیارکرن ژبهر ((پهیرهوکردنی یهکیّتی بابهت لهناوشعرهکانی کلاسیکیدا، ویّنهکان ههر له قالبی ویّنهی لاوهکیدا بهکاردیّن ، ههندی جاریش ئهم ویّنه لاوهکیانه له قالبی

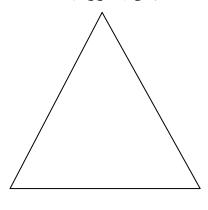
وهسف، یان داستاندا یهك دهگرن و وینهكی گهورهتر پیکدهینن))(۱). لی ژبهرکو دناق داستانیدا جوره ئیکهتیهکا بابهتی دیاردبیت، هوزانقان ههولا پیکقه گریدانا چهند وینهکین لاوهکی دکهت ژبو ئاقاکرنا وینهکی بازنهیی ب مهرهما گههاندنا وینهکی گشتی، ههر وهکو د ههر دوو داستانین زهمبیلفروشیدا ئه چهنده هاتیه پراکتیزهکرن، د زهمبیلفروشا فهقیدا چهند وینهك بکارهاتینه دهلالهتی ژ ئهوی وینی گشتی یی د هزرا هوزانقانیدا ههی و دقیت ب گههینت کو زهمبیلفروش کریه سمبولهك ژبو جفاکی و کاریزما گههاندنا پهیاما گشتی یه.

ئه ق چهند وینین لاوه کی دناف داستانیدا دبنه هیفینی ئافابوونا وینی سهره کی و گشتی، ئه و وینی کو سهربوره کا رهوشتی و خودیناسی ددهنه مه، رهههندین سوفینزمی و فوناغین دهربازبوون ژ ئهزموونا پافربوونا دهروونی و لهشی دیاردبن دگهل که دا خوها ئهنیی.

مورادخانی ب ههمان شیّوه ئهقی ویّنه ی دئیّخیه چارچهقه کی بهرفره هتر و چهند ویّنه کیّن دن ییّن لاوه کی کرینه د خزمه تا پهیاما خودا و قوناغیّن زهمبیلفروش تیّدا دهربازبووی بو مه ویّنه دکه ت ، هه تا کو ل دوماهیکی دگههیته ئهوی قوناغا که سایه تیا وی دهیّته گوهورین.

دنافی ههردوو داستاناندا رهههندیّن نهتهوهیی و مروفایهتی و خودیّناسییّ دزوّرن گهنجاتی (ههژاری)

رينجبهريي كهدا حهلال

پیراتی و حکمه و زانین

⁽۱) عیماد ویسی خالد: بهراووردکرنی داستانی (شیّخی سهنعان)ی عهتتاری نیشابووری و فهقییّ تهیران، ل ۱۱۳.

مورادخان ب ئاوایهکی بهرفرههتر زهمبیلفروشی دناقد جفاکیدا ددهته نیاسین، ههولدایه د ئهفان وینهیاندا چهند وانهکین خوراگریی بهرامبهر حهز و غهیزهین کوره یین مروفان بدهته مه، د ههر دوو داستاناندا هوّزانفان پهسهندییا ئهوی چهندی دکهن کا زهمبیلفروش چهند کهسهکی ب رهوشت و خوراگربویه ل بهرامبهر ئهوان حهز و فیانین ددلی خاتوونی دا، ب خوراگریا خو شیا ببیت وانهیهکا رهوشتی ب ریکا ئهفی وانی شیا ببیته کهسهکی کاریگهر و ب ئهفی کاریگهربوونا خو بو نموونهیهکا بلند د پهروهرده و رهوشتی جفاکیدا، خهلك ب ئاگهه و راستهری کرن و دهروونی ئهوان پتر د راستا حهزین ئهوان یین کورهدا بی دهنگکرن. ئهفه همهوو سهرهاتی یین بوینه بنیاتی وینهکی گشتی ئهوژی "پاکزادهییا زهمبیلفروش"ییه، ریکا راسته و دورستا ئافابوونا کهساتیهکا خودان زانین و حکمه.

گهنجاتی (میر)
میر و حکمه و زانین و دهستههلات

رينجبهريي كهدا حهلال

۲ - ۲ وینین رونبیژی تیگهه و پیناسه:

دهربارهی تیگههی زانستی رونبیژیی ((ئهو بنهما و یاسانه یین ئینانا رامانهکی ب تنی بریکین جودا بو ئاشکراکرنا رامانین هزری دهینه دیارکرن))(۱) ئه قلقی زانستی یی رهوانبیژیی لسهر گرنگیا رامان و کارتیکرنا پهیف و بیژهیان رادوهستیت، ب مهرهما دورستکرنا ویننین جوراوجور و واتایین نوی، واته رونبیژی دهیته پیناسهکرن ((قهگوهاستنا بیژهیی ژ رامانا راستی بو رامانا خوازهییه))(۲) ئه قچهنده دپلا ئیکیدا قهگوهاستنا دهلالهتین لوجیکینه، ب شیوازهکی کو دهربرینی ژ ئهوا د میشکی مروقیدا بکهت واته ((ناقه بو ههر تشتهکی ماسکی واتایی دیاربکهت، راستیا وی بگههینته گوهداری، چونکی ل قیری یا گرنگه ل قیری ئهوه تیگههشتن و مهبهستا دناقبهرا ئاخفتنکهری و گوهداری دایه))(۲).

۲ - ۲ - ۱ وێنێ هۆنەرى د هۆنەرێن رونبێژيێدا:

٢ - ٢ - ١ - ١ - ١ ليكجواندن (ومكههڤكرن):

دەربارەى لىكچوتندنى زور پىناسە بۆ ھاتىنە كرن، ھەر ھەموو پىناسە د ئىك بازنەدا دۇۋرن و دەربرينى ژ يەك مەبەست دكەن، د سادەترين پىناسا خودا وەھا ھاتيە كو ((لىكچواندن تشتەكى ب تشتەكى دى تر))(ئ). ئەڭ كريارە ب رىكا ئەڭا رەگەزان دھىتە ئەنجامدان " لىچوو، لەوچوو، ئامراز، روويى لىكچوونى" ئەگەر ئەم سەحكەينە ھەر دوو ھۆزانىڭانان مىنا ژ ئەڭى ھۆنەرى وەرگرتىه:

فەقىي تەيران دېيژت:

زهمبیلفروش لاوهکی رهواله ب کولفهت و نههل و عهیاله حوسنا یــوسفی ل باله حــهق رچایی قسمهتی (د . ف : ل ۲۰۰)

لێکچواندن : جوانيا يوسف پێغهمبهر.

لێچوو: يوسف.

لەوچوو: زەمبىلفروش.

ئامراز: ل.

^(۱)مهسعوود ياسين چهلکي: روٚليّ هونهريّن روونبيّژييّ د چيّکرنا ويّنيّ هوّزانيّ کورديدا، ل ٣٢.

⁽۲)ههمان ژیّدهر، ل ۳۳.

^(۲) ژیمان صب*ری* نعمه: روایّ لادانین رموانبیّژییچ دشعریهتا هوزانیّدا دیوانا (ئهحمهد خانی) وهك نمونه: نامه ماستهریّ، زانكویا دهوك، پشكا زمانیّ كوردی، دهوك، ۲۰۱۵، ل ۲۲.

⁽٤) حسيّن ئوسمان زيّوميى: روليّ (پارادوكس)يّ دپيّكهاتا وينيّ هوزانيّدا، چاپا ئيكيّ، چاپخانا خانى، دهوك، ٢٠٠٨، ل١١١

د ئەڤى نموونا فەقىدا ب كارھىنانا ھۆنەرى لىكچواندنى وينىمكى بو مە دكىشىت و سالوخدانا زەمبىلفروشى دكەت ب ئىڭ ژ سمبولىن جوانىي كو ئەوۋى يوسف يىغەمبەرە.

زهمبیلفروش ژبلی کو کهسهکی ژ خودی ترس و خودان ئیمانهکه کوك و کاره و رهوشتهکی بهرزی کوردینیی ل باله، دههمان دهمیدا خودان کولفهت و عهیاله، ئهقهژی دبیته ئهگهرهکی دن کو دوور رابگرت ژ ئهوی ئاریشا بو وی هاتیه پیش، واته ئهو وینه دایه مه کو زهمبیلفروش خیزانداره و خوهدی زاروکه.

موراد خان دبيّژيت:

خاتوونا گهردهن ب مووری دهم وهکو سورگولا سووری سورگولا سووری سینگ و بهر ژحهدی بووری (چ.ز: ل ۲۰)

لێکچواندن : سوارتيا دهڤي.

لێچوو: سورگول.

لەوچوو: دەم

ئامراز؛ وەكو.

مورادخان وینهکی ب دهستین زهمبیلفروشی چیدکهت، ههرچهنده زهمبیلفروش وهکو کهسهکی خودیناس و سهرهرای خو دویرکرنا وی ژ حهز و ئارهزوین نهدورستین خاتوونی. بهلی دبهرسقدانا زهمبیلفروشیدا ب سالوخدانا جوانیی و بالکیشیی بهرسقا خاتوونی ددهت و وینکهی دهینته بهرچاقین مه کو بالکیشیا خاتوونی تیدا دیارببیت.

ومسفدانا زممبیلفروش بو خاتوونی ب ئهوان پهیفین د بهیتین داستانیدا هاتین، ومدکهت کو ئهم وینهکی جوداتر ژ وینین کو لسهر زممبیلفروش هاتینه گوتن بکیشین، ژبهرکو ئهو پهیف ژ دمفی کهسی ناهین دمر ئهگهر ل پشت ئهوان پهیفا دنیایهکا حهز و خهیالا و فیانهکا گهرم و گور نهبیت، واته دبیت نه ئهنجامدانا ئهفی کاری دگهل خاتوونی ئهگهرین خو ههبن، وهکو ههبوونا ترسی ژ رهبی تعالا، ترسا جفاکی،... کورت کورمانج دمرویش و سوفی دبنیاتدا خو ژ لهفزهتا دنیا و دیمهنین بالکیش محروم کریه، ههر ژبهر هندی ژی زوو ب زوو ب سهرداناچن، واته خودان حهزین مرینه دئالیی ئارهزوین دنیاییدا، لی بهروفاژیا فی یهکی دکهساتیا زممبیلفروشدا دهیته دیتن ژبهر کو لسهر زاری زممبیلفروش وهسفین خاتوونی هاتینه کرن جوره وهسفهک ب تنی ژ دل و کهزبین سوتی دهردکهفیت، ئهنجامدانا ئهوی حهزی یان نه ئهنجامدانا وی بابهتهکی دیه.

۲-۲-۱-۲ خوازه:

بكارهينانا پهيڤهكي ل جهي پهيڤهكي ب مهرهما واتايهكا نوى، ئانكو خوازه ((بريتي په له بهکارهیّنانی ووشهیهك بو دهربرینی گوزارهیهکی تر بیّجگه له گوزاری تایبهتی خوی) $^{(1)}$. ئەق رەگەزە يى ھارىكارە ژبو ئاقاكرنا وينىين جوان و گەلەك جاران ھەلگرا رەخەنەيين رەوشەنبىرى و كەلتورىيە و ئاسوينن بەرفرەھىرنن زانىنى ل پىشيا مروڤى وينەدكەت ب رامانیّن جوان و کورتکری.

فەقى دىنىژىت:

لاو ژخــاتووني دىيته تو مه خوازه يا دل دڤينته دا ژحهق نــهبن فهيته روو سیـی بن ل قیامهتی (د.ف: ل ۲۰۹)

يەيڤا خوازە: روو سپى.

يەيقا درست: سەرفەرازى.

بهلگه: فهێت و روژا فيامهتێ.

ژبلی ئهوا کو خاتوون دبیّژیت، بهروڤاژی نهریت و عورفیّ جڤاکییه و ڤاریٚبوونه ژ كەلتورى، دھەمان دەمدا شەرمەزارىيە بەرامبەر رەبىّ تعالا ل روژا ئاخرەتىّ، واتە ويّنەكى روژا ئاخرەت و حسابى دناڤ د ئەڤى چوارخشتەكىيىدا يىشكىشى مە كريە، واتە بارگرانيا ئەڤى فهنتیی یا دوو ئالیه فهنتی و رورهشهیا جفاکی و ههروهسا یا ئولی ژی.

موراد خان دبيّژيت:

سونـــد دخوم ب ئەنيا بابى نـــارونيم ئەز لسەر تەختى لكهس ناكهم غدر و ظلمه تي دى بــم فه قيرهك خهرقه يوش (چ. ز: ل ١٦)

يەيڤا خوازە: تەخت

يەيقا دروست: دەستھەلات

بهلگه: غدر و ظلم

(۱) عهزیز گهردی: رموانبیّژی له ئهدمبی کوردی دا، بهرگی یهکهم، بهغداد، ۱۹۷۲، ل۲۰.

مهبهست پی نهگرتنا تهختی دهستههلاتییه و خودیرکرنه ژ سنورین کو وی نیزیکی خهلهتیی دکهن. ژیدهری نههی وینهی ژترس و لاوازبوونا وی بهرامبهر خودی هاتیه، ئانکو دهست بهردان ژ ژیانا میرانه و رازیبوون ب ژیانا ساده و فهقیریی ژ پیخهمهت رازیبووتا خودای، دگهل هندی " فهقیری خهرقه پوش". خهرقه جل و باوهرنامهیهکا تایبهتا زاهد و دهرویش و فیانین ئولی و ئاخرهتی یه.

همبوونا دەستهەلاتى ددەستى عەبداندا واتە ھەبوونا زولى ل عەبدەكى دن، ئەقجا چ ب مەبەست وچ بى مەبەست، نەقيانا زەمبىلفروش ژبۆ گرتنا دەستهەلاتى و دانپىدانا وى ب زولم و زورداريا كو مىر دكەن، وينەكى ددەنە مە كو كىم حاكم مىر ھەنە دبى زولم و زۆر د درحەقى خەلكىدا، ئەق ژلايەكى و ژلايەكى دنقە ھەبوونا دەستهەلاتى وەدكەت كو ھەر تشت لبەر دەستى دەستھەلادارى بىت، ئەقەرى دبىتە ئەگەرى ھندى كو مروق ب دنياداريى و خوشىن ويقە مژويل ببىت و ئاخرەت و ئىمانى ژبىربكەت، كورت و كورمانج ھۆزانقانى دماوى داستانا زەمبىلفروش دا قىايە وى وينەكى بدەتە مە يى كو دەستھەلاتدارا ھەى ل بەرامبەر ژى وينەكى دى دايە مە، يى كو زاھد و دەرویش و فەقىرحالا ھەى.

۲ - ۲ - ۱ - ۳ خواستن:

خواستن ((بکارهینانا بیژهیهکییه نهل جهی وی، ژبهر پهیوهندیا لیکچواندنی دناقبهرا رامانا ژی قهگوهاستیدا و رامانا تیدا هاتیه بکارهینان، ل گهل بهلگهیهکی ژ رامانا دورست دویربکه قیت))(۱). کهواته خواستن دهرچوونه ژ رامانا فهرههنگی و بکارهینانا ناقی یان تشته کی ژبو ناقه ک یان تشته کی دی، واته گرنگیی ب رامانی ددهت نه ب پهیقی.

رهگهزین وی " خواستن، ژی خاستی، بو خاستی".

فەقى دېپژيت:

دهمـــا کو دل کهرکری دل شـهوتی ئهو پر گری روو دا ئــهفراز فـکری بانگ کره شاهی قودرهتی (د.ف: ل ۲۱۵)

السيد احمد الهاشميك جواهر البلاغة، علق عليه و دققه: سليمان الصالح، الطبعة الثانية، دار المصرفة بيروت، لبنان، ٢٠٠٧، ص٢٢٣.

دل لێکچوواندنه ب ئاگری، بهلێ پهيڤا ئاگر نهئينايه تشتهك ژ ئهنجامێ روودانا ئاگری ئىنايه ئهوژی "سوتن" ه.

ل جههكي دن فهقى دبيريت:

كـــچ دبى لاوى قەرىقان وەرە ناقىرىحان و سىقان شەكرى بمىرە بىلىقان شىمىلى جاما شەربەتى (د.ف: 1 ۲۰۱۱ - ۲۱۲)

> بو خواستی: لێڤێن خاتوونێ ژێ خواستی: شهکر

> > خرڤەبوون: شريناهى

بهلگه: بميّرْه ب ليْڤان

هۆزانقانی وینهکی نه ئیکسهر یی دورستکری، ب هاریکارا خواستنی شیایه وینهکی پر رامان ژ فیانا دلی خاتوونی ب کیشیت، سالوخدانا لیف و سینگ و بهرین وی بکهت، داکو بالا زهمبیلفروش بکیشیت بو گههشتنا مرازا خاتوونی.

خاتوونی ب گوتنین خو، به حس ل سه رنج راکیشترین جهین به دهنا خو کریه، ئه و جهین حهزین زهلامی بی ئیکدوو دئازرینن، هه ر هه موو ژبه ر خاترا هندی نه کو زه مبیلفروش بکه قیته دافین ئه وان گوتنین وی یی شرین و خوش ، ئه و گوتنین کو هه ر زه لامه ک نه شیت خو لبه ر رابگرت حه زین خو کونترول بکه ت.

۲ - ۲ - ۱ - ۶ درکه:

درکه ((بریتی یه ژ بکارهینانا واتایاکا ئاشکرا ل شوینا واتایا قهشارتی کو مهرهم پی واتایا بهرزهیه)) (۱) درکی روله کی گرنگ ههیه د ئاراسته کرنا رامانین قهشارتیدا ئانکو وینی درکی وینه کی مژداره و گوتن ژبو رامانه کا قهشارتی بکاردهیت ((ئهو دهربرینه ئهوا مروق پی دئاخقیت و مهرهمه کا دی پی ههی)) (۱) . ئانکو ب ریکا وی مروق دهربازی ناخی تیکستی و رستی دبیت داکو بگههیته مهرهما سهره کیا هوزانقانی، ئهرکی ئهقی رهگهزی ئهوه مه هزرین مه بهرهف ئهوان واتایین کویر ببت.

⁽۱) حسين ئوسمان زيوميى: رولي (پارادوكس)ي دپيكهاتا ويني هوزانيدا، ل ۱۱۱

⁽٢) السيد احمد الهاشميك جواهر البلاغة، علق عليه و دفقه: سليمان الصالح، ص٢٩٥.

فهقی دبیزیت:

خاتسوون دبی چاره تونینه شـــهرم مهکه وهره نقینه من ب تــه دایسه ئهقینه من ب تینسه دایسه ئهقینه دا بینسسم ژته لهزهتی (د.ف: ۲۱۰)

پهیڤا "نڤینه" درکهیه و ئاماژهیه بو جوتبوون و کریارا سیٚکسی، هوٚزانڤانی ڤیایه دیالوکا دناڤبهرا خاتوونی و زهمبیلفروشیدا گهرمتر بکهت و داخازیا خاتونی ب رهنگهکی نهراستهخو ب گههینته مه ههر وهکو دنیڤهدیٚرا چواریٚدا پهیڤا "لهزهت" ب رامانا وی یا ڤهشارتی کوکا خوشیی و جوتبوونیٚیه.

مورادخان دبێژيت:

نسازهنین مسیری دبینیت رونسدگا خونی دبارینیت لهز دکسسهت و دلهزینیت داك و بابان یی بحهسینیت (چ. ز: ل ۱۳)

پهیقا "رووندکا خونی" درکهیه بو گریهکی زور و بی راوهستیان مورادخانی ب ریکا وینهکی درکهیی دهربرینی ژ ههست و نه ئارامیا دهروونی زهمبیلفروشی دکهت. کهواته ههر دوو هوزانقانان ب مهرهما ئاقراندنا وینین هونهری و مهبهستدار مفا ژ رهگهزین رونبیژیی وهرگرتینه و ب رهنگهکی بهچاق بکارهیناینه.

ئهنجام

ئەنجام

همبوونا ئمجامین همر فهکولینهکی گریدای ئموان همموو راوبوچونین زانستی یه، ئموین د درحمفی ناف و نیشانهکی دیارکری دا هاتینه گوتن دگمل ئموان و تیبینی و هزروبیرین مروفی و نموین کو ل گوری ئموان راو بوچونا هاتینه همبوونی.

ئەنجامين گشتى:

۱- داستان ئالاقی قهگیرانا هزر و میتولوجی و دیروك و سهرهاتیا ژیانا جڤاكییا گهلانه، داستان ههم مهیدانا پیشاندانا هیزا شهر و شور و كهساتیین خوهدی شیانین رادهبهدهر و ههم ژی قهگیرانا سهرپیهاتیین تال و شرینین ئهڤینیی یه. نڤیسینا داستانی سهرهرای گوهورینین كو بسهرداهاتین یا بهردهوام بویه (داستان، شعره داستان، داستانا نڤیسی) ههتاكو رومان بویه جهگرا وی د ئهڤرودا.

- ۲- ههموو خال و پیڤهرێن داستانبوون و نهداستانبوونێ (هێزێن رادهبهرده، خوداوهندێنم خیر
 و شهرا و قارهمانێن ئهفسانهیی ...)د داستانا کوردیدا ناهێن دیتن.
- ۳- ههبوونا کهساتیا قارهمانی مینا هیٚقیٚنهکی د ههمی جور و پولینیٚن داستانیٚدا دهیّته دیتن، واته لسهر بنهمایی کهسی قارهمان داستان خوّ و چهق و تاییّن خوّ گهشه دکهت.
- ٤- باوهریین هزری و ئولی و نهریتین جفاکی گهوههری دهستپیکرنا داستانی بوینه، واته ب رییا داستانی کاریگهریا هزرا ئولی بهلافبویه و پی هاتیه پاراستن، لی کارتیکرن و گوهورینا باوهریین ئولی نهبویه ئهگهری بنبرکرنا هزرین دژه ئولی یین کو دناف داستانا خومالیدا ههین.
- ٥- داستانه شعر دناف ريبازا كلاسيزميدا ژ رويي دارشتن و فهگيراني فه وهكو يهكهم ميراتگر و جهگرا داستاني دهيته ديتن.

ئەنجامين تايبەت:

- ۱- داستانا زهمبیلفروش وهکو بهیت و سهرهاتیهکا پیرۆز هاتیه دیتن، ژبهرکو یا پره ژ بابهتین
 دهرویٚشیی و رهوشتی و شیرهتکاری و لاقهکرنی ژ خودای.
- ۷- کهسین یهکهم زهمبیلفروش کریه تیکسته داستان ل گوری ژیدهرین بهردهستین فهقیی تهیران و مرادخانی بایهزیدی بوینه، ژبلی گهوههر و ناق و نیشانی داستانی، ئهو د ئالیی هورگهلیین بابهتی و دریژییا تیکستی ژهه شجودانه.
- ۸- داستان و نهداستانبوونا زهمبیلفروش ریکهفتنه کا نهبر و بن بر لسهر نههاتیه کرن لی زوربه یا ههره زور ژ ئه کادیمی و قه کوله رین ئهده بیاتا کوردی وه کو داستان ل قه لهم ددهن، ئه قه ژی بو نه بوونا پیقه رین داستانبوونا داستانین کوردی دز قریت.

- ۹- بهیت و داستان ژ ئین ژیدهرن، داستان گشتیبوونا بویهرین هوروگرین داستانییه، بهلی
 بهیت قهگیرانا گهوههرو کورتیا بویهرین داستانییه.
- ۱۰- تیکهلیا فهقی دگهل پهیڤا سڤك و ساده و فوّلكلوّری و نههڤسهنگیا هندهك دیّریّن هوّزانیّن وی ئهگهرن، كو هنده فهكولهر ب هوّزانڤانهكیّ دوری كلاسیكیّ بزانن، ب تایبهت د داستانا زممبیلفروشد۱.
- ۱۱- پهسندانا فهقی ژ لایی خانی قه کو ژ شاهه هۆزانقانین کلاسیکین کورده، مه پشت راست دکهت کو فهقی ئه و مهبهستین خو یین کویر و فهلسهفی ب پهیقین ساده و سقك د قالبهکی کلاسیکدا دارشتینه. دریژیا سهردهمی و شاشییین کهسین قهگیر وهکریه لهنگی بکهقنه داستانا وی یا زهمبیلفروش.
- ۱۲- فهقیی تهیران ل گوری گهرماتی و ساریاتیا بویرهرین داستانا زهمبیلفروش، دوو جوّره دهریایین کیشا عهرووزی بکارهیناینه، ئهقه بخو ژی نویاتیهکه بوّ فهقی دهیّته ههژمارتن.
- ۱۳- ل گوری ژیدهرین کهفن و گوتنا مهلا مه حمودی بایه زیدی و پهیدابوونا چهند غه زهله کین وی" مرادخان " ئیک ژهوزانفانین کلاسیکه. لی مه زنترین به رهه می وی یی ل به ردهستی مه کو زهمبیلفروشه ئه فی چهندی په سهند ناکه ت.
- ۱٤- ئيلهاما ههردوو هۆزانقانان فۆلكلۆره، داستانا فهقى كيمتر كهتيه بهر گهفا گوهورينى، لهوما ريْژا لهنگيا كيْشى كيمتره ژ مورادخانى، دههمان دهمدا داستانا زهمبيلفروشا فهقى تام كورمانجيه لى يا مورادخانى كاريگهريا سورانى لسهر دياره.
- ۱۵- د ئالیی سهرواییدا فهقیی تهیران چ لهنگی نهکرینه، ههر ئه څ چهنده ئهگهر بویه کو کهسین قهگیر ب ههمان سهلیقه بدهنه هه قدو، چونکی سهروا ئیک ژ ئهگهرین سهرهکی بو خوش ژبهرکرنا تیکستی، لی تیکستی مرادخانی ب بهراورد دگهل تیکستا فه قی لهنگ و لاوازیه کا زور پیقه دیاره.
- ۱۹- د ئالیی زمانیدا ههرئیک ژ فهقی و مورادخانی ههم پهیفین عهرهبی بکار هیناینه و ههم ژی پهیفین گریدای خودیناسیی و سوفینیزمی، لی ریژا زورتر د داستانا تهیرانیدا دهیته دیتن، برادهیه کی وهسا کو مروق دکاریت بیژیت فهقی د قههاندنا ئهقی داستانیدا بویه دهرویش.
- ۱۷- فهقی دووباره بکارهینانا ههمان پهیڤ ئیخستیه د خزمهتا جهختکرنی و خوشیا خواندنیدا گریدانهکا واتایی و موزیکی دایه دیرین داستانا خوّ، نی مرادخانی ب شیّوهکی ئهوهنده زور دووبارهکرن کریه کو دبیته جهی بیّزاربوونا خواندنی و لاوازیا تیّکستی داستانیّ.
- ۱۸- د ههردوو داستاناندا ههرتشت کهفتیه د خزمهتا باشترکرنا ئهدهبیهتا داستانا زهمبیلفروشی وهکو شکاندنا یاسیایین زمانی و بکارئینانا جهقهنگان" سمبول"، لادان ژ سنورین شهرمی بو وینهکرنا بویهران.

۱۹- زەمبىلفروش ژبەر ئەوان ھەمى جەقەنگىن ئولى، ئەويىن كو دناقى خودا حەواندىن بەرفرەھىر ژ داستانەكى دھىيتە دىيىن، واتە زەمبىلفروش نە ب تىنى داستانەكە و تەواو، بەلكو وەك تىكستەكى پىروز ژى دھىيتە دىيىن.

ليستا چاڤكانيان

ئيك: چاڤكانى ب زمانى كوردى

دوو: چاڤكانى ب زمانى عەرەبى

۱ - چافکانی ب زمانی کوردی

أ- يەرتوك:

- ۱ ئەرستو: هونەرى شيعر، وەرگێرانى: عەزيز گەردى،چايخانەي گەنج، سلێمانى، ۲۰۰٤.
- ۲ ئیبراهیم باجهلان و ههردهویل کاکهیی: ههلبژاردهیهك له هونراوهی فولکلوری کوردی، ناوچهی
 گهرمیان، بهرگی سیّیهم، چایی یهکهم، چایخانهی شقان، سلیّمانی، ۲۰۰۶.
- ۳ ئیدریس عەبدوللا: رەنگدامەوەی(زەمبیل فروش) لە ئەدەبى میللى كوردیدا،وەزارەتى
 رەوشەنبیری، ھەولیر، ۲۰۰۹.
- ځ ئیدریس عەبدوللا: ئەدەبى میللیى و فۆلكلۆرى، بەرگى سێیەم، چاپخانەى حاجى هلشم،
 هەولێر.
- حبه لیلی جه لیل و ئۆردیخانی جه لیل: زارگوتنا کوردا، ئه نستیتویا که له پوری کوردی، چاپا
 یه که م، چاپخاان ئاراس، هه ولیر، ۲۰۰۸.
 - ٦ حهجي جندي: دمدم، چاپا پهکهم، بهلاکراوهي ئاراس، ههولٽر ٢٠٠٧.
- ۷ خالد جوتیار: داستانی قهلای دم دم، سهمای ئهجندان حهکایهت و لیّکولینهوه، چاپخانهی
 سیما، ههولیّر، ۲۰۰٦.
 - ۸ دلشاد عهلی: دیلان شاعیر و ئازادیخواز، چاپخانهی کوری زانیاری عیّراق، بهغدا، ۱۹۸۱.
 - ٩ رێڮێۺ ئامێدى: حهيرانوڮێت كوردى، بهرگێ ئێڮێ، چاپا ئێڮێ، چاپخانا خانى، دهوك ، ٢٠١٠.
- ۱۰ سافیه محمهد ئهحمهد: لادان لهشیعری هاوچهرخی کوردیدا، چاپخانهی حاجی هاشم، ههولیّر ۲۰۱۳.
- ۱۱ سامان عیزهدین سهعدون: بنیاتی هونهری له شیعرهکانی (لهتیف ههلهت) دا، چاپخانهی کهمال، سلیّمنی ۲۰۰۹.
- ۱۲ سهردار ئهحمهد حهسهن گهردی: بنیاتی ویّنهی هونهری له شیعری کوردی دا"۱۹۷۰-۱۹۹۱" دهزگای چاپ و پهخشی سهردهم، سلیّمانی، ۲۰۰۶.
- ١٣ سهعيد ديرهشي: ديوانا فهقيي تهيران، جايا ئيكي،جايخانا وهزارهتا پهروهردي، ههوليّر، ٢٠٠٥.
- ١٤ سهعید دیرهشی: کهلهین ئاڤا(کومهکا ڤهکولین و تیکستین کلاسیکی)، چاپا ئیکی، چهپخانا
 وهزارهتا پهروهردی، ههولیر، ۲۰۰۵.
- ۱۵ سهنگهر شیخ محهمهد حاجی: بنیاتی گیرانهوه له داستانی (مهم ز زین) ی ئهحمهدی خانی و روّمانی (شاری موسیقاره سپیهکان)ی بهختیار عهلی دا ، چاپا ئیکی ، چاپخانا خانی ، دهوك ، ۲۰۰۹ .
- ۱۹- صادق بهاء الدین ئامیدی: ژفولکلوری کوردی، چاپی یهکهم، چاپخانهی وهزارهتی پهروهرده، ههولیّر، ۲۰۰۲.

- ۱۷ چنار صدیق غازی: ئاراستین تهکنینکی دشعرا نوی یا کوردی دا- دهقهر بههدینان بهدرخان سندی وهکو نمونه، چاپا ئیکی، چاپخانا حهجی هاشم، ههولیّر ۲۰۰۸.
- ۸ عەباس جەلىليان (ئاكۆ): زەرين و سىمىنە (كومەلىك تىكستى فولكلورى ناوچەى كرماشان،
 چاپى يەكەم، چاپخانەى ئاراس، ھەولىر، ۲۰۰۹.
- ۱۹- عبدالرزاق بیمار: کیش و موسیقای هه لبه ستی کوردی، چاپی یه کهم، چاپخانه ی "دار الحریه"
 به غداد، ۱۹۹۲.
- ۲۰ عبدالقادر حمه امین محمد: بنیاتی کارنامهیی له دهقی نویی کورددیدا، چاپی یهکهم،
 چاپخانهی تیشك،سلیمانی، ۲۰۰۸.
- ۲۱ عبدولرههمان ئاداك: دەستپێكا ئەدەبياتا كوردى يا كلاسيك، چاپا يەكەم، ئالى ئوغلو ماتبەعاجلك، ئستەمبول، ۲۰۱۳ .
 - ۲۲ عەزیز گەردى: سەروا، چاپی یەكەم، چاپخانەى وەزارەتى رەوشەنبیرى، ھەولێر، ۱۹۹۹.
- ۲۳ عەزیز گەردى: كێش و شعرى كلاسیكیى، چاپى یەكەم، چاپخانەى وەزارەتى رەوشەنبىرى، هەولێر، ۱۹۹۹.
- ۲۶- عهلائهددین سهججادی: میّژووی ئهدهبی کوردی، بهلاوکردنهوهی کوردستان(انتشارات کردستان)،سنه، ۱۳۹۱.
- ۲۵ عسمهت خابوور: ئهدهبییهت و رهنگفهدانا وی د حهفتیناما(پهیمان)دا، چاپا ئیکی، چاپخانا زانکویا دهوك، ۲۰۱۲.
- ۲٦ عیززهددین مستهفتا رهسول: ئهدهبی فۆلکۆری کوردی، چاپخانهی (دار الجاحظ)، بهغدا، ۱۹۷۰.
- ۲۷ عیماد وهیسی خالد: جهفهنگ دهوزانا ریالیستیکا کوردی دا (دهفهرا بههدینان ۱۹۷۰ ۱۹۹۱، چاپخانا وهزارهتا پهروهردی، ههولیّر ۲۰۰۶.
 - ۲۸ فەرياد فازل عومەر: ئەدەبى كوردى، چاپى دووم، بەرلىن، ١٩٨٦.
- ۲۹ فهرهاد قادر کهریم: بنیاتی وینه له شیعرهکانی حهمدی دا، چاپی یهکهم، چاپخانهی روژههلات، ههولیّر، ۲۰۱۲.
- ۳۰ کامیران دهرباز هروری و شفان شکری هروری: ستران و دیلان، چاپا ئیکی، چاپخانا خهبات، دهوك، ۲۰۰۱.
 - ٣١ كامەران موكرى(محەمەد ئەحمەد تەھا) : ئەدەبى فولكلورى كوردى ، بەشى يەكەم ، ١٩٨٤ .
 - ٣٢ كاميران بەروارى: پەروا چيا، چاپا ئێكێ، رێڤەبەريا چاپخانا رەوشەنيرى و لاوان، بەغداد١٩٨٦.
 - ٣٣ كهمال معروف: رەخنەي نوێي كوردى، بەرێوەبەرايەتى چاپ و بلاٚوكراوەي سلێمانى، ٢٠٠٧.
 - ۳۲ گوران: بههشت و یادگار، چاپی دووهم، چاپخانهی کامهرانی، سلیّمانی، ۱۹۷۱.
 - ۵۳- مارف خەزنەدار: مێژووى ئەدەبى كوردى، چاپخانەى ئاراس، چاپى دووم، ھەولێر، ۲۰۱۰.

- ٣٦- مارف خەزنەدار: مێژووى ئەدەبى كوردى، بەرگى دووم، چاپى ئەكەم، دەزگاى ئاراس، چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، ھەولێر، ٢٠٠٢ .
- ۳۷ مەسعوود ياسين چەلكى: رۆلى ھونەرىن روونبىزيى د چىكرنا وينى ھۆزانى كوردىدا، چاپخانا حاجى ھاشم،، ھەواير، ۲۰۱۲.
- ۳۸ محمد امین دوّسکی: شروّقهکرنا دیوانا مهلایی جزیری، بهرگیّ، چاریّ، چاپا ئیّکیّ، چاپخانا حجی هاشم، ههولیّر، ۲۰۰۷.
 - ٣٩ محهمهد ئهمين ههوراماني: لهيليّ و مهجنوون، مطبعة علاء، بغداد، ١٩٨٥.
- ۲۰ محمد ئەمىنى ئوسمان: ديوانا مەلان، ژبەلاڤكرنين، ئەمىنداريا گشتيا رەوشەنبىرى و لاوان،
 <li۱۹۸٦.
- ٤١ محەمەد بەكر: پەخشانە شيعرى كوردى، چاپى يەكەم، چاپخانەى وەزارەتى پەروەردە، ھەولێر، ٢٠٠٤.
- ٤٢ محهمهد بهکر: کێش و ريتمی شيعری فولکلوری کوردی، چاپی يهکهم، چاپخانهی وهزارهتی يهروهرده، ههولێر ۲۰۰٤.
- ۲۳ محەمەد عەبدولسلام كەفائى: ئەدەبى بەراوردكارى، چاپى يەكەم، چاپخانەى رۆژھەلات،
 ھەولێر، ۲۰۱۱.
- ٤٤ محمهد عهبدولکهریم ئیبراهیم: پێکهاتهیی زمانی شیعری لهرهوانگهی رهخنهی ئهدهبی نوێوه،
 چاپی یهکهم، چاپخانهی موکریانی ههولێر، ۲۰۱۲٬۱۱۸.
 - ٤٥ محمد معروف فتاح: زمانهواني، چاپخانهي دار الحكمه، ١٩٩٠.
 - ٤٦ مرادخانی بایهزیدی: چیروکی زهمبیل فروش، چاپا دووی، ههولیّر، ۲۰۰۲.
- ۷۷ مستهفا دلی دلی : داستانی بهدیعلمه له و بهدیعلجه مال، ئاماده رکن هه رده ویّل کاکه یی ئینستیتیوتی که له پووری کورد، چاپ یه که م، چاپخانه ی که مال، ۲۰۱۳.
 - ٤٨ مسعود جميل: قوناغين كيشناسييا هوزانا كوردى، چاپا ئيكي، چاپخانا خانى، دهوك، ٢٠١٤.
 - ٤٩ معروف خەزنەدار: كيش وقافيه له شعيرى كوردى دا، چاپخانا (الوفاو)، بەغدا، ١٩٦٣.
 - ٥٠ موحسین ئەحمەد عومەر: فەرھەنگى ئەدەبى، چاپخانەي حەمدى، سلیمانی، ٢٠١٢.
- موراد خانی بایهزیدی: چیروکی زهمبیلفروش، چاپا دووی، ۲۰۰۲، کوربهندا کاوه یا رهوشهنبیریا کوردی، ههولیّر.
- ۵۱ ح . موسهنهن:ههلبژاردهیهك له گورانیی فولكلوری ناوچهی ئهردهلان، چاپی دووهم، چاپخانهی ئاراس، ههولیّر، ۲۰۰۸.
- ۵۲ نعمت لله حامد نهیّلی: پراکتیزهکرنا رهخنا نوو یا ئهنگلو ئهمریکی لسهر تیّکستیّن گروپا نووکرن ههر و ههر، چاپا ئیّکی، چاپخانا هاوار، دهوك، ۲۰۱۳.

- ٥٣ نعمت الله حامد نهيّلى : دهراڤهك ژ رهخنى (رهخنه و ڤهكولين)، چاپا ئيّكى، چاپخانا هاوار، دهوك، ٢٠١٠.
- ٥٤ نعمت الله حامد نهێلی: شێوازگهری(تیوٚری و پراکتیك قهکولینهك د بیاڤێ هوٚزانێ دا)، چاپا ئێکێ، چاپخانا حهجی هاشم، ههولێر، ۲۰۰۷.
 - ۵۵ نووری فارس حهمهخان: عهرووزی کوردی، چاپی یهکهم، بلاّوکراوهی ئاراس، ههولێر، ۲۰۰٤.
- ۵۱ هاوژین سلیوه عیسا: بنیاتی وینهی هونهری له شیعری شیرکو بیکهسدا، دهزگای سهردهم،
 سلیمانی، ۲۰۰۹.
- ۵۷ هەڤال سەلىم تەيب: بونيادگەرى دناڤ رەخنا كوردى دا(ژدەستپێكێ هەتا سالا ۲۰۰۳)ێ، چاپا ئێكێ چاپخانا حەجى ھاشم، ھەولێر، ۲۰۰٦.
- ۵۸ هۆمیرۆس: ئیلیاده، و: حهمه کهریم عارف، چاپی یهکهم، دهزگای چاپ و پهخشی سهردهم، سلیّمانی، ۲۰۰۹.
- ٥٩ وهصفى حهسهن ردينى: بهيتا زهمبيل فروش، چاپا ئيكى، چاپخانا حجى هلشم، ههولير، ٢٠٠٨.
- ۱۰ یاسری حهسهنی : بنیاتی ریتمی دشعرا نوویا کوردی دا، چاپا ئیکی ، چاپخانا حهجی هاشم،
 ههولیّر، ۲۰۰۷.

ب - گوفار و روژنامه:

- ٦١ بژار شێخ مهمى: بهراوردك دناڤبهرا تێكستا كهلا دمدم يا فولكلورى و تێكستا كهلا دمدم يا فهقيێ تهيران، گوڤارا پهيڤ، ژماره ٥٠، ٢٠٠٩.
- ٦٢ تهحسین ئیبراهیم دوسکی: عشقا حهقیقی و مهجازی دناڤبهرا مهلایی جزیری و فهقیی تهیران دا، گوڤارا پهیڤ، ژ ۵۵، ۲۰۱۱.
 - ٦٣ تەحسىن ئىبراھىم دوسكى: موراخانىٰ بايەزىدى و چوار غەزەلىٚن وى، گوڤارا نوبھار، ژ ١٣٨.
 - ٦٤ جلال مصطفى: بنيادگەرى و ئەدەب، گوڤارا پەيڤ، ژمارە ٣٠، دھوك ٢٠٠٤، ل ٣٦.
 - ٦٥ سهعيد ديْرهشي: ديدار گوڤارا يهيڤ، ژ٤٩، ٢٠٠٩.
- ٦٦ على صليبى المرسومى: تهكنيكا ويننى شعرى ژ ديمهنى بو كهڤالى، گوڤارا مهتين، كانينا دووى،٢٠٠٩، خولا ٤، ژماره ١٧٦.
- 77 كامران ابراهيم مشهختى: بهراورديك له نيوان داستانى زهمبيل فروش و بهسهرهاتهكانى ژانى بۆزا، گوڤارا پهيڤ: ژماره ٤١، دهوك، ٢٠٠٧.
- ۸۲ کهریم شارهزا: وینهی شیعری له هونراوهی کوردیدا چون دروست دهبی وبه چ ههستیک
 وهردهگیری، گوفاری رامان، ژماره ۹، ههوایر، ۱۹۹۷.

- ٦٩ مسعود جميل: ديوانا فهقييّ تهيران ديوانهكا عهرزوويه، گوڤارا مهتين، ژ ١٥٧، ٢٠٠٧.
- ٧٠ نەوزاد عبداللە حسن: وێنێ ھۆزانێ دھۆزانێن قوچاندا، گوڤارا يەيڤ، ژمارە٧، ١٩٩٨.

ج – نامين ئەكادىمى:

- ۷۱ ئیبراهیم حهسهن ئهحمهد: شیخ رهزایی تالهبانی ۱۸۳۵ ۱۹۱۰و زمانی شیعره کوردییهکانی،
 نامهی ماستهر، بهشی کوردی، کولیژی پهروهرده، زانکویی سهلاحهدین، ۲۰۰۲.
- ۷۲ سروه طاهر عهلى: بنياتى هونهرى لهكومهل چيروكى "ههلۆ رووف بێگهرد" دا، نامهى
 ماستهر، زانكويى سلێمانى، سلێمانى، سلێمانى، ۲۰۱۵.
- ۷۳ شەھلە كريم حوسين: كاريگەرى ئەدەبى فۆلكلۆر لە شيعرەكانى(مەدحەت بيخەو)دا، نامەى
 ماستەر، زانكوى سەلاحەدىن، ھەولير، ۲۰۰۷.
- ٧٤ شقان جرجيس عبدالله: ئەرك و رەگەزين ئەفسانى د چوار رۆمانين دەقەرا بەھدىناندا، ناما
 ماستەرى، زانكويا دھوك، ٢٠١٢، نەبەلاقكريە.
- ۷۵ عبدالقادر محمد أمين محمد: ويّنهى شيعرى له ريّبازى روّمانتيكى كوردى دا، نامهى ماستهر، زانكوى سليّمانى، ۲۰۰۰.
 - ٧٦ عهبدولواحید موشیر دزهیی: واتاسازی وشه و رسته، چاپی دووهم، چاپخانهی ماردین، ههولێر، ۲۰۱۱.
- ۷۷ عەزیز سامور: داستانا زەمبیلفروش و گولخاتون، زانینگەها ماردین ئارتوکلو، ناما ماستەرى، ۲۰۱۲.
- ۷۸ عیماد ویسی خالد: بهراووردکرنی داستانی (شیّخی سهنعان)ی عهتتاری نیشابووری و فهقیی تهیران، نامهی دکتورا، زانکویی دهوك، کولیژی ئاداب، ۲۰۰۸.
- ۷۹ کانیاو عوسمان مستهفا: لیّکولینهوهیهکی شیکاری له شیعره کوردییهکانی (راجی) دا، نامهی
 ماستهر، زانکویی سهلاحهدین، ههولیّر، سالی ۲۰۱۰.
- ۸۰ ماكوك موكود حمويز: ليكولينوهيهك له شيعرهكانى ههژار، نامهى ماستهر، زانكويى سهلاحهدين، ههولير، ۲۰۰۸.
- ۸۱ مههمهت شرین فلز: خهباتهك لسهر داستانا دهرویشی عهفدی، ناما ماستهری، زانینگهها
 ماردین ئارتوکلو، ۲۰۱۶.
- ۸۲ نهوزهت ئه حمه د عوسمان زیباری: رهگه زه کانی چیروك له داستانی (مهم و زین)ی خانی دا شیکر دنه وه، ۸۳ نامه ی دکتورا، کولیژی په روه رده ی (ابن الرشد)، زانکوی به غدا، به غدا، ۱۹۹۹.
- ۸۳ هودا صدیق احمد: بنیاتی هونهری دهوزانیّن (عبدالرحمن مزوری) دا، ناما ماستهریّ، زانکوّیا دهوك،۲۰۱۳.

۸۶ - ئازاد عبدالواحد کریم، نویکردنهوه له شیعری کوردی دا، دوای جهنگی جیهانی یهکهم، ناهی ماستهر، زانکویی بهغدا، کولیژی پهروهردهی — ئیبن روشد، بهغدا، ۱۹۹۵.

د - سمینار:

۸۵ - فاضل عمر : سمینار: زممبیلفروش وهکو یوتوپیایهکا کوردی، بارهگایی ئیکهتیا نفیسهرین کورد- تایی دهوك، ریکهفتی ۲۰۲۰۱۷/۳/۲، روژا یینج شهمبی، دهمژمیر ۴:۳۰.

حافییکهفتن:

۸٦ - چاڤپێکهفتنهك دگهل د. محمد بكر، زانكويا دهوك، كوليژا ئادابێ، دووشهمبى ل رێکهفتى
 ۲۰۱۷/۲/۲۰ نیڤرو.

۲ - چافکانی ب زمانی عمرهیی:

أ - يەرتوك:

٨٧ - أنطونيوس بطرس: الادب (تعريف ، انواعه ، مذاهبه)، المؤسسة الحديثة للكتاب، طرابلس –
 لبنان، ٢٠٠٥.

٨٨ - اوستن ورين، رينية ويليك:نظرية الادب، ت: محي الدين صبحي، مطبعة خالد الطرابيشي،
 دمشق،١٩٧٢.

- ٨٩ جابر أحمد عصفور: الصور الفنية، الطبعة الثالثة، المركز الثقافي العربي، بيروت، ١٩٩٢.
- ٩٠ جان كوهين: بنية اللغة الشعرية، ترجمة: محمد الولي و محمد العمري، الطبعة الاولى، دار
 توبقال للنشر، ١٩٨٦.
 - ٩١ حناء عبود: من التاريخ الروية، دراسة ، من المنشورات اتحاد الكتاب لعرب، دمشق، ٢٠٠٢.
- ٩٢ صلاح فضل: نظرية البنائية في النقد الادبي، الطبعة الثالثة، دار الشؤن الثقافية العامة،
 بغداد١٩٨٧.
- 97 طراد الكبيسي: كتاب المتنزلات (منزلة الحداثة) مجلد الاول، دار الشؤن الثقاغية العامة، بغداد، 1997.
- ٩٤ طلال حرب: اولية النص، نظرات في النقد و الاسطورة و الادب الشعبي، الطبعة الاولى، المؤسسة
 الجامعية للدراسات والنشر و التوزيع، بيروت، ١٩٩٩.
 - ٩٥ طه باقر: مقدمة في ادب العراق القديم، دار الحرية للطباعة. بغداد، ١٩٧٦.

- ٩٦ عبدالوهاب محمد على الصدواني: الضرورة الشعرية، مطبعة التعليم العالي، موصل، ١٩٩٠.
 - ٩٧ على الجزيري: الأدب الشفاهي الكردي، الطبعة الثانية، مطبعة اوفيست، اربيل، ٢٠٠٠ .
- ٩٨ ف. تشيتشيرن: الافكار و الاسلوب: ترجمة: الدكتورة حياة شرارة، دار الشؤن الثقافية العامة،
 عغداد .
- ٩٩ فائق مصطفى و د. عبد الرضا على: في النقد الأدبي الحديث (منطلقات و تطبيقات)، طبعة الاولى، دار الكتب للطباعة والنشر، موصل، سنة ١٩٨٩.
 - ١٠٠ محمد غنيمي هلال: النقد الادبي الحديث، دار النهضة مصر، القاهرة، ١٩٧٧، ص ٤٢٢.
- ١٠١ محمد غنيمي هلال: النقد الأدبي الحديث، نهضة مصر للطباعة، طبع بمطابع شركة سادس من أكتوبر، مصر، ابريل ١٩٩٦، ص ٩١.
 - ١٠٢ محمد نبيل نوفل و فاروق حافظ القاضى: ملحمة جلجاميش، دار المعارف، مصر، ١٩٧٠.
- ١٠٣ مصطفى الصاوى الجوينى: في الأدب العالمي (القصة الرواية السيرة)، مطبعة عصام جابر،
 مصر، ٢٠٠٢.
 - ١٠٤ ميشال عاصى: الفن والأدب، مؤسسة نوفل، الطبعة الثالثة، بيروت،١٩٨٠.
- ١٠٥ نصرت عبدالرحمن: في النقد الحديث، دراسة في مذهب نقدية حديثة و اصولها الفكرية، عمان، ١٩٧٩.
- ١٠٦ نظرية الأدب: تأليف عدد من الباحثين السوفييت المختصين بنظرية الأدب و الأدب العلمي،،ترجمة: د. جميل نصيف التكريتي.
- ١٠٧ وحيد صبحي كبابة: الصورة الفنية في الشعر الطائيين بين الانفعال و الحس، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، ١٩٩٩.

ب - گوفار و روژنامه:

١٠٨ - أحمد محمد الشحاذ: الملاحم و السير الشعبية، مجلة التراث الشعبي، دار الشؤوون الثقافية العامة
 عغداد، ١٩٨٦.

ج - نامين ئەكادىمى:

١٠٩ - شاهو سعيد فتح لله: دلالات البناء الايقاعي في الشعر، رسالة ماجستير، جامعة السليمانية، كلية اللغات، السليمانية، ١٩٩٨.

Republic of Turkey

MardinArtukluUniversity

Institute of Living Languages

Dept. of Kurdish Language and Culture

The Artistic Basis in the Epic of Zembil Frosh by "Feqiye Teyran and Muradkhane Bayezidi"

BY:

JEGR NAJEB ABDULRAZAQ

14711003

SUPERVISED BY:

Asis.Prof.Dr.Mustafa Ozturk Asis.Prof.Dr. Imad Waisi Khalid

MARDIN 2017